

04

СРПСКА
ПОЛИТИЧКА
МИСАО
THOUGHT
POLITICAL
SERBIAN

SERBIAN POLITICAL THOUGHT

**ГЕОПОЛИТИЧКИ ИЗАЗОВИ ПОЗИТИВНОМ МИРУ:
ЕТИЧКИ И НОРМАТИВНИ АСПЕКТ**

Данијела Николић, Виолета Рашковић Таловић,
Данијела Лакић, Катарина Арсић, Зоран Петровић

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Сања Јелисавац Трошић, Митко Арнаудов,
Душан Достанић

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Дајана Лазаревић

СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО
SERBIAN POLITICAL THOUGHT

ISSN 0354-5989

УДК 32

Број 4/2024.

СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО
SERBIAN POLITICAL THOUGHT

Издавач: Институт за политичке студије, Добрињска 11, Београд

Телефон: 011 3349-204

E-mail: ips@ips.ac.rs; spm@ips.ac.rs

https://www.ips.ac.rs

www.ips.ac.rs/rs/magazines/srpska-politicka-misao

ISSN 0354-5989 UDK 32 Број 4/2024. XXXI vol. 86

Главни и одговорни уредник

др Миша Стојадиновић, научни саветник, Институт за политичке студије

Заменик главног и одговорног уредника

др Нада Радужи, научни саветник, Институт за политичке студије

Редакција часописа

др Милан Јовановић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду,

др Дејан Ђурђевић, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду,

др Живојин Ђурић

др Јасна Милошевић Ђорђевић, редовни професор, Факултет за медије и комуникације,

др Ђуро Бодрожић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије,

др Миша Стојадиновић, научни саветник, Институт за политичке студије,

др Кирил Шевченко, професор, Руски државни универзитет друштвених наука, Минск,

др Вишња Стојадиновић, научни сарадник, Институт за политичке студије,

др Андреј Баранов, професор, Кубански државни универзитет, Краснодар,

dr Mamoru Sadakata, Professor, Graduate School of Law, Nagoya University, Japan,

dr Ewa Bujwid-Kurek, Professor, Institute for Political Science and International Relations

of the Jagiellonian University, Krakow, Poland,

др Михаил Залиханов, професор, члан Руске академије наука

Секретари часописа

др Марија Докић, научни сарадник, Институт за политичке студије

ма Олга Стевановић, истраживач сарадник, Институт за политичке студије,

ма Андријана Лазаревић, истраживач сарадник, Институт за политичке студије,

ма Љиљана Коларски, истраживач сарадник, Институт за политичке студије,

ма Јелена Вујановић, истраживач сарадник, Институт за политичке студије

Савет часописа

др Зоран Аврамовић, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Београду,

др Сретен Сокић, редовни професор у пензији, Факултет политичких наука,

Универзитет у Београду, др Милован Митровић, редовни професор у пензији, Правни факултет,

Универзитет у Београду, др Миломир Степић, научни саветник, Институт за политичке студије,

др Драган Симеуновић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду,

др Милан Брдар, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду,

др Зоран Стојиљковић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду,

др Драгана Митровић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду,

др Љубиша Деспотовић, редовни професор,

Факултет за европске правно-политичке студије у Новом Саду

Чланови савета из иностранства

dr Simon James Critchley, Professor, New School for Social Research, dr Anastasia Mitrofanova, Professor,

Diplomatic Academy of the Russian Federation, Moscow, др Иван (Алексејевич) Чарота, професор, члан

Белоруске академије наука; члан Руске академије наука; члан Српске академије наука и уметности

Лектура и коректура

Ања Маљевић

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ДВОМЕСЕЧНО

Радови СПМ/SPТ налазе се и доступни су у електронским базама научних часописа

SCIndeks, C.E.E.O.L. (Central and Eastern European Online Library) и

ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences).

Прелом и штампа

Донат граф, Београд

Тираж: 50 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени

СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО

САДРЖАЈ

Тема броја:

ГЕОПОЛИТИЧКИ ИЗАЗОВИ ПОЗИТИВНОМ МИРУ: ЕТИЧКИ И НОРМАТИВНИ АСПЕКТ

Данијела Николић, Виолета Рашковић Таловић
СПОЉНА ПОЛИТИКА САД У 21. ВЕКУ И ПИТАЊЕ
МОРАЛА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА У
ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ.....7-25

Данијела Лакић
МАЊКАВОСТ ЛИБЕРАЛНОГ НАЦИОНАЛИЗМА КАО
УСЛОВА ПОЗИТИВНОГ МИРА НА БАЛКАНУ.....27-46

Катарина Арсић
УГОВОР О ЗАБРАНИ НУКЛЕАРНОГ ОРУЖЈА
– ПОЛОЖАЈ, ПРИМЕНА И ЗНАЧАЈ.....47-68

Зоран Петровић
САВРЕМЕНЕ ИРЕГУЛАРНЕ МИГРАЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ
СРБИЈИ: ЕТИЧКИ НОРМАТИВНИ АСПЕКТИ.....69-94

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Сања Јелисавац Трошић, Митко Арнаудов
ГЕОПОЛИТИЧКЕ (НЕ) ПРИЛИКЕ VS. „ЗАКАСНЕЛО“
РЕАГОВАЊЕ СПОЉНОПОЛИТИЧКЕ СЛУЖБЕ
СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ У ПРОЦЕСУ
ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА.....95-122

Душан Достанић
ПОЈАМ „ВЕЧНЕ ЛЕВИЦЕ“ КОД ЕРНСТА ХОЛТЕА.....123-148

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Дајана Лазаревић

ЈЕДИНСТВЕНИ ПРЕДСТАВНИК БЕЛОРУСКО-СРПСКИХ
НАУЧНИХ ВЕЗА – ДР ЗОРАН МИЛОШЕВИЋ.....149-155

SERBIAN POLITICAL THOUGHT

CONTENTS

This Issue's Theme:

GEOPOLITICAL CHALLENGES TO POSITIVE PEACE: ETHICAL AND NORMATIVE ASPECT

Danijela Nikolić, Violeta Rašković Talović
US FOREIGN POLICY IN THE 21ST CENTURY AND THE
QUESTION OF MORALITY IN INTERNATIONAL
RELATIONS IN THEORY AND PRACTICE.....7-25

Danijela Lakić
THE DRAWBACK OF LIBERAL NATIONALISM AS A
CONDITION FOR POSITIVE PEACE IN THE BALKANS.....27-46

Katarina Arsić
TREATY ON PROHIBITION OF NUCLEAR WEAPONS
– POSITION, IMPLEMENTATION AND SIGNIFICANCE.....47-68

Zoran Petrović
CONTEMPORARY IRREGULAR MIGRATIONS IN THE
REPUBLIC OF SERBIA: ETHICAL NORMATIVE ASPECTS... 69-94

ESSAYS AND STUDIES

Sanja Jelisavac Trošić, Mitko Arnaudov
GEOPOLITICAL (NON) OPPORTUNITIES VS. “LATE”
RESPONSE OF THE FOREIGN POLITICAL SERVICE OF
NORTH MACEDONIA IN THE PROCESS OF
EUROPEAN INTEGRATION.....95-122

Dušan Dostanić
THE CONCEPT OF THE “ETERNAL LEFT”
BY ERNST NOLTE..... 123-148

REVIEWS AND OVERVIEWS

Dajana Lazarević

THE UNIQUE REPRESENTATIVE OF BELARUSIAN-SERBIAN
ACADEMIC RELATIONS – DR. ZORAN MILOŠEVIĆ,
PRINCIPAL RESEARCH FELLOW.....149-155

УДК 327(73)''20''
DOI: 10.5937/spm86-51394
ORCID: 0009-0005-1824-3398
ORCID: 0009-0009-7518-8603
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 4/2024.
Vol. 86
стр. 7-25

Данијела Николић*

*Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет УНИОН – Никола Тесла*

Виолета Рашковић Таловић**

*Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет УНИОН – Никола Тесла*

СПОЉНА ПОЛИТИКА САД У 21. ВЕКУ И ПИТАЊЕ МОРАЛА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ

Сажетак

Развој савремених и моћних држава условљен је неопходношћу поседовања и контролисања значајних количина ресурса. Из тежње за увећањем реалне моћи и утицаја на глобалном политичком плану велике силе производе конфликте, сукобе и ратове при том занемарујући моралну димензију и негативне консеквенце донетих одлука. Овај рад има за циљ да укаже на улогу великих сила у покретању ратова за енергенте, са фокусом на прикривање неоимперијалних претензија под маском борбе за људска права и демократију. У том смислу рад је подељен на два дела. У првом делу аутори разматрају феномен рата и моралну оправданост рата кроз анализу етичких перспектива рата. У другом делу рада аутори ће покушати да понуде објашњење на који начин су моћ и политика у служби идеолошког оправдања одлука. Компаративни метод, као и студије случаја користиће као алат у циљу доказивања постављених хипотеза. Намера аутора је да укажу на чињеницу да се ратови за

---

* Имејл адреса: ninadaca@yahoo.com.

** Имејл адреса: violeta-talovich@mail.ru.

енергенте, као и економски ратови, који укључују економске и политичке санкције, покрећу са циљем деструкције економских потенцијала супарничких економија и држава које се супротстављају одређеним геополитичким интересима великих сила. Оне претварају рат за ресурсе у снажно оружје како би оствариле своје интересе.

Кључне речи: спољна политика САД, етика, морал, морална оправданост рата, неолиберализам

УВОД

Друштвени конфликти су чињеница живота свих историји познатих цивилизација.

Они су последица антагонистичких односа између појединаца, група, народа и култура. Платон је сукобе и рат као њихов најекстремнији вид сматрао „природним стањем народа”, а Аристотел „природним начином стицања имовине”. На тим поставкама касније су се градиле бројне теорије о пореклу, природи и смислу конфликта којим су они посматрани као природна или неизбежна друштвена појава. Насупрот антрополошким, генетичким и другим тумачењима, многи филозофи (Кант, Монтескје, Волтер), сматрали су да се конфликти и ратови могу избећи а да их здрав разум може спречити, док неки савремени аутори посматрају рат као производ вишевековне акумулације последица поступака и одлука које се здраворазумски ипак не могу предвидети (Stanar 2023, 613-628).

„Где има живота, има и личних и друштвених конфликта и има места за акцију људи. Конфликт је, у најужем схватању, увек сукоб супротних мотива... међу појединцима (групама) може водити физичком насиљу, а међу народима – рату” (Кажтез 2019, 707). Рат је првенствено друштвена појава и има наглашену друштвену суштину. Као посебан облик друштвеног сукоба, рат за своје актере увек има супротстављене стране са супротним циљевима и интересима. У тежњи за остваривањем својих интереса, интеракција једног субјекта рата (нације, државе или више удружених држава), у тежњи за остварењем и задовољењем својих интереса, својом активношћу ограничава, омета или онемогућава реализацију интереса другог субјекта (Goati 1978, 324).

Анализирајући историју целокупног човечанства, о рату се мислило и писало од старог века до данас, и он представља производ сазнања целокупне друштвене мисли. У старом веку мисао о рату се заснивала на специфичним одликама тог доба, тачније на постојању класа робовласника и робова. Дакле, није било могуће рат сагледавати целовито. Средњи век је са собом носио нешто другачији спецификум који се односио на доминантну улогу религије у укупном друштвеном животу, па тако и у размишљањима и теоретисању о рату (Кајтез 2009, 43). Рат у новом веку постаје законито право сваке суверене државе. У овом периоду развијене су бројне теорије, писало се много радова на тему рата, развијала се наука о рату. Као комплексна друштвено-историјска појава, рат је настао као производ различитих противуречности које нису решаване мирним путем. С тим у вези рат „представља друштвени процес у коме класе, народи и државе силом покушавају да одбране или насилно остваре своје економске, политичке, класне и друге интересе” (Sakan 2008, 97).

Различити видови друштвених конфликта, ратова, представљају средство за постизање одређених добара које за себе желе конкурентски актери. Том приликом, у највећем броју случајева, занемарује се или минимизира етичка компонента сукоба. У савремено доба нарочито се истиче улога и доминација „колективног Запада” у покретању различитих врста акција са циљем контролisanja територија, енергената, свих видова ресурса неопходних за одржавање доминације на светској сцени утицаја. Историја експлоатисања ресурса од стране Запада под утицајем неолибералне економије има обележје манифестног или латентног економског рата који заправо представља рат за енергенте. У исто време то је рат за опстанак Запада и његове геополитике која се темељи на неолиберализму.

ЕТИКА, МОРАЛ, РАТ

Чињеница која је свеprisутна упућује на констатацију да рат искушава сваку установу у савременом друштву, снагу привреде датог друштва, вредности њеног политичког уређења, мудрост и циљеве спољне политике. Комплексност феномена не умањује, потребу за анализом етичке компоненте рата, напротив. Етика као „философска дисциплина испитује циљеве и смисао моралних хтења, темељне критеријуме за вредновање моралних чина као и

уопште заснованост и извор морала” (Filozofijski rječnik 1965, 120). Морал представља један од облика опстанка човека као друштвено-историјског бића. У том смислу морал у себи садржи одређене обичаје, прописе, смернице, норме као неписане регулативе које се намећу појединцима или групама као облик живота у том друштву. Битно је указати на чињеницу да је у савременом друштву присутан значајан фактор који се односи на утицај личности и друштвену моћ, а које, са друге стране, имају значајне реперкусије на доживљај морала. Још је Маркс писао о томе на који начин новац и капитал претварају немоћ у личну и друштвену моћ: „Колика је снага новца, толика је моја снага. Својства новца су моја својства и суштинске снаге. То што ја јесам и што могу, није, дакле, никако одређено мојом индивидуалношћу. Ја јесам ружан, али могу купити најлепшу жену. Дакле, ја нисам ружан, јер је деловање ружноће њена одбојна снага, уништена помоћу новца. [...] ја сам рђав, непоштен, глуп, али новац је цењен, дакле, цењен је и његов поседник [...] новац је збиљски дух ствари, па како би његов поседник био без духа?” (Marks i Engels 1972, 259). Док се смисао моралног облика опстанка човека у статусу постојећег морала углавном исцрпљује у регулисању међусобних односа одређене друштвене заједнице, како би заједнички живот био могућ и подношљив, оно етичко, са друге стране, усмерено је на прекорачивање постојећег стања у општем смислу. Тиме етика позитивне моменте сваког моралног облика доводи мисаоно до консеквенције. С друге стране је ограниченост, апстрактност и неодрживост морала у претензији да се прошири и важи за све облике човековог опстанка. На разлику између морала и етике указивао је још Аристотел поделом врлина на етичке, које се налазе и реализују у социјалном медијуму, а односе се на морал, и друге, дијаноетичке, које су теоријског карактера и односе се на ум, па се реализују на вишем ступњу, дакле у етичко-теоријској сфери (Filozofijski rječnik 1965, 266).

У контексту теме рада треба напоменути да етичка образложења, којима се покушава постићи оправдање појединих ратова од стране великих сила, истичу чињеницу да није могуће изоловати морал из целине друштвеног деловања. Међународна политика намеће висок интензитет надметања у циљу максимизирања удела у светској моћи, што врло често подразумева да се моћ стиче на рачун других држава. Овакав поглед на међународну политику истиче офанзивни реализам, док је у случају дефанзивног реализма у

питању максимизација безбедности. „Борба за демократију”, „праведни рат”, „хуманитарне интервенције” неки су од средстава којима велике силе прибегавају у обезбеђивању доминантне позиције на светској сцени (Stojadinović 2014, 91). С тим у вези, у међународним односима морал није нужда, не постоје ограничења и забране, па је самим тим и рат ослобођен негативне моралне осуде.

МОРАЛНА ОПРАВДАНОСТ РАТА

Разноликост теорија о рату у већини случајева су логична последица услова и времена у којем су настале. Такође, оне су неминовно оличење владајућих структура, нација, организација, којима су њихови ствараоци припадали (McMahan 2008, 19). Рат је не само друштвено, већ и историјско, филозофско, етичко, психолошко, економско, гносеолошко питање (Kajtez 2019, 725). Етичка теорија разматра суштину рата са становишта добра и зла, групишући радове етичара у три правца: морална осуда и негација рата, морална подршка и одбрана рата као појаве и морална неутралност (прихватање рата као нечег нормалног, природног у друштву).

Морална осуда и негација рата има дугу историју. У савременом друштву она се огледа у радовима пацифиста. Пацифизам је термин који означава неприхватање оправданости рата или учешћа у рату на основу принципа. То је модеран став који се развио током Првог светског рата. Пре тога пацифизам се односио на залагање за мир у општем смислу. Модерни пацифизам стекао је реформистичку продорност која је утемељена у друштвеној филозофији ненасиља (Galtung 1965, 228). Та друштвена филозофија често се изражава у оквирима видова ненасилних акција које су повезане са питањима рата и правде, а историја тог развоја је полазиште за разумевање самог пацифизма.

Заговорници моралне подршке и оправданости рата наглашавају корисност рата, сматрајући рат природним стањем и почетком здравог морала (Sakan 2008, 100).

Етичка перспектива рата у форми реализма истиче политичко деловање засновано искључиво на интересима зарад остваривања политичких циљева, где рат постаје незаобилазни инструмент међународне политике. Међутим, реалистички поглед који оправдава рат као средство за остваривање политичких циљева у међународној политици, одваја се у две струје које подразумевају различите

начине којима се то може постићи. Са једне стране, скептични реалисти сматрају да рат није потребно оправдавати, јер у међународним односима не постоје морални закони, сва средства су дозвољена. Миршајмер истиче да су „међународни односи 'суров свет' у коме нема времена за 'спавање на ловорикама'”, нити наде да ће се стање у будућности променити. О поверењу између људи готово је излишно и говорити. Да би опстале у таквом свету, државе настоје да приграбе што више моћи с обзиром на то да је у таквом стању анархије, где „Бог помаже онима који помажу себи боље бити годзила него бамби” (Miršajmer 2017, 15). Друга струја реалиста истиче да је довољно оправдање за рат постојање државног интереса да се тај рат реализује. „Чак и кад је тај интерес очигледно инструменталан, као што је рецимо омогућавање радне снаге, јефтинијих енергената, улазак на неко ново тржиште, итд. он се поставља као апсолутно и неупитно оправдање за уништавање инхерентних вредности других људи” (Stanar 2021a, 284-285).

Морална неутралност даје предност миру над ратом, али рат доживљава као неминовност са којим се људско друштво сусреће. Присутно је настојање да се спречи рат, али ако то није могуће, значајно је макар умањити његове последице.

Када разматрамо питање моралне оправданости рата неопходно је сагледати све специфичности конкретних ратова, узимајући у обзир да неки ратови могу бити морално оправдани, док други представљају злочин несагледивих размера (Walzer 1977, 15). Теорија праведног рата даје својеврсну могућност промишљања рата као неизбежне појаве у међународној политици, не занемарујући при том страхоте и раздор који са собом сваки рат носи.

Почеци теорије праведног рата везују се за Аурелија Августина и Тому Аквинског, док је најистакнутији савременик Мајкл Волзер. Ова теорија представља вредан инструмент за процену моралне вредности концепта рата, али и појединачних случајева рата. Теорија праведног рата се у својој класичној варијанти састоји из два елемента, *Jus ad Bellum* и *Jus in Bello*, који раздвајају суђење о праведности рата од суђења о праведном ратовању, односно праведном вођењу рата бавећи се питањима који је рат оправдан и шта је оправдано радити у рату.

„Касније је теорија допуњена са још два елемента, *Jus ante Bellum* и *Jus post Bellum* који представљају модерне елементе који суплементушу постојеће језгро дискусијом о томе како оправдано

припремати рат и наравно како га оправдано завршити. Стога, савремену теорију праведног рата чине четири одвојена елемента (два класична и два модерна), хронолошки поређана на следећи начин: *Jus ante Bellum* (модерни елемент) – морално расуђивање припреме рата, *Jus ad Bellum* (класични елемент) – морално расуђивање оправданости рата, *Jus in Bello* (класични елемент) – морално расуђивање начина ратовања и *Jus post Bellum* (модерни елемент) – морално расуђивање начина окончања рата” (Stanar 2021a, 294).

Најцењенији и најистакнутији елемент теорије праведног рата је свакако концепција *Jus ad Bellum* (Stanar 2019, 139). Концепција подразумева шест критеријума међу којима не постоји никаква хијерархија већ су сви подједнако важни. Да би се рат могао назвати праведним мора да испуни сваки од шест критеријума. *Jus ad Bellum* критеријуми су следећи: праведан повод, праведна намера, објава суверена (компетентне власти), пропорционалност, рат као последња опција и могућност победе (разумни изгледи за победу). Као најзначајнији елемент теорије праведног рата, *Jus ad Bellum*, у практичном смислу, указује на значај и одговорност доносиоца политичке одлуке о уласку у рат. Дакле, морална одговорност за доношење одлуке о (не)праведном рату у фокус ставља мали број људи који представљају политичку елиту једне нације и који суштински доносе одлуку о рату (Stanar 2021a, 300).

ТЕОРИЈА ПРАВЕДНОГ РАТА У ПРАКСИ

Теорија праведног рата заузима значајно место у оправдавању војних интервенција. Није усамљен случај да одређене теорије у пракси служе великим силама као средство како би поткрепи-ле одлуке које нису у складу са општим нормама у међународним односима (Perišić 2022, 56). Ако се осврнемо на либералну теорију демократског мира¹, која истиче улогу демократије као кључног фактора у очувању мира, видећемо управо пример покушаја легитимизације доктрине праведног рата и интервенционизам САД. „Америчка стратегија националне безбедности из 1998. године је била заснована на теорији демократског мира, тј. на захтеву да се демократије могу и требају и насилно успостављати у државама где се то оцени да је потребно” (Perišić 2019, 8).

¹ Било каква теорија праведног мира представљала би изузетно опасан нормативни катализатор за рат. Шире у (Stanar 2021b, 87-104).

Асиметрије у међузависности две државе представљају потенцијални извор утицаја за државу која је мање зависна у таквој врсти односа. Степен утицаја великих сила на државе које имају осетљив геостратешки положај изазива последице по комплетну геополитичку ситуацију у свету. Моћне државе попут САД, Француске, Немачке, Русије, Кине имају изражену способност и националну снагу да своју моћ и утицај спроведу и ван својих граница како би променили постојеће геополитичко стање ствари (Bžežinski 2001, 42). Разлози за ширење утицаја великих сила ван својих граница углавном се огледају у омогућавању приступа важним областима, одбијања приступа ресурсима, или управо због приступа ресурсима. Са друге стране, поједине државе делују и као одбрамбени штит за неку виталну државу или читав регион. Мета глобалистичке праксе великих сила најчешће су сви они који се нађу на путу остваривању неолиберализма и стварања профита. Неоимперијални концепт глобализације омогућава реализацију неоимперијалних претензија, а термини који служе у ту сврху, попут „хуманитарне интервенције”, „праведни рат”, „борба за демократију” само су неки из великог дијапазона појмова који служе замагљивању суштине у циљу реализовања механизма контроле ресурса и територија. Контролисање енергетског система водећи је узрок блокирања дипломатских решења на Блиском истоку. Интервенције САД у овом региону представљене су као интервенције усмерене на поспешивање мировног процеса а заправо представљају тежњу Сједињених Америчких Држава да се ситуација на Блиском истоку годинама уназад представи као идеолошки сукоб и проблем са фанатичним екстремистима (Џомски 1999, 79). Сагледавајући историјски контекст овог проблема (Stojadinović 2014, 102) уочавамо да се нафта на Блиском истоку у почетку налазила у рукама Енглеске и Француске, док су им се тек касније придружиле САД и преузеле доминантну улогу на овим просторима. Западни интереси у Персијском заливу темеље се на осигуравању слободног приступа нафти, стално добијање нафте по повољним условима, одржавању одговарајућих аранжмана за инвестирање, спречавање комунизма, какав је био случај за време Хладног рата. Како би све наведено било могуће реализовати не сме се изгубити контрола над регионом. Суштина механизма контроле подразумевала је подржавање слабих и корумпираних владара који ће „спроводити шта им се каже”, који ће обезбедити несметан проток профита.

Блиски исток је регион са дугом историјом нестабилности и сукоба, као и са највећом концентрацијом наоружања на свету. Међутим, „приступ изворима и учешће у њиховим потенцијалним богатствима представљају циљеве који покрећу националне амбиције, мотивишу корпоративне интересе, разбуктавају историјске захтеве, оживљавају империјалне аспирације и потпаљују ривалства на међународном плану” (Vžežinski 2001, 118). Проблем постоји јер је свака од земаља овог региона оптерећена унутрашњим тешкоћама, етничким мржњама а неке су већ уплетене у оружане сукобе са територијалним, етничким или верским разлозима. Иако су Сједињене Америчке Државе сувише далеко да би одржале доминацију у региону Блиског истока, ипак су сувише моћне да не би биле ангажоване.

Као што је већ речено, употреба рата у неким случајевима може бити оправдана, што сигурно није случај са Авганистаном. Напади у којима су 11. септембра 2001. године, четири отета авиона ударила у две знамените америчке грађевине, симбол њене економске, политичке и војне моћи, Светски трговински центар, као и зграду Пентагона у Вашингтону, имали су огромне последице на светску политику. У нападима је страдало 2.996 људи, што представља најразорније нападе свих времена извршене на америчком тлу, а његове последице се осећају до данашњег дана. После ових напада, САД су објавиле такозвани рат терору, извршивши инвазију на две земље, Авганистан и Ирак. Један од америчких одговора на наведене нападе било је и доношење Патриотског закона који је усвојен након напада 11. септембра 2001. године, са циљем драматичног поштравања националне безбедности САД, посебно у вези са страним тероризмом. Генерално, закон је садржао три главне одредбе: проширене могућности надзора органа за спровођење закона, укључујући домаће и међународно прислушкивање, лакша међу-ресорна комуникација како би се савезним агенцијама омогућило ефикасније коришћење свих расположивих ресурса у борби против тероризма и повећане казне за злочине тероризма и проширена листа активности које би се квалификовале као оптужбе за тероризам. Авганистан је нападнут под изговором скривања терориста који се „сумњиче” за наведене нападе (Ћомски 2008, 248). Акценат је био на појму сумњиче. Чак осам месеци након наређења председника Буша по питању бомбардовања ове земље и даље се нагађало о посредној повезаности Авганистана (Stojadinović 2014, 107).

Анализирајући историју Запада уочавамо да је она заправо и историја експлоатисања ресурса који су под утицајем неолиберално оријентисане економије. Да би одржале своју моћ и положај у геополитичком смислу државама су неопходне огромне количине ресурса због којих производе конфликте, сукобе и ратове. Наметање политичких и економских санкција, кроз разне облике ембарга, наметања императивних мера, покрећу ратове за ресурсе са циљем деструкције и девастирања економских потенцијала супарничких економија и држава које се супротстављају одређеним геополитичким интересима неоимперијалних држава.

Сједињене Америчке Државе су једна од држава која је активно примењивала једностране санкције против других држава. Британски ембарго на нафтне производе из Ирана био је прва послератна примена санкција које су директно биле повезане са борбом за енергенте. Након доласка М. Мосадека на функцију премијера, и национализације британске нафтне компаније, Велика Британија је као одговор увела ембарго, који су подржале Сједињене Америчке Државе. Демонстрирајући моћ америчке и британске тајне службе су већ 1953. године, током војног пуча, организовале хапшење М. Мосадека који смештен у кућни притвор, где је остао до своје смрти 1967. године.

Најзначајније санкције, које су битно утицале на целокупан светски енергетски систем, нису увеле Сједињене Америчке Државе и њихови савезници, већ су, напротив, биле уведене против ових земаља. Арапске земље, чланице организације која је била претходница ОПЕК, као и Египат и Сирија, су 17. октобра 1973. објавиле да неће испоручивати нафту државама које подржавају Израел током Јомкипурског рата. Неке од тих држава биле су САД, Велика Британија, Канада, Холандија, Јапан и др. Пад производње нафте и ембарго условили су четвороструко повећање цене нафте током наредне године. Криза је заправо искристалисала зависност земаља увозница од произвођача нафте и подстакла спровођење заједничке политике Сједињених Америчких Држава и њених европских савезника у циљу обезбеђења њихове енергетске сигурности. Једна од првих одлука у овој области била је стварање, у виду противтеже ОПЕК, 1974. године – Међународне агенције за енергетику, иницирано од стране САД у циљу одбране интереса увозника нафте и потребе да се изврши прерасподела нафтних резерви за случај да се криза у снабдевању понови (Вајатовић 2021, 63). Са економског

становишта, уведени ембарго и последични раст цена нафте омогућили су произвођачима нафте да надокнаде губитке од девалвације светске резервне валуте, коју амерички долар представља и данас.

Као добар пример на који начин функционише спољна политика Сједињених Америчких Држава може нам послужити пример Венецуеле. Због огромног богатства, у које спадају највеће резерве нафте после Блиског истока, Венецуела је инвеститорима једна од најпривлачнијих земаља Латинске Америке (Stojadinović 2014, 107). Х. Чавез, председник Венецуеле, је након доласка на власт 1998. године, покренуо процес национализације нафтних компанија које послују у земљи. До 2007. године овај процес утицао је на америчке нафтне компаније, које се нису сложиле са понуђеним условима. Прве санкције у виду ембарга на испоруку оружја САД су увеле Венецуели 2006. године. Од тада се против ове државе и даље уводе нове рестриктивне мере. Под притиском који на Венецуелу константно врше Сједињене Америчке Државе долази до јачања веза између Ирана и Венецуеле.

Политика САД у Европи након 1991. године и распада СССР, углавном је била усмерена на поделу центара моћи. Економска криза у Русији, проблеми суверенитета и крвави рат у Чеченији преусмерили су фокус интереса САД на земље Источне Европе. Почетком 2000-их и постепеним опоравком руске привреде, напори америчких геополитичких стратега усмерени су на суседе Русије, од којих је главни била Украјина, посматрана као својеврсна држава-штит. Према мишљењу Бжежинског (Bžežinski 2001, 89), без Украјине Русија није у стању да реализује своје империјалне амбиције. У Украјини се 2014. године догодио државни удар, услед чега је на истоку земље избио оружани сукоб, а полуострво Крим је ушло у састав Русије. То је био повод за увођење санкција Русији од стране Сједињених Америчких Држава и њихових војно-политичких савезника. Санкције су у почетку биле усмерене на нафтну индустрију земље, ограничавајући приступ руских компанија технологијама за развој морских налазишта у приобаљу, као и технологијама производње нафте из шкриљаца. Суштина санкција најјасније се манифестовала у историји изградње гасовода Северни ток 2. Уведене кроз усвајање одбрамбеног буџета САД који је председник Д. Трамп потписао у децембру 2019. године (Вајатовић 2001, 65), санкције су биле усмерене на бродове-цевопологаче, који полажу морски део гасовода у данским територијалним водама – једином делу

који није завршен због невероватно дуготрајног усаглашавања од стране Данске агенције за енергетику (ДЕА) око захтева пројектне компаније за полагање гасовода. Након што је Русија најавила могућност самосталног довршетка изградње гасовода и пребацивања цевополагача и помоћних пловила до места извођења радова, у Сенату САД је изнет нови предлог закона који подразумева увођење санкција свим компанијама које учествују у осигурању радова и бродова за полагање цеви лукама. Економска позадина овог сукоба истиче амбицију америчких компанија да потисну Русију са европског тржишта природног гаса путем испорука сопственог ТПГ-а.

Треба напоменути да су у протеклих двадесет година санкције постале важан фактор у светској економији и енергетици, без којег ће предвиђање њиховог даљег развоја бити у најмању руку непотпуно, а можда чак и погрешно.

ЕКСПЛОАТАЦИЈА РЕСУРСА – МОРАЛНОСТ ВЕЛИКИХ СИЛА

Остварење доминације која би у основи имала експлоатацију, односно искориштавање ресурса немоћних и сиромашних народа и њихових држава представља један од основних циљева моћних држава. Под утицајем и притиском неолиберално оријентисане глобализације „нови ратови” ће се водити не само око политике идентитета него и у континуираном облику глобалног економског рата и борбе за ресурсе. Рат за ресурсе представља рат на глобалном и локалном нивоу, рат који производи и генерише неолиберална економија моћних држава Запада и њихових институција и корпорација. Потреба за нафтом, водом, минералима, рудом и територијама јавља се као средство реализовања геостратешких и геополитичких интереса. Природна богатства неразвијених држава кроз либерализацију тржишта бивају доступна неолибералним државама, што им омогућава контролу и експлоатацију њихове привреде. Борбу за енергенте не можемо одвојити од експанзије неолиберализма и његових индустријализованих центара моћи (Соорег 2002).

Услед брзог нестајања и велике потрошње ресурса велике силе неретко посежу за ратовима како би их себи обезбедиле. Савремено друштво нам показује да се заправо рат и глобализација паралелно развијају. Развој наоружања и ратови, уводе глобализацију у нову

фазу у којој круцијалну улогу имају мултинационалне корпорације које се отимају за ресурсе. Претпоставља се да се у Ираку налази 8,4% светских резерви нафте, што је пет пута више него што поседују Сједињене Америчке Државе, а 70% светских резерви нафте и природног гаса се налази у Средњој Азији и на Блиском истоку, у потезу од Каспијског мора до Медитерана (Petrović 2021, 14). Те чињенице стављају наведене регионе у позицију „плена”. Неретко се као разлог интервенције САД у овим подручјима истицала потпуна заштита националних интереса Сједињених Америчких Држава у региону, тачније сасвим сигуран приступ и достава нафте из Перзијског залива САД и његовим савезницима. Након инвазије на Ирак, ирачка економија је пала под јурисдикцију америчке војне владе која је, у сарадњи са Париским клубом, ММФ и Светском банком, имала кључну улогу у „послератној” изградњи Ирака.

Уз помоћ ММФ-а, Светске банке и Светске трговинске организације спроводила се и спроводи мирна колонизација држава. Уочавамо да су слободно тржиште и рат међусобно уско повезани, јер када се изјалове унилатерални инвестицијски програми, тада рат уништава оно што нису успели приватизација, дерегулација и реформе.

Војно присуство Сједињених Америчких Држава услед значаја ресурса одређеног региона није карактеристично искључиво за Ирак и Авганистан, већ и за земље бившег Совјетског Савеза. „Америчке војне трупе имају задатак да штите своје економске интересе од Медитерана до Кине, као и на другим значајним подручјима и интересним зонама. На тај начин милитаризација искључиво служи померању граница ‘слободног тржишта’ на глобалном нивоу. У светској економској кризи државни ресурси САД-а се преусмеравају у војне сврхе финансирања војно-индустријског комплекса. У том погледу је снажен легитимитет ‘глобалног система слободног тржишта’; укинута су неки прописи, приватизоване су јавне службе, и у неолибералним државама Сједињених Америчких Држава, Великој Британији и већини земаља Европске Уније, дошло је до реформе правосуђа; правна држава је укинута снажењем новог тоталитарног државног апарата којем немоћно цивилно друштво пружа слаб или готово никакав отпор” (Kovačević 2022, 3).

Источни Медитеран се издваја као још један регион где се, у борби за ресурсе, геополитички интереси Сједињених Америчких Држава, Кине и Русије преплићу. Сирија је, као средиште источног

Медитерана, простор у коме су сукоби за ресурсе снажно испреплетани. За Европу, Сирија би требало да буде транзитна земља за енергенте из различитих праваца. Управо то је био повод за сукобе, рат и разарања. Откривање великих залиха нафте и гаса на овом подручју, условило је сукобе и подстакло борбу Израела, Турске, Кипра, Либана и Ирана. „Сирија би требала да одигра улогу транзитног подручја преко којег би се ресурси транспортовали за Европу. Међутим, рат је то онемогућио. Подаци показују да развијене земље имају 1/5 светског становништва а троше 4/5 светских ресурса. С друге стране, земље тзв. Трећег света имају 3/4 светског становништва, а троше око 20% светских ресурса, што значи да само мали део светских ресурса служи за задовољавање потреба сиромашне већине, а то и јесте еколошка и социјална трагедија нашег доба.

У свету глобалне неолибералне економије, моћне неолибералне државе производе ратове како би опљачкале и отеле ресурсе сиромашних народа и држава оправдавајући свој агресивни експлоататорски и неоимперијални интерес разним семантичким пропагандним манипулативним дискурсима о заштити „људских права” и „демократије”. Примери са Ираком, Либијом и Сиријом, као и многи други ранији, потврђују овај став” (Kovačić 2022, 4).

ЗАКЉУЧАК

Општа је претпоставка да закон треба да буде у складу са моралом, односно да законске забране и дозволе треба да одговарају забранама и дозволама морала општеприхваћеног у људском друштву. У међународним односима, међутим, нарочито у тумачењу великих и моћних држава, ова кореспонденција са моралом не важи. Наше схватање морала о рату и у рату се обликовало вековима и традицијом мишљења познатом као теорија праведног рата. У својим најранијим манифестацијама у античкој и средњовековној мисли, ова теорија је произашла из синтезе хришћанске доктрине и природноправног схватања морала. Намера је била да се морал рата разуме као прилагођавање проблемима који подразумевају сукоб моралних принципа који регулишу односе међу појединцима и да се праведно ратовање доживљава као облик казне за неправде нанесене друштву или држави. Током ове класичне фазе у историји принципи праведног рата су се прилично разликовали од закона рата које данас имамо. Промена у размишљању о нормативним

димензијама рата помогла је да се поставе темељи за развој и институционализацију међународног ратног права од касног деветнаестог века до данас. Проблем настаје, како у тумачењу теорије праведног рата, тако и у тумачењу међународног права уопште, кад их тумаче велике силе.

Праведан повод за покретање најразличитијих интервенција, често упакован у борбу за демократију и заштиту људских права, очување државног и националног интереса, заправо је ништа друго до чиста демонстрација моћи и утицаја на геополитичком полигону. Да би одржале ниво своје моћи државе траже оправдање и моралне доказе оправданости интервенција покренутих зарад очувања „националних интереса”. Неретко су у име „људских права” била угрожена стварна људска права великог броја људи. Овакви ратови добијају нова имена и претварају морални императив у морални релативизам.

Енергетска безбедност је дуги низ година препозната као приоритетни задатак сваке озбиљне државе. Као таква, представља значајан изазов за националне економије водећих држава. У савременом свету енергенти представљају један од најважнијих ресурса. Будући да су природна налазишта недовољна за задовољење великих економија, присутна је борба међу великим силама да се обезбеде довољном количином енергената.

Русија је једина велика сила која има довољно енергената и најважнијих ресурса не само за своје потребе, већ и значајне количине за извоз. То јој даје предност у економском и геополитичком смислу у односу на друге земље Евроазије (Европску унију, Индију, Кину, Јапан) (Ковач 2021, 56). Са друге стране, Сједињене Америчке Државе, поред сопствених резерви најважнијих енергената, имају велики утицај по питању енергетске безбедности у међународним односима, користећи при томе свој утицај у свету. Треба напоменути да резерве најважнијих енергената које поседује САД само делом задовољавају њихове потребе.

Блиски исток представља једну од најважнијих светских регија богату нафтом и гасом, као и Каспијски регион и постсовјетски простор у целини. Контрола над нафтом, гасом и другим ресурсима на Блиском истоку већим делом обезбеђивала је хегемонију Сједињеним Америчким Државама, кроз константно мешање у послове блискоисточних народа и држава, спровођење државних удара и других модела управљања кризама. Потпуно несметано, Сједињене

Америчке Државе су све време очувале стратешко партнерство са најбогатијим државама Блиског истока. Државе које се нису повиновале политици Запада сносиле су последице у виду грађанских ратова, преврата, унутрашњих криза и обојених револуција.

Енергенти су данас снажно политичко средство и узрок различитих врста манипулација, при чему у самом том процесу највише страдају мале и неразвијене државе. Притисак водећих држава Запада и њихове стратегије „обуздавања Русије” условљава успоравање привредног развоја Европе и Русије.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Bajatović, Dušan. 2021. „Modeli tranzicije i predviđanja sistema snabdevanja prirodnim gasom”. Doktorska disertacija, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka.
- Bžežinski, Zbignjev. 2001. *Velika šahovska tabla*. Banja Luka/Podgorica: Romanov/CID.
- Goati, Vladimir. 1978. *Socijalni konflikti u savremenim društvima*. Politička sociologija, Beograd, Radnička štampa.
- Kajtez, Ilija. 2009. *Revolucionarno nasilje, himna slobodi ili apologija zla*. Beograd: Službeni glasnik.
- Kajtez, Ilija. 2019. Sociologija, Beograd, Medija centar, Odbrana.
- Kovač, Mitar. 2021. Energetska bezbednost Evrope i njene refleksije na Republiku Srbiju i Republiku Srpsku, Zbornik radova, Beograd, Evroazijski bezbednosni forum.
- Kovačić, Braco. 2020. „Etika bombardovanja ili bombardovanje etike”. Banja Luka, Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, <https://www.scribd.com/document/575765526/Etika-Bombardovanja-Bombardovanje-Etike-2020>. poslednji pristup 10.4.2024.
- Kovačić, Braco. 2022. *Ratovi za resurse*. Banja Luka. https://www.defendologijabanjaluka.com/index.php?option=com_content&view=article&id=206:prof-dr-braco-kovacevic-ratovi-za-resurse&catid=13&Itemid=371 / poslednji pristup 17.4.2024.
- Marks, Karl, i Fridrih Engels. 1972. *Izabrana dela*, tom 1. Beograd.
- Miršajmer, Džon. 2017. *Tragedija politike velikih sila*. Beograd: Čigoja štampa, Udruženje za studije SAD u Srbiji.

- Perišić, Srđan. 2019. *Međunarodni odnosi*. Beograd: Filip Višnjić.
- Perišić, Srđan. 2022. *Geopolitika i Srbi*. Beograd: Filip Višnjić.
- Petrović, Dragan. 2021. „Energetska bezbednost Evrope i njene refleksije na Republiku Srbiju i Republiku Srpsku”. Zbornik radova. Beograd: Evro-azijski bezbednosni forum.
- Sakan, Momčilo. 2008. *Studije mira – polemologija i irinologija*. Banja Luka: Nezavisni univerzitet Banja Luka.
- Stanar, Dragan. 2019. „Pravedan rat – između apologije i obuzdavanja rata”. Beograd: Dobroljublje.
- Stanar, Dragan. 2021a. *Etika međunarodne politike*. Beograd: Dobroljublje.
- Stanar, Dragan. 2021b. „Teorija pravednog mira: implikacije i opasnosti normativne teorije pravednog mira”. *Politička revija*. 2/2021: 87-104, DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6822021.4>
- Stanar, Dragan. 2023. “A ‘Just Cause’ or ‘Just a Cause’: Perils of the Zero-sum Model of Moral Responsibility for War”. *Conatus - Journal of Philosophy*. 8 (2): 613-628. Doi: <https://doi.org/10.12681/cjp.34553>
- Stojadinović, Miša. 2014. *Noam Čovski i savremeno društvo*. Beograd: Institut za političke studije.
- Čovski, Noam. 1999. *Šta to (u stvari) hoće Amerika?* Beograd Institut za političke studije.
- Čovski, Noam. 2008. *Hegemonija ili opstanak*. Novi Sad: Rubikon.
- Filozofski rječnik. 1965. *Filozofska hrestomatija*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Cooper, Robert. 2002. “The Liberal Imperialism”. *The London Observer*, <https://www.theguardian.com/world/2002/apr/07/1> Poslednji pristup 20.4.2024.
- Galtung, Johan. 1965. *On the meaning of nonviolence*. J. Peace Res.
- McMahan, Jeff. 2008. *The Morality of War and the Law of War*, <https://www.philosophy.rutgers.edu/joomlatools-files/docman-files/moralitywar.pdf> последњи приступ 28.4.2024.
- Walzer, Michael. 1977. *Just and Unjust Wars*. New York: Basic Books.

Danijela Nikolić*

*Faculty for International Politics and Security,
University UNION – Nikola Tesla*

Violeta Rašković Talović**

*Faculty for International Politics and Security,
University UNION – Nikola Tesla*

US FOREIGN POLICY IN THE 21ST CENTURY AND THE QUESTION OF MORALITY IN INTERNATIONAL RELATIONS IN THEORY AND PRACTICE

Resume

The development of modern and powerful countries is conditioned by the need to possess and control significant amounts of resources. Out of the desire to increase the real power and influence of the global political plan, the great powers create conflicts, frictions and wars, neglecting the moral dimension and the negative consequences of the decisions taken. This paper aims to elaborate on the role of the great powers in triggering energy wars, focusing on the disguise of neo-imperial ambitions under the guise of fighting for human rights and democracy. With this in mind, the paper is divided into two parts. In the first part, the authors examine the phenomenon of war as well as the moral justification of wars by analyzing the ethical perspectives of war. In the second part, the authors' attempts to explain how power and politics are put at the service of the ideological justification of decisions. The method of content analysis, the analysis of contemporary methods, and case studies are used as instruments to prove the hypotheses put forward. The author's intention is to prove that energy and economic wars, which imply economic and political sanctions, are set in motion with the aim of destroying the economic potential of opposing economies and states that oppose certain geopolitical interests

---

* E-mail address: ninadaca@yahoo.com.

** E-mail address: violeta-talovich@mail.ru.

of the great powers. They turn the war for resources into a powerful weapon to assert their interests.

Keywords: US foreign policy, ethics, morality, moral justification of war, neoliberalism

---

* Овај рад је примљен 7. јуна 2024. године, а прихваћен на састанку редакције 8. јула 2024. године.

Данијела Лакић*

Филозофски факултет, Универзитет у Источном Сарајеву

МАЊКАВОСТ ЛИБЕРАЛНОГ НАЦИОНАЛИЗМА КАО УСЛОВА ПОЗИТИВНОГ МИРА НА БАЛКАНУ

Сажетак

Предмет рада је либерални национализам као једина прихватљива форма национализма за Балкан, која је наметнута и дозвољена од стране тзв. великих сила (ЕУ и САД) након краја Хладног рата за овај, са политичког и етничког аспекта, нестабилан регион. Либерални национализам је саставни дио либералне изградње мира, доминантне матрице на глобалном нивоу, те је одређен као једна од њених стратегија за изградњу и одржање позитивног мира, услова нормалног функционисања и пута балканских земаља ка Европској унији. У раду се, прво, објашњава појам позитивног мира и даје преглед стања у нашем региону, региону западног Балкана, затим се указује на централне идеје либерализма и национализма као темеље либералног национализма, чије се одлике наводе након тога. Фокус рада је на анализи недостатака либералног национализма јер политичке и етничке кризе у балканским земљама у посљедњој деценији указују да у наметнутим основама мира у овим друштвима „нешто није у реду”. Као најочљивија мањкавост примјене либералног национализма на Балкану идентификовано је фаворизовање политичког модела нације, који је у супротности са историјом и специфичностима балканских народа (то је резултирало пројектима попут изградње тзв. босанске и црногорске нације,

---

* Имејл адреса: danijela.lakic@ffuis.edu.ba

што је продубило етничко-идентитетске конфликте као основу политичких криза које угрожавају функционалност ових држава).

Кључне ријечи: либерални национализам, нација, позитивни мир, Балкан

УВОД

Полазећи од тзв. минималистичког одређења мира разликујемо: негативни, који представља одсуство директног, физичког насиља, и позитивни мир, који значи одсуство, не само физичког, већ и структурног и културног насиља (Galtung 2009). Овако дефинисан позитивни мир тешко је постићи, то се чини као утопистичка визија. Зато се као највиша могућа реализација позитивног мира уводи појам „самоодрживог мира” који обухвата стварање материјалних, институционалних, културолошких и људских претпоставки које омогућавају одржање мира у кризним или ситуацијама избијања сукоба (Džuverović 2021, 44, 51). Према Извјештају о позитивном миру за 2024. годину, од балканских земаља најбоље стање односно највиши индекс позитивног мира има Хрватска, која се налази се на 34. мјесту од 163 земље колико је обухваћено анализом у коју је укључено и самопроглашено Косово које заузима 45. мјесто. Затим слиједе Црна Гора на 48. и Албанија на 52. мјесту, Сјеверна Македонија на 45. позицији, Србија заузима 59. мјесто, а најлошије је рангирана Босна и Херцеговина која је на 72. мјесту. Прва на свјетском нивоу по стању позитивног мира је Финска, Русија је на 93. мјесту, а на посљедњем је Јужни Судан (Positive Peace Report 2024, 10). Приликом мјерења позитивног мира (eng. Positive Peace index), који се дефинише као „укупност ставова, институција и структура које стварају и одржавају мирна друштва”, узимају се у обзир сљедећи фактори тзв. стубови мира: низак ниво корупције, оптимално привредно окружење, функционалност власти, прихватање права других, равноправност у подјели ресурса, слободан проток информација, добри односи са сусједима и висок ниво људског капитала (Positive Peace Report 2024, 6, 9).

Након завршетка Хладног рата промијенила се и природа доминантних сукоба у међународним односима, те умјесто међудржавних долази до неочекиваног пораста броја оружаних сукоба

унутар држава (грађански ратови, „дубоко укоријењени сукоби”, „друштвени сукоби дугог трајања”) који, углавном, имају етничку основу (Džuverović 2021, 36, 83). Умјесто универзализације либерализма, глобализација је пробудила национализам. То се десило на Балкану, гдје је након распада СФРЈ избио најкрвавији грађански рат на европском тлу од Другог свјетског рата, био је то и први рат у европској историји који је континент дочекао уједињен, у увјерењу да је вријеме ратова прошло и да је у Фукујамином духу „крај историје на домаку” (Antić i Kestmanović 2016, 324).

Након окончања сукоба, у складу са либералним концептом изградње мира, који је постао примарни образац на глобалном нивоу, утврђени су механизми функционисања мира за Балкан који су укључивали и одређену врсту национализма која ће бити „толерисана” у овом региону, гдје су етничка превирања сходно етничко-религиозној мјешавини становништва саставни дио историјске генезе. Као могуће стратегије за постизање друштвене интеграције дубоко подијељених друштава, посебно по етничком или вјерском идентитету попут балканског, односно као начини за помирење културног плурализма и друштвеног јединства најчешће се издвајају: либерални процедурализам, либерални национализам и уставни национализам као његова варијанта, либерални мултикултурализам, нови републиканизам и уставни патриотизам (Vujačić 2018, 134). Дискурс либералног национализма се предлаже као један од најрелевантнијих одговора на кризу неолибералног концепта и све њене посљедице у коју сврставамо и идентитетске кризе етничког типа, посебно на Балкану, зато што покушава да пружи одговор на проблеме свијета у коме је процес мондијализације довео до јачања етничке свијести као одговора на тенденцију културне хегемоније према западној матрици (Matić i Stojadinović 2010, 187, 197).

ИДЕОЛОШКЕ ОСНОВЕ И ОДЛИКЕ ЛИБЕРАЛНОГ НАЦИОНАЛИЗМА

Настанак либералног национализма и његове карактеристике производ су паралелног развоја и одређених преклапања либерализма и национализма у европској историји. Познавање њихових основа нужно је за анализу одрживости либералног национализма као предуслова мира у земљама Источне Европе будући да то није његово природно идеолошко станиште.

Према преовлађујућем модернистичком тумачењу, национализам (као и нација) је политички феномен модерног, индустријског доба. Термин „национализам” први пут је употријебљен у току Француске буржоаске револуције када је и званично рођена идеја национализма, и већ је 1848. године био главни састојак револуција које су преплавиле Европу (Hejvud 2005, 162): „Национализам је систем идеја, доктрина, слика свијета која служи стварању, мобилизацији и интеграцији веће солидарне заједнице (зване нација), али прије свега легитимацији нововремене политичке владавине. Стога национална држава са, по могућству, хомогеном нацијом постаје кардинални проблем национализма” (Veler 2002, 15). Према Ернесту Гелнеру (*Ernest Gellner*), национализам је, првенствено, политичко начело које тврди да политичка и национална јединица требају бити истовјетне, теорија политичке легитимности која захтијева да етничке границе не пресијецају политичке (Gellner 1998, 21). Специфичност национализма је и у томе што је то јединствена појава Запада. Антрополошка константа човјека као бића је осјећање припадности, лојалности, а национализам је представљао нови вид лојалности који се јавља у модерно доба. Он настаје као одговор на структуралне кризе раних модерних европских западних друштава кроз револуције које су указивале на кризу и делегитимацију старог поретка (Veler 2002, 21).

Основно вјеровање национализма је да је нација основни принцип политичке организације. Као централне идејне постулате национализма можемо издвојити: прво, сматра се да је човјечанство природно подијељено на посебне културне или етничке скупине, од којих свака има властити историјски континуитет, традицију, језик. Такве се групе валоризују или сматрају важнима. Друго, идеја независних валоризованих група везује се уз снажан осјећај идентитета, свака нација се изражава првим лицем множине тј. „ми исказима“. Треће, нација се везује и идентификује са одређеном територијом, која има утврђене границе, домовином (*Heimat*). Четврто, нација је суверена над било којом другом скупином, она је темељ легитимности и лојалности. Пето, људи се морају идентификовати са својом националном културом да би имали смислену егзистенцију. Слобода и било која друга вриједност имају смисла само у том културном контексту. Шесто, нације морају бити самоодређујуће (*Vincent 2006, 205-206*). Антони Смит (*Anthony Smith*) национализам дефинише као политичку идеологију у чијем средишту се налази културна доктрина (Smit 1998, 120).

Данас либералне вриједности прожимају, тачније владају, економским, политичким и културним животом савременог друштва, оне су просто постале саставни дио живота свакога од нас. Али, либерализам је примарно „идеологија индустријализованог Запада” (Heјvud 2005, 28). Са политичког аспекта, либерализам је био прва модерна идеологија, настао као израз интереса и погледа на свијет новог грађанског слоја носилаца економског надметања, трговине, индустријске револуције у Енглеској, САД и континенталној Европи, а у Француској и политичке и социјалне револуције. Као основне поставке либерализма издвојили су се: идеја слободе; индивидуализам, тј. примат индивидуе на различитим колективитетима, па и над државом на основу концепције о човјековим основним природним правима и слободама; ослањање на науку, емпирију и искуство као основ сазнања, умјесто на спекулације; првенство економије у односу на политику; институционализација и конституционализација политичких односа, владавина закона и подјела власти, све у циљу да се ограничи свака власт и онемогући њена концентрација било у нечије руке или у неко тијело, тако да би се избјегао политички апсолутизам (Stanovčić 2006, 656).

Либерални национализам се у историји политичке мисли означава као први, најстарији облик национализма (Heјvud 2005, 178; Hobsbawm 1993, 30). Основа која је одредила његове карактеристике је однос либерализма и национализма. Још су „петнаести и шеснаести век са стварањем капитализма донели и стварање националних држава у облику апсолутних монархија” (Lukić 1995, 272), те је на тај начин настала веза између либерализма и национализма. Капиталистичко доба постепено ће од државе тражити нове функције која она није могла обављати без унутрашње надоградње, тачније без културолошке основе коју ће јој дати нација и учинити је истинском заједницом. Од Француске буржоаске револуције нација се поставила као основни носилац и конститутивни чинилац државе, од тада се либерализам и национализам паралелно развијају. Деветнаести вијек дао је „полет националним покретима и тада је национализам уобличен као политичка идеологија” (Stanovčić 2006, 661), а са друге стране „у многим погледима то је био вијек либерализма” (Heјvud 2005, 26). Зачетак либералног национализма је у изворном европском либерализму, који је појединца нераскидиво повезивао са јаком националном државом као чуварем индивидуалне слободе унутар шире заједнице. Средином

деветнаестог вијека долази и до помирења онога што би се могло окарактерисати као изразити национализам и класични либерализам, фокус политичке мисли ставља се на везу између индивидуалних слобода, националне независности и представничке власти, посебно то чине Ђузепе Мацини (*Giuseppe Mazzini*) и Џејмс Стјуарт Мил (*James Stuart Mill*). Мацини се залагао за италијанско уједињење и независност уз поштовање личних права и постојање републиканског облика владавине. Мил је пружао подршку покретима независности у Италији, Мађарској и Пољској истичући да се слободне институције могу одржати само у националној заједници која посједује јединствено јавно мњење и непрестано врши надзор на радом владе (Matić i Stojadinović 2010, 189-192).

Ерик Хобсбаум (*Eric Hobsbawm*), истражујући национализам од његовог настанка, при чему наглашава да је то период Француске буржоаске револуције, па до краја двадесетог вијека, када су владале прогнозе да је доба национализма завршено, његову прву иницијалну фазу означава као „либерални национализам” и поставља питање „да ли је историјска случајност да се класична ера либерализма и слободне трговине подудара са добом изградње нација” (Hobsbawm 1993, 30)? Либерални национализам, с обзиром да је једна од посљедица Француске револуције, репрезентује неке од њених основних вриједности, првенствено идеју народног суверенитета која се постепено све више повезивала са либералним постулатима. Тако се сматрало да за нације, као и за појединце, важе идеје слободе и једнакости, те оне посједују нпр. једнако право на самоопредјелјење. Либерални националисти су сматрали да се принцип природне хармоније, равнотеже осим на појединце унутар државе (друштва), може примјењивати и на све нације свијета. Остварење националног самоопредјелјења нација виђено је као средство успостављања мирног и стабилног међународног поретка.

У истраживању природе либералног национализма, два су својеврсна парадокса која морамо имати на уму као полазну основу. Први је онај фундаментални у самој либералној политичкој теорији, а то је чињеница постојања националних држава. Либерални теоретичари користе универзалистичке појмове и вриједности, а оно што се уопште не означава као упитно јесте да то све важи искључиво унутар државе-нације. Тако је у основи либерализма нација-држава, те се ту ради о нераскидивој вези либерализма и национализма, они су уткани једно у друго од настанка модерних европских

држава. Други парадокс либерализма је неутралност либералне државе. Основни задатак државе, као политичке институције, је да штити интересе одређене групе људи тј. својих чланова, грађана. Ако изузмемо онај општи либерални постулат о неутралности државе који се односи на грађански сегмент у коме су сви једнаки пред законом, постоји мноштво области у којима држава не може бити неутрална и у којима мора афирмисати одређену културу и одређени систем вриједности (Ђурковић 2002, 6, 11). Либерализам и национализам су се истовремено рађали и уздизали, постепено су тенденције унутар либерализма и тумачења национализма водили ка заједничком имену који се означава као либерални национализам и „који би заправо и представљао најреалнији опис западних либералних демократија, а што је истовремено и нормативни оквир за земље које се ка томе крећу” (Ђурковић 2002, 13).

Либерални национализам представља синтезу заједничких постулата либерализма и национализма. Јаел Тамир (*Yael Tamir*) полази од тога да су то модерни покрети којима је, као прво, заједничко схватање да су слободна, рационална и аутономна људска бића способна да носе одговорност за управљање сопственим животима, а као друго, заједничка им је вјера у људску способност да оствари самоуправљање, самоизражавање и сопствени развој. Либерални национализам покушава да обједини оно што је суштинско за обје традиције мишљења, узимајући од либерализма, првенствено, приврженост личној аутономији и индивидуалним правима, а од национализма вредновање чланства у људској заједници уопште, а посебно у националној заједници (Tamir 2002, 70, 93). По својој природи либерални национализам је полицентричан јер почива на претпоставци да постоји једна (универзална) цивилизација, али са много нација. Свака национална борба се тумачи као преобликовање партикуларности одређене нације, али то истовремено одражава и њену тежњу да се придружи међународној породици нација једнаког положаја да би се пронашао одговарајући идентитет и своје мјесто (Tamir 2002, 163).

Као основе претпоставке на којима се заснива концепт либералног национализма можемо издвојити: прво, предуслов за потпуну примјену либералних начела је остваривање највишег степен аутономије појединца, то значи да сви грађани имају осјећај једнакости; друга претпоставка је дух грађанства, који значи повезивање демократије и националности. Грађанство је неопходан елемент да

би постојала активна изградња демократског поретка, претпоставља висок ниво политичке културе, свијест и спремност грађана да учествују у јавним пословима, укључује и толеранцију, могућност слободе изражавања у свим облицима. Трећа претпоставка је „социјална правда“, која је као један од постулата либералне државе благостања заснована на идеји друштвеног уговора, што значи да се подразумијева прећутна сагласност свих појединаца да би се свима осигурао одређени ниво заштите, одрицање своје добробити и у корист других што захтијева и висок ниво заједништва у друштву или бар свијест о томе (Matić i Stojadinović 2010, 193-195).

МАЊКАВОСТ ЛИБЕРАЛНОГ НАЦИОНАЛИЗМА НА БАЛКАНУ

Либерални национализам примијењен је као један од начина изградње и одржања мира на Балкану након грађанског рата узрокованог распадом бивше СФРЈ. Данас је општа оцјена да на Балкану влада стање мира, што и јесте највеће достигнуће ако имамо на уму живот човјека и слободу као круцијалне вриједности које треба сачувати. Међутим, то није стање самоодрживог мира који карактерише друштва чије структуре и општи ниво функционисања могу да се носе са политичким кризама и конфликтима свих врста. Иако се према Глобалном индексу мира за 2023. годину регион Балкана нигдје у извјештају не сврстава у конфликтне регије или регионе са општим порастом насиља, а Црна Гора се чак издваја као земља која је на Старом континенту постигла највећи напредак у миру (Global Peace Index 2023, 8), у реалности су ово дубоко подијељена друштва. Слично је стање и у Босни и Херцеговини, ако је анализирамо сходно Дејтонском споразуму као државу са два ентитета, политичка нефункционалност и стање етничке напетости су њена свакидашњица. Сјеверна Македонија се суочава са кризама политичко-идентитетског типа, Србији је отет дио територије на коме се настоји елиминисати српски живаљ, а паралелно са тим одвија се и процес уништавања културолошке основе трагова о настанку и постојању српске нације на Косову и Метохији.

На Балкану имамо, у ствари, стање привидног мира праћено сталним етничким конфликтима, од којих су најактуелнији они идентитетског типа, на шта нам посебно указују два специфична случаја: процес изградње тзв. босанске нације и питање ко то

чини црногорску нацију? Уопштено, оно што је заједничко за све земље овог региона је етничка и религиозна различитост, која се подводи под културолошки плурализам, који се према правилима либералне изградње мира мора усагласити са представничком демократијом, тржишном економијом и питањима заштите људских права. Либерални национализам био је одговарајући оквир за то сходно обрасцу који је владао у западном свијету. Он, углавном, подразумеива и грађански концепт нације, који се на Балкану показао неодговарајућим.

У политичко-правној теорији не постоји јединствен став у погледу фактора на основу којих се дефинише појам „нација”, тако да модерно схватање нације садржи мјешавину објективних и субјективних елемената. Из тога су настали и различити концепти нације које можемо подвести под два основна модела: концепт нације као културолошке заједнице, то је етнички модел; и концепт нације као политичке заједнице, то је грађански модел, назива се још и западни или либерални модел.

Нације у етничком смислу су заједнице људи које одређује заједничка историја и поријекло, језик и култура, често и заједничка религија. Ова својства чине тзв. објективну компоненту појма нације. Њену суштину чини субјективна компонента, која се огледа у томе да су људи чланови нације као заједнице када сами у то вјерују, и та компонента, спонтано настаје из националне културе, историје симболичко-културних елемената. Нација у политичком смислу је група људи која своје циљеве, вриједности и дјелатност артикулише преко одређених политичких институција на одређеној територији, у овом значењу нација се схвата као политичка заједница (Stupar 2014, 27-29). Хејвуд наглашава да је концепт нације као културне заједнице, који ставља нагласак на значај етничких веза и привржености, посебно био уочљив у Њемачкој касног 18. вијека, то је било оличено у идеји „Volkgeist” (дух народа, органски идентитет народа који се изражава у култури, а нарочито у језику). Нације су овдје схваћене као природне, органске творевине које постоје од давнина (Hejvud 2004, 207). Супротно томе, становиште да су нације у основи политичке творевине у први план ставља грађанску лојалност и политичку припадност, а не културни идентитет. Нација је група људи који су повезани првенствено заједничким држављанством, без обзира на њихову културну или етничку припадност (Hejvud 2004, 210). Ова два модела нације означавају

се и као „западни” и „источни” модел. Законска и политичка права су оно што је неодојиво од западног тј. грађанско-територијалног модела нације. Други, источни модел је етничко-генеалогско схватање нације. Његово кључно обиљежје је наглашавање заједнице рођења и родне културе, истиче значај „лозе” и историје породичног поријекла. Ту улогу права из западног модела заузимају језик и обичаји (Smit 1998, 23-28).

Данас је у европском друштву политичко-грађански облик нације готово подразумијевајућа константа. Тамир истиче да су, у ствари, модерне националне државе покушавале да замагле чињеницу да су састављене од различитих националних група тако што су наметале либерално-демократску дефиницију нације, према којој су сви они који насељавају одређену територију и живе под влашћу једне владе припадници исте нације. Али, модерна историја непрестано је побијала и побија тврдњу да су држављанство и припадништво нацији једна те иста ствар (Tamić 2002, 232).

У вези са преовлађујућим моделом нације на Балкану, његов етнички и религиозни састав, историја његових народа која је углавном била борба за слободу и уједињење јер су махом били под страном, окупаторском влашћу (током 19. вијека аустроугарском или отоманском), утицала је да културни модел нације буде изворна одлика већине народа у овом региону. Оно што је специфичност балканског поимања јесте да се ослања на њемачку традицију националитета, који је по својим обиљежјима партикуларистичка, искључива и неполитичка (није везана са апстрактном идејом грађанства, као француска, већ слиједи процес етатизирања нације). По узору на њемачко поимање нације, идејно обиљежје националитета на Балкану обликовано је формама етнокултурног уједињавања. Ово је утицало и на политичке особености балканског друштва, ту је национализам успостављен као најснажнија и најекспанзивнија сила овога региона. Тачније, балканске државе/друштва не познају ону врсту идентитета између нације и државе коју познају класичне европске државе, што је и резултирало тиме да у овом региону просветитељски универзализам и либерализам никада нису имали нити су добили улогу коју су имали у старим националним државама Западне Европе (Stanković Pejnović 2010, 130).

Разне врсте политичких криза су константно обиљежје друштва новонасталих балканских држава након распада бивше Југославије, с тим што је примјена политичког модела нације најнегативније

ефекте имала у Босни и Херцеговини и Црној Гори јер су тамо идентитетски конфликти, тачније изградња тзв. босанске нације иза чега стоји пројекат унитарне Босне и Херцеговине, те изградња црногорске нације уз елиминисање њене српске основе, најоучљивији и готово основни узрок нефункционалности тих друштава.

Данас се Црна Гора оцјењује као изразито подијељено друштво, а случај такозване црногорске нације је примјер процеса вештачке изградње једне нове нације. Након раздвајања са Србијом, владајућа црногорска политичка елита радила је, прво, на умањењу, а затим на потпуној негацији српске основе идентитета црногорског народа и припадања Српској православној цркви, што је узроковало дубоку подијељеност друштва. Идеја о конструкцији црногорске нације саставни је дио вишедеценијског процеса којим је Црна Гора од друге српске државе претворена у изразито антисрпску творевину. Овдје се ради о специфичном процесу „социјалног инжињеринга који је преко образовног и медијског система током неколико генерација успео да у доброј мери избрише историјско сећање једног народа и да на његово место инсталира један потпуно другачији софтвер” (Ђурковић 2010, 7). Испитивање јавног мњења о перцепцији етнонационализма и антифашизма у Црној Гори из 2020. године показало је да постоји широки друштвени консензус о демократији, подршци концепту грађанске државе и добрим међуетничким односима, међутим, анализа показује и дубоку поларизацију друштва (Радовић и Ковачевић 2021, 14, 16). Значајан дио популације тврдо се држи свог историјског традиционалног српског идентитета. На ширем плану ови процеси стварања босанске и црногорске нације дио су пројекта оснивања нових нација и националних држава на Балкану из српске нације као идентитетске основе у циљу њеног разбијања. Тако су „из српског етничког корпуса током 20. века извучени Бошњаци, Срби католици, велики део Македонаца и, коначно, Црногорци као последњи велики идентитетски пројекат из српске основе” (Ђурковић 2010, 8, 33).

У Босни и Херцеговини, у територијалном погледу, Дејтонски споразум успоставио је односе које су жељеле САД и ЕУ (Antić i Kestmanović 2016, 323), а политички систем који је наметнут у Дејтону прихваћен је у форми изнуђеног пристанка. „Босна и Херцеговина данас је подијељено и постконфликтно друштво у којем доминира национални сукоб Бошњака, Срба и Хрвата, који можемо посматрати и као вјерски, јер су ислам, православље и католичанство били

најважнији фактори у обликовању идентитета поменутих нација и најснажнија баријера у њиховом помирењу” (Simović 2019, 11).

Дејтонским мировним споразумом за Босну и Херцеговину била су утврђена два циља: зауставити војне сукобе и успоставити трајни мир, те обновити државу као одрживу демократску политичку заједницу. Први циљ привидно је остварен, а умјесто другог циља настала је сегментирана, односно подијељена држава под протекторатом страних сила. Национализација државе, која се сматра типичном за већину новонасталих држава након слома комунизма, у Босни и Херцеговини се огледа као „бошњакизација Босне” јер су Бошњаци присвојили статус главне нације у Босни и Херцеговини и приказују се као једини чувари босанске државности, а првенствено зато што им је то једина домовина коју имају за разлику од Хрвата и Срба. Савремена босанска држава види се као реинкарнација бошњаштва, а ислам се потенцира као основни духовни супстрат те државе (Kasapović 2005, 4-7). Циљ је стварање босанске нације коју наводно чине сви грађани Босне и Херцеговине, али уз идеју да се та босанска нација заснива на бошњачко-исламској основи уз потпуно негирање српске и хрватске историјске улоге. Све ово је последица покушаја реализације политичког модела нове вјештачке нације, на територији и у облику чија то није природна историјска последица. Постулати Дејтонског мира су тако потпуно погрешно реализовани.

Већ смо истакли да је либерални национализам један од начина за трансформацију конфликтних, подијељених друштава у самоодржива мирна друштва, те је зато кориштен и на Балкану, а један од његових механизма је консоцијативна демократија. У политичкој пракси и теорији о избору институционалног дизајна за постаутократска и постконфликтна друштва као рјешење се, углавном, препоручује примјена консоцијативизма тј. демократије с подијељеном влашћу (Kasapović 2005, 10), која се оцјењује као изузетно добар механизам управљања конфликтима, добра форма за неутралисање радикалних сукоба и њихово одржавање у демократским механизмима политичког сучељавања (Simović 2019, 172). На Балкану је ово рјешење примијењено у Босни и Херцеговини, по узору на Швајцарску и Белгију. Међутим, начин његовог успостављања у Босни и Херцеговини био је и узрок његовог неуспјеха. Пут до остваривања институционализованог консоцијализма у БиХ ишао је иностраним „наметањем одозго” а не „консензусом

одоздо” (Simović 2019, 12), и то наметање укључивало је и политички модел нације, а не етнички. Таква реализација овог рјешења може успјети у земљама Западне Европе, али веома тешко на Балкану који је препознатљив по национално-вјерској основи свих сегмената свог друштва.

ЗАКЉУЧАК

Најоучљивији недостатак, тачније нелогичност, либералног национализма као начина изградње и одржања позитивног мира на Балкану, а евидентно је да постоји јер су политичке кризе и етнички конфликти постали константа у овом региону, је наметање политичко-грађанског концепта нације што је у супротности са основама ове врсте национализма и преовлађујућим обрасцем нације на Балкану. Либерални национализам је саставни дио либералне изградње мира као ширег политичког, правног и економског оквира уређења односа у земљама које су настале након распада бивше СФРЈ, који углавном користи грађански модел нације, зато је та матрица наметнута и на Балкану.

Основни начин рјешавања ове мањкавости је стављање фокуса и повратак на културолошки модел нације, који је, као прво, изворна одлика ове врсте национализма која у складу са његовим поријеклом и карактеристикама, а као друго, културолошко-етничка верзија нације је и доминантан и изворни модел нације на Балкану. Политичко-институционални механизми и рјешења која либерални национализам предлаже за постконфликтна друштва као што је наш регион, попут консоцијативне демократије, јесу прихватљива, али њихова успјешна имплементација и каснија одрживост могућа је само уз уважавање, строго поштовање и придржавање националних специфичности.

Либерални национализам је тзв. супстантивни тип интеграције, што значи интеграција културолошког типа која је заснована на некој културној карактеристици: етносу, вјери, нацији или језику, на основу етничке припадности, тако да заједница идентитет извлачи из културних и етничких карактеристика, односно из неког супстантивног својства, које је немогуће универзализовати (Matić i Stojadinović, 2010, 195; Vujačić 2018, 139). Као такав, либерални национализам се заснива на постојању примордијалног *ethnos*-а (Matić i Stojadinović 2010, 195). У анализи истраживања поријекла

феномена „нације” најстарији приступ управо је примордијалистички, то су сва она схватања о исконском постојању нације, тежња да се она изједначи са самом егзистенцијом човјека. Нације су укоријењене у заједничком културном наслеђу и језику који дуги временски период могу претходити државности или захтјеву за независношћу (Hejvud 2005, 171). То је становиште по коме нације постоје од памтивијека, оне су вјечита категорија, мијењао се само степен њихове свијести и активизма (Smit 1998, 74).

Као главну одлику либералног национализма можемо означити то што уважава и прихвата националне идеје без губљења из вида осталих људских вриједности са којима би оне требало да се усклађују сходно либералним начелима, балансира партикуларност културе са универзалношћу људских права, друштвену и културалну укорјењеност индивидуа заједно са њиховом личном аутономијом. Тако је савремени либерални национализам, у ствари, директни насљедник Хердеровог културног плурализма односно Мацинијевог либералног национализма, то је његова изворна природа (Tamir 2002, 149). Из овога произилази да му је у природи културолошка, а не политичка дефиниција нације.

Политички модел нације посљедица је идеје о неутралној либералној држави, на шта смо већ указали, док културолошка идеја нације претпоставља да држава не може бити потпуно неутрална. Идеја о неопходности потенцирања културолошког концепта позива се на једну ширу парадигму Вила Кимлике (*Will Kymlicka*) да би националну припадност, као посебно важан облик културне припадности, на одређени начин требало уврстити у примарна добра класичне либералне формулације (Kymlicka 1989). Према либералном национализму, у средишту разматрања о праведности су појединац и његова добра, те зато није могуће занемарити културну припадност када су у питању основна права и добра појединца. Теоретичари либералног национализма (Kymlicka, Tamir) у својој теорији често израз „култура” користе као синоним за „нацију”, иако то није општеприхваћен став (Vaccarini 2010, 296).

Ова парадигма полази од тога да је либерална теорија правде заснована на вјеровању у једнакост разних врста и од Ролсове (*John Rawls*) идеје „правде као правичности” чија начела важе за основну структуру друштва (државу, институције) која распоређује одређена примарна добра (то су добра која су нужна за остварење нормалног живота). Ролс истиче да су примарна добра друштвени

услови и средства опште намјене која служе за потпуно остваривање моћи рационалности и за спровођење одређеног схватања добра. То су добра која грађанима требају с обзиром на то да, као разумна бића, посједују моћи рационалности, разложности и способности да буду сарадници друштвене кооперације, то су добра око којих се могу сложити сви грађани. Листа примарних добара: 1. основна права и слободe; 2. слобода кретања и слободан избор занимања на основи различитих могућности; 3. моћи и овлаштења служби, те положаји одговорности; 4. приход и богатство; 5. друштвене основе самопоштовања (Rawls, 2000). Либерални национализам тврди да је национална припадност једно од примарних добара јер представља основу за примарна добра која наглашава класични либерализам, те да је зато обавеза државе да штити националну припадност припадника свих националних група које су аутохтоне у неком подручју (Vaccarini 2008, 157). Кимлика нпр. као централни појам за афирмисање важности националне културе наводи „социјеталну културу” под којом мисли на културу која својим припадницима осигурава друштвени, образовни, вјерски, те економски живот, а обухвата и јавну и приватну сферу (Кумлиčka 2003, 113). Тамир наглашава да је суштина либералног национализма у томе што је свјестан важности друштвене и културне припадности, чланства у нацији као значајног и конститутивног елемента личног идентитета (Тамиг 2002, 94), зато се и наглашава да се у моралној онтологији и пракси либерализма изражавање етничких идентитета може ускладити са традиционалним либералним институцијама (Kasapović 2005, 13). Када се ради о конфликтним, етнички подијељеним источноевропским друштвима, Касаповић, позивајући се на Кимлику, наглашава да је за њих опасно и погубно истрајавање на миту о етнички неутралној држави. Либерални национализам наглашава да је легитимна функција државе заштита и унапређивање националних култура и језика унутар граница државе у којој се одређене националне културе и језици практикују (Kasapović 2005, 14).

Либерални национализам је приступ који претпоставља културолошку дефиницију појма „нација” будући да је култура оно што држи нацију на окупу, онда је постојање нације као посебног друштвеног јединства контингентно и зависно од постојања јавне сфере у којој се изражава та национална култура. Отуда захтјев за јавном сфером у којој се истичу културни аспекти националног

живота чини суштину права на национално самоодређење. Према културалној дефиницији нације, то право се схвата као право нације и њених припадника да очувају своје посебно постојање, потиче из теорије национализма и односи се на културне, а не нужно на политичке захтјеве (Tamir 2002, 60). Демократска, либерална верзија, која дефинише нацију као синонимну са поданицима које живе под истим законима, право самоодређења подводи под право на самоуправљање (self-rule), тумачи га као право индивидуа да учествују у управљању сопственим животима, политичким институцијама и политичком животу сходно демократској теорији либерализма из које потиче (позива се на принципе Универзалне декларације о људским правима (1948), који истичу да свако има право да учествује у управљању својом земљом, директно или преко слободно изабраних представника) (Tamir 2002, 60, 136). Зато је на ширем плану у реализацији либералног национализма долазило до примјене тзв. демократске, либералне верзије нације. Међутим, држава може свим грађанима омогућити да остваре право на самоуправљање, али тиме није нужно створена могућност за припаднике свих нација да остваре своје право на национално самоодређење, што је суштина друштва самоодрживог мира.

И Френсис Фукујама (*Francis Fukuyama*) закључује да је евидентно да је у друштвима као што су Балкан, Блиски исток или Јужна Азија етнички или вјерски идентитет *de facto* битна карактеристика за већину људи, а њихово асимилирање у ширу националну културу крајње је нереално. Консоцијативна демократија је добро функционисала нпр. у Холандији, али се показала као катастрофална у Босни и Херцеговини, Ираку и Либији јер су тамо идентитетске групе и даље заточеници у константној борби. Фукујама истиче да је национални идентитет друштвени конструкт што значи да се може обликовати тако да подржава, а не поткопава либералне вриједности и да широј заједници унесе осјећај заједништва (Fukuyama 2002). Ово само показује да је одређене либералне стратегије интегрисања могуће успјешно реализовати у државама које су већ имале такав темељ (капиталистичко-тржишна привреда и либерални постулати друштва), али у бившим социјалистичким друштвима која немају такву основу и у којима је религиозно-национална разноликост испливала на површину и дефинише све сфере друштва, она се мора не само уградити у институционални оквир, већ у цјелокупном друштвеном дискурсу поставити готово

па као примарна основа. Пракса све више показује да либерална изградња мира мора у себе уградити све актуелније принципе локалне изградње мира која потенцира прихватање традиционалних култура и институција које су аутохтоне за одређено друштво (тако су националне културе историјска одлика нашег региона) јер се показало да аутохтоне одлике могу понудити корективе за пропусте западног модела стварања мира (Mac Ginty 2008, 139).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Antić, Čedomir, i Nenad Kecmanović. 2016. *Istorija Republike Srpske*. Beograd: Nedeljnik.
- Baccarini, Elvio. 2008. „Liberalni nacionalizam: argument autonomije”. *Prolegomena* 7 (2): 153-179.
- Baccarini, Elvio. 2010. „Liberalni nacionalizam: argument samopoštovanja”. *Filozofska istraživanja* 30 (1-2): 295-310.
- Džuverović, Nemanja. 2021. *Studije mira: Sukob, mir i razvoj*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Đurković, Miša. 2002. „Nacionalni identitet i liberalna demokratija”. U *Liberalni nacionalizam*. Jeal Tamir, 5-15. Beograd: Filip Višnjić.
- Đurković, Miša. 2010. „Kako se konstruišu nacije: crnogorski slučaj”. *Sociološki pregled*. 44 (1): 3–36.
- Fukuyama, Francis. 2022. „Liberalizmu je potrebna nacija”. *BUKA Magazin*. 28. april 2022. <https://6yka.com/kolumne/francis-fukuyama-liberalizmu-je-potrebna-nacija>.
- Galtung, Johan. 2009. *Mirnim sredstvima do mira – mir i sukob, razvoj i civilizacija*. Beograd: Jugoistok XXI i Službeni glasnik.
- Gellner, Ernest. 1998. *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Politička kultura.
- Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex World*. Sydney: Institute for Economics & Peace. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-Web.pdf>.
- Hejvud, Endru. 2004. *Politika*. Beograd: Clio.
- Hejvud, Endru. 2005. *Političke ideologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Hobsbawm, Eric J. 1993. *Nacije i nacionalizam*. Zagreb: Novi Liber.
- Kasapović, Mirjana. 2005. *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*. Zagreb: Politička kultura.
- Kymlicka, Will. 1989. *Liberalism, Community and Culture*. Oxford: Clarendon Press.

- Kymlicka, Will. 2003. *Multikulturalno građanstvo: Liberalna teorija manjinskih prava*. Zagreb: Jasenski i Turk.
- Lukić, Radimir D. 1995. *Istorija političkih i pravnih teorija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i BIGZ.
- Matić, Petar, i Miša Stojadinović. 2010. „Liberalni nacionalizam: u potrazi za izgubljenim identitetom”. *Politička revija* 23 (1): 187-210.
- Mac Ginty, Roger, 2008. “Indigenous Peace-Making Versus the Liberal Peace”. *Cooperation and Conflict* 43 (2): 139-163. DOI:10.1177/0010836708089080
- Papović, Biljana, i Milica Kovačević. 2021. *Rast desničarskog ekstremizma u Crnoj Gori: Građanska država na ispitu*. Podgorica: Centar za demokratsku tranziciju. <https://www.cdtmn.org/analize/rast-desnicarskog-ekstremizma-u-crnoj-gori-gradanska-drzava-na-ispitu/>
- Positive Peace Report 2024: Analysing the factors that build, predict and sustain peace*. Sydney: Institute for Economics & Peace. <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/04/PPR-2024-web.pdf>
- Rawls, John. 2000. *Politički liberalizam*. Zagreb: KruZak.
- Simović, Vlade. 2019. *Narod, partije i demokratija u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Fakultet političkih nauka.
- Smit, Antoni D. 1998. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Stanovčić, Vojislav. 2006. *Politička teorija*. Beograd: Službeni glasnik.
- Stanković Pejnović, Vesna. 2010. „Identitet i multikulturalizam nacionalnih država na Balkanu”. *Matica* 9 (43): 127-156. <http://www.maticacrnogorska.me/files/43/05%20vesna%20stankovic%20pejnovic.pdf>
- Stupar, Milorad. 2014. *Filozofija politike*. Beograd: Službeni glasnik.
- Tamir, Jeal, 2002. *Liberalni nacionalizam*. Beograd: Filip Višnjić.
- Veler, Hans-Ulrih. 2002. *Nacionalizam*. Novi Sad: Svetovi.
- Vincent, Andrew. 2006. „Moć i praznina: nacionalistička ideologija u dvadesetom stoljeću”. U *Političke ideologije*, ur. Michael Freeden, 189-218. Zagreb: Algoritam.
- Vujačić, Ilija. 2018. „Društvena integracija i etnokulturna različitost”. U *Globalizam naspram nacionalizma*. ur. Momir Đurović. 2 (146): 133-146. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. <http://canupub.me/vb8i>

Danijela Lakić**Faculty of Philosophy, University of East Sarajevo***THE DRAWBACK OF LIBERAL NATIONALISM
AS A CONDITION FOR POSITIVE PEACE
IN THE BALKANS****Resume**

The subject of the paper is liberal nationalism as the only acceptable form of nationalism for the Balkans, which has been imposed and allowed by the so-called great forces (the EU and the USA) after the end of the Cold War for this, from a political and ethnic aspect, unstable region. Liberal nationalism is an integral part of liberal peacebuilding, a dominant matrix on a global level, and it has been established as one of its strategies for building and maintaining positive peace, the conditions of normal functioning and the path of the Balkan countries towards the European Union. The paper first explains the concept of positive peace and provides an overview of the state in our region, and then it points to the central ideas of liberalism and nationalism as the foundations of liberal nationalism, whose features are stated thereafter. The focus of the paper is on the analysis of the shortcomings of liberal nationalism since political and ethnic crises in the Balkan countries in the last decade indicate that, in the imposed basis of peace in these societies, “something is not right”. As the most obvious drawback of the application of liberal nationalism in the Balkans, favoring political nation model has been identified, which is contrary to the history and specificities of Balkan peoples (it resulted in the projects such as the building of the so-called Bosnian and Montenegrin nation, which has deepened ethnic-identity conflicts as the basis of political crises endangering the functioning of these states).

In the concluding remarks, as a basic way to solve this drawback, or rather the illogicality, of liberal nationalism as a condition for positive peace in our region, focusing and returning to the cultural model of the nation is proposed because, firstly, this is the authentic feature of this type of nationalism, which is in accordance with its origin and

---

* E-mail address: danijela.lakic@ffuis.edu.ba

characteristics, and secondly, the cultural-ethnic determination of the nation is the prevailing and authentic model of the nation in the Balkans. This idea about emphasizing the primary status of a cultural version of a nation refers to the aspect of liberal nationalism on the necessity of including national belonging, as an integral part of cultural belonging, in primary goods that the state ensures for its citizens, which means that liberal state cannot be fully ethnically neutral either. Furthermore, the cultural nation model, as an autochthonous feature of Balkan peoples, needs to be included more intensively in all the segments of liberal peacebuilding, whereby its adverse effects would be mitigated in the Balkans at least in part.

Keywords: liberal nationalism, nation, positive peace, the Balkans

---

* Овај рад је примљен 31. маја 2024. године, а прихваћен на састанку редакције 8. јула 2024. године.

Катарина Арсић*

Правни факултет Универзитета у Београду

УГОВОР О ЗАБРАНИ НУКЛЕАРНОГ ОРУЖЈА – ПОЛОЖАЈ, ПРИМЕНА И ЗНАЧАЈ

Сажетак

Иако се сматрало да ће Уговор о забрани нуклеарног оружја представљати крај ере развоја ове врсте оружја и претњи нуклеарним ратом, то се није догодило. У раду се анализирају главни аспекти овог документа, његове предности и мане. Такође, упоредним методом покушаћемо да утврдимо однос овог уговора са осталим изворима међународног јавног права, пре свега уговорима који се могу односити на примену нуклеарног оружја, али и обичајима. Посебан осврт направићемо и на утицај Саветодавног мишљења Међународног суда правде о легалности употребе нуклеарног оружја на ставове држава о дозвољености употребе нуклеарног оружја. На самом крају, узимајући у обзир актуелне политичке и друштвене околности у међународним односима и мишљења теоретичара међународног јавног права, покушаћемо да одговоримо на питање зашто је овај уговор ипак важан, јер нуклеарно оружје јесте карта на коју играју нуклеарне силе, посебно у погледу потенцијалне употребе у случају самоодбране.

Кључне речи: Уговор о забрани нуклеарног оружја, међународни обичаји, нуклеарне силе, међународно хуманитарно право, денуклеаризоване зоне

---

* Имејл адреса: katarina.arsic16@gmail.com.

УВОД

Уговор о забрани нуклеарног оружја испреговоран је и усвојен под окриљем Уједињених нација 2017. године, а у јануару 2021. године је ступио на снагу. Уговор су потписале 93, а ратификовало га је 70 држава чланица Уједињених нација (United Nations 2021a). Основна идеја за доношење овог документа јесте да се до потпуног елиминисања нуклеарног оружја дође путем правно обавезујућег уговора, који би државама био својеврстан притисак да му приступе (Onderco 2017, 393). Овај споразум је био виђен као једна логична етапа у којој би после уговорне забране употребе противпешадијских мина и касатне муниције, требало забранити и нуклеарно оружје, због хуманитарних разлога, али и чињенице да би употреба нуклеарног оружја имала катастрофалне последице за људе и животну средину, а сматра се највише бруталним и нехуманим средством ратовања (Rietiker 2017, 22-23; Lopičić-Jančić i Vasić 2023, 220).

Од првог коришћења ове врсте оружја у Другом светском рату воде се полемике о дозвољености употребе нуклеарног оружја у току оружаног сукоба према нормама међународног обичајног права (Sheldon 1996, 182). Нуклеарно оружје је деценијама уназад био симбол поноса и гарант заштите суверенитета држава које су развијале своје нуклеарне капацитете. Временом су схватиле да би његова евентуална неселективна употреба могла да остави последице не само на целу планету, већ и да доведе у питање опстанак људске врсте (Sinha 2019, 81).

Међутим, упркос доношењу Уговора о забрани нуклеарног оружја, процес његовог елиминисања не иде лако, имајући у виду да му ниједна држава која поседује нуклеарно оружје још увек није приступила (Podvig 2021, 34) и питање је да ли ће и када. У том смислу, циљ је да у овом раду покажемо зашто је Уговор о забрани нуклеарног оружја као правнообавезујући уговор важан, шта он предвиђа и модалитете спровођења, а за то ћемо најпре користити језичко тумачење одредби овог документа. Затим ћемо упоредним методом утврдити однос овог документа са другим изворима међународног јавног права – већ донетим уговорима који регулишу употребу нуклеарног оружја, уговорима који се баве разоружањем, али и уговорима који регулишу оружане сукобе. Кратко ћемо се надовезати и на уговоре којима се формирају денуклеаризоване зоне. Потом ћемо размотрити однос Уговора о забрани нуклеарног

оружја са међународним обичајним правом и утицај Саветодавног мишљења Међународног суда правде о легалности употребе нуклеарног оружја на ставове држава које имају нуклеарно оружје. Затим ћемо покушати да одговоримо на питање да ли би одредбе Уговора о забрани нуклеарног оружја могле да постану део међународног обичајног права. И на крају, пробаћемо да сагледамо улогу и будућност овог документа јер нуклеарно оружје јесте карта на коју играју нуклеарне силе, посебно у контексту његове потенцијалне употребе у случају самоодбране.

УГОВОР О ЗАБРАНИ НУКЛЕАРНОГ ОРУЖЈА

Уговор о забрани нуклеарног оружја виђен је, како је већ наведено, као својеврсан притисак усмерен на државе које имају нуклеарно оружје да га елиминишу. Такође, због свог нехуманог и недискриминаторског дејства, ово оружје погађа широк круг цивилног становништва и постоје аутори који сматрају да је забрана претње и употребе нуклеарног оружја у складу са општом забраном претње и употребе силе према члану 4 (2) Повеље Уједињених нација (Thakur 2018, 87-88; TPNW/MSP/2022/6).¹ То се врло јасно примећује у преамбули Уговора о забрани нуклеарног оружја у којој се истиче забринутост због „катастрофалних хуманитарних последица“ које би произвело било какво нуклеарно оружје. Преамбула није окренута само заштити људских жртава, већ и последицама које би употеба нуклеарног оружја имала за животну средину, социоекономски развој, глобалну економију. Преамбула такође подсећа да је употреба нуклеарног оружја у супротности са нормама међународног јавног права током оружаног сукоба и правилима и принципима међународног хуманитарног права (Evans 2021, 56-57; Zimmermann 2021, 339).

Уговор о забрани нуклеарног оружја не дефинише појам нуклеарног оружја² или експлозивних нуклеарних направа, нити

¹ Члан 2(4) Повеље Уједињених нација: „Сви чланови се у својим међународним односима уздржавају од претње силом или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности сваке државе, или на сваки други начин несагласан са циљевима Уједињених нација.“

² То не значи да није било покушаја у неким ранијим периодима да се дефинише овај појам. Према Хрђазу, најпрецизнију дефиницију има Уговор о забрани нуклеарног оружја у Латинској Америци, који таквим оружјем сматра „било какву нараву која је способна за отпуштање нуклеарне енергије на

наводи или објашњава о каквом се оружју ради, већ само пропи-сује обавезе држава чланица у погледу његовог уклањања. Може-мо претпоставити да је дефиниција у документу изостала у наме-ри да се спречи енумерација због могуће злоупотребе оваквих или сличних направа која нису или не би биле обухваћене уговором. То примећује и Зимерман (*Zimmermann*) који констатује да Уговор о забрани нуклеарног оружја не дефинише који је тип нуклеарног оружја предмет уговора (*Zimmermann 2021, 352*), што није добро јер недостатак дефиниције може довести до спорова у вези са приме-ном или тумачењем уговора (*Lysenko and Ostarova 2022, 58*). Мо-жемо закључити да дефиниција није изостала случајно, већ да би се свака употреба или претња употребе нуклеарног оружја осује-тила и онемогућила.

Уговор у члану 1. садржи изричите забране уговорним стра-нама и то: развијање, тестирање, стицање, поседовање или склади-штење нуклеарног оружја или других нуклеарних експлозивних направа; преношење било каквог нуклеарног оружја или других експлозивних направа или контролисање таквог оружја или ек-сплозивних направа; коришћење или претњу употребом нукле-арног оружја или другим нуклеарним експлозивним направама; помагање, охрабривање или подстицање на учешће у било каквој активности забрањеној овим уговором; тражење или примање било какве помоћи, у било ком смислу за учешће у било којој активно-сти која је забрањена странама овог споразума; дозволу било каквог стационарања, инсталације или примене било каквог нуклеарног оружја или нуклеарне експлозивне направе на територији уговор-них страна или на било ком месту које је под њиховом јурисдик-цијом (*TPNW 2017, Art. 1*).

Треба нагласити да уговор, не само да предвиђа сарадњу др-жава уговорница у имплементацији овог документа, већ врло јасно предвиђа да страна уговорница која је користила или тестирала нуклеарно оружје треба да сноси одговорност за обезбеђење аде-кватне помоћи погођеним уговорницама за сврху помоћи жртвама и санацији животне средине и то без обзира на друге обавезе које има према међународном праву (*TPNW 2017, Art. 7*). Овај члан то посебно наглашава како би се спречило да државе као изговор за употребу нуклеарног оружја користе друге међународне обавезе

неконтролисан начин и која има групу особина које су адекватне употреби у оружаном сукобима“. Видети: Нгнјаз 2014, 118.

које су раније преузеле и на пример, врше тестирања нуклеарног оружја. Међутим, као што то Зимерман (Zimmermann) примећује, државе на које би се то највише односило нису уговорне стране овог документа (Zimmermann 2021, 342).³ Треба узети у обзир да има аутора који виде опасност и забринутост у овим одредбама, пре свега због прекомерног наметања обавеза (Mikhailenko and Verbitskaia 2017, 224). С друге стране, има и другачијих мишљења, а то је да ће државе уговорнице превасходно да сарађују и тако размењују искуства и успоставе међусобну координацију и одрживост током имплементације уговора (Borgie 2021, 8).

Овај уговор забрањује резерве (TPNW 2017, Art. 16), али с друге стране предвиђа могућност повлачења у случају ванредних догађаја у вези са предметом уговора који угрожавају више интересе државе. Повлачење ступа на снагу 12 месеци од дана обавештавања депозитара (генералног секретара Уједињених нација). Међутим, и након истека од 12 месеци, уколико је држава која се повлачи страна у оружаном сукобу, остаје везана овим уговором докле год је учесник у оружаном сукобу (TPNW 2017, Art. 17). То значи да наведена држава остаје везана овим уговором до окончања оружаног сукоба чак и после протока времена. Тиме се спречава злоупотреба могућности повлачења из Уговора у циљу учешћа у оружаном конфликту и евентуалне употребе нуклеарног оружја. Овакво решење је било предмет критика јер могућност повлачења из Уговора није у складу са циљевима и преамбулом овог документа у погледу хуманитарних последица услед употребе нуклеарног оружја, као и потребе за његовом потпуном елиминацијом (Karpełńska-Pręgoska 2020, 140). Можемо закључити да је могућност иступања из Уговора у случају „ванредних догађаја“ остављена као заштитна клаузула да би му све већи број држава, пре свега нуклеарних сила, приступио, што се упркос наведеном решењу, није догодило. Зимерман (Zimmermann) наводи да би можда једино правним нормама дозвољено иступање било у случају непосредног нуклеарног напада. Он такође доводи у питање оправданост рока од 12 месеци за ступање на снагу повлачења из споразума, јер сматра да држава не мора својом кривицом да буде увучена у оружани сукоб (Zimmermann 2021, 344). С друге стране, Еванс (Evans) сматра

³ Ниједна од пет сталних чланица Савета безбедности (САД, Кина, Русија, Велика Британија и Француска), као ни на пример Северна Кореја или Израел нису потписали Уговор о забрани нуклеарног оружја.

да би ванредни догађаји сходно члану 17. требало да се тумаче као „виши интереси“, односно да би државно оријентисани приоритети требало да буду изнад хуманитарних када је у питању самоодбрана и опстанак (Evans 2021, 61).

ОДНОС СА ИЗВОРИМА МЕЂУНАРОДНОГ ЈАВНОГ ПРАВА КОЈИ РЕГУЛИШУ УПОТРЕБУ НУКЛЕАРНОГ ОРУЖЈА

Када је у питању однос са другим међународним уговорима, Уговор о забрани нуклеарног оружја у члану 18. наводи да „имплементација овог Уговора неће утицати на обавезе које су државе потписнице преузеле у вези са постојећим међународним споразумима чији су потписници, уколико су те обавезе у складу са Уговором“ (TPNW 2017, Art. 18). То значи да ће уговори који су ступили на снагу пре уговора који забрањује нуклеарно оружје наставити да се примењују само ако њихове одредбе нису у супротности са овим новим уговором. У супротном, уколико дође до конфликта норми уговора о забрани нуклеарног оружја са неким ранијим уговором, превагу ће у складу са принципом *lex posterior derogat legi priori* имати Уговор о забрани нуклеарног оружја (Rietiker 2017, 30-31). У наредном делу ћемо размотрити однос Уговора о забрани нуклеарног оружја са осталим изворима међународног права који регулишу или чије би се одредбе могле односити употребу нуклеарног оружја.

Уговор о неширењу нуклеарног оружја

У односу на Уговор о забрани нуклеарног оружја, Уговор о неширењу нуклеарног оружја (потписан 1968, а ступио на снагу 1970 године) има ширу прихваћеност и још увек општији карактер - 191 држава је прихватила уговор (United Nations 2021b). Иако су уговор тада сачиниле три државе са нуклеарним наоружањем (САД, СССР и УК), њему су у међувремену, након Хладног рата приступиле и преостале две сталне чланице Савета безбедности – Кина и Француска (1992). Међу разлозима за доношење овог документа крајем '60-их година можемо навести –избегавање нуклеарног сукоба током Хладног рата, али и спречавање да се број држава које имају нуклеарно оружја повећа (Wirlich 1968, 1449-1450; Kapelańska-Pręgowska 2020, 142; United Nations 2021b). Уговор јасно

садржи правну (али и дискриминаторну) разлику између држава које имају и које немају нуклеарно оружје и прописује обавезе и за једну и за другу групу држава. У тренутку његовог доношења само сталне чланице Савета безбедности су имале нуклеарно оружје (Docherty 2018, 9). Уговор јасно дефинише да се нуклеарним силама сматрају оне државе које су производиле или су користиле нуклеарно оружје или нуклеарне експлозиве пре 1. јануара 1967. године (Humans 2010, 164), али данас их је много више што значи да један од циљева за његово усвајање, а то је да се не повећава број држава са нуклеарним оружјем, није испунио. Због тога ће тешко овај уговор имати у потпуности универзални карактер имајући у виду да се Северна Кореја, која има нуклеарно оружје, повукла из Уговора (Kapelańska-Pręowska 2020, 142), а ни друге државе са нуклеарним оружјем, које не спадају у оних већ 5 набројаних му нису приступиле попут Индије, Израела (за Израел се верује да поседује нуклеарно оружје, мада ова држава то није ни потврдила, ни демантовала, а ни употребила нуклеарно оружје) или Пакистана. За државе које поседују нуклеарно оружје и као такве су препознате овим уговором стоји обавеза да не преносе нуклеарно оружје или контролу таквог оружја или нуклеарних експлозива било ком примаоцу било директно било индиректно. Такође, прописује обавезе и државама које немају нуклеарно оружје, као што је забрана преношења или контроле нуклеарног оружја или нуклеарних направа, као и забрана производње или примања помоћи у производњи нуклеарног оружја или направа (Firmage 1969, 722-723; Wirlich 1967, 1462-1463 и 1474; Kostić Šulejić 2022, 206-207). Овај уговор нуклеарним државама дозвољава коришћење нуклеарних материјала, односно коришћење нуклеарне енергије у мирољубиве сврхе и прописује да бенефити мирољубивог коришћења нуклеарних експлозива буду без дискриминације доступни и државама које немају нуклеарно оружје, али не предвиђа санкције или казне за кршење уговорних одредби (Sheldon 1996, 235, NPT 1968, Art. 4 and 5). Треба истаћи да Уговор о неширењу нуклеарног оружја у 6. члану „сваку страну уговорницу обавезује да води у доброј намери преговоре о ефикасним мерама за обуставу трке у нуклеарном наоружању у што краћем року и за нуклеарно разоружање, као и за закључење општег уговора о потпуном разоружању под стриктном и ефикасном међународном контролом“ (NPT 1968, Art. 6). Међутим, уговор не даје конкретне рокове за доношење споразума о комплетном

разоружању, а постоје и тумачења да, иако обавезује на преговоре, он не предвиђа обавезу постизања договора о комплетном разоружању (Ford 2007, 407). У теорији се поставља дилема да ли би се Уговор о забрани нуклеарног оружја могао сматрати испуњењем члана 6. или је у супротности са Уговором о неширењу нуклеарног оружја, односно да ли је забрана нуклеарног оружја алтернатива режиму неширења нуклеарног оружја или продужетак процеса неширења нуклеарног оружја, јер би хипотетички, унапређење режима неширења нуклеарног оружја требало да доведе до његове забране (Mikhailenko and Verbitskaya 2017, 215-216). Постоје мишљења да доношење Уговора о забрани нуклеарног оружја представља имплементацију члана 6. Уговора о неширењу нуклеарног оружја иако то није изричито наведено у Уговору о забрани нуклеарног оружја, али треба имати у виду да се наведени став доводи у питање имајући у виду да ниједна нуклеарна сила није учествовала у преговорима (Panico 2023, 1191; Zimmermann 2021, 331) и да овај документ треба посматрати изоловано (Patton, Phillipe and Mian 2019, 389). Када је у питању однос ова два међународна документа, постоје сличности и разлике. На пример, оба уговора предвиђају безбедносне аранжмане уговорних страна са Међународном агенцијом за нуклеарну енергију, али само Уговор о забрани нуклеарног оружја предвиђа апсолутну забрану нуклеарног оружја, док Уговор о неширењу нуклеарног оружја само нуклеарним државама, које су као такве препознате у овом Уговору, дозвољава његово поседовање. (Zimmermann 2021, 345). Такође, оба уговора уговорним странама омогућавају повлачење, а та одредба је у случају Уговора о неширењу нуклеарног оружја нашла примену када се Северна Кореја повукла (Thakur 2018, 72).

Још и пре доношења Уговора о забрани нуклеарног оружја, било је прогноза да је примена Уговора о неширењу нуклеарног оружја у кризи због неиспуњења свих договора о разоружању, непрекидног ширења нуклеарног оружја, селективних воља држава да примењују или прихвате овај Уговор, права на повлачење из Уговора и др. Такве прогнозе се поткрепљују чињеницама да нуклеарне државе више не желе да толеришу то што нуклеарне силе не приступају озбиљно разоружању (Horowitz 2015, 126 и 130-131). Упркос томе, Хоровиц (*Horowitz*) сматра да заправо државе са нуклеарним наоружањем имају највише интерес да овај уговор опстане – престанак његовог важења за њих би значио несигурност,

умањује њихово поверење у друге државе са нуклеарним оружјем и доводи у питање кредибилитет њихове речи као нуклеарних сила (Hogovitz 2015, 126 и 137). Он додаје да уколико велики број уговорних страна које немају нуклеарно оружје одлуче да га производе и повуку се из Уговора, он ће свакако пропасти (Hogovitz 2015, 141 и 146-148). Штавише, он се и даље сматра средством очувања глобалног мира и безбедности од претње ширења нуклеарног оружја (Panico 2023, 1201).

Остали уговори који се односе на нуклеарно оружје

Поред Уговора о неширењу нуклеарног оружја, који је можда и најпознатији, последњих 50-ак година било је још иницијатива о регулисању нуклеарног оружја. На пример, Уговор о забрани тестирања нуклеарног оружја у атмосфери, космосу и под водом (или Уговор о делимичној забрани тестирања) из 1963. године регулише тестирање нуклеарног оружја (Kapelanska-Pręowska 2020, 144) као што и само име каже у атмосфери, у космосу и под водом. Али овај уговор дозвољава експлозије под земљом докле год се радиоактивни отпад налази на територији државе на којој је тестирање вршено (Willrich 1968, 1459). Такође, било је и иницијатива попут Уговора о свеобухватној забрани нуклеарних проба из 1996. године, који још увек није ступио на снагу и који би у потпуности забранио тестирање нуклеарног оружја (Ford 2007, 416).

За неке ауторе је Међународна конвенција о сузбијању аката нуклеарног тероризма из 2005. године значајна јер садржи механизме сарадње држава како би се спречило да нуклеарно оружје падне у руке терориста. Као недостатак овог документа наводи се да не садржи дефиницију нуклеарног тероризма, као и то да омогућава непримену одредби конвенције у случају оружаних сукоба јер се значајан део савремених оружаних сукоба заснива на борби против међународног тероризма (Mikhailenko and Verbitskaya 2017, 219).

Денуклеаризоване зоне

Уговори о стварању зона без нуклеарног оружја заправо предвиђају забрану употребе нуклеарног оружја на одређеној територији, односно региону. Михајленко и Вербицкаја (Mikhailenko and Verbitskaya) наводе да су прве иницијативе регионалне денуклеаризације почеле

50-их година прошлог века (Mikhailenko and Verbitskaya 2017, 219). Ови аутори сматрају да су споразуми о стварању слободних нуклеарних зона важни јер узимају у обзир специфичности сваког појединачног региона. Они указују да ће постепено доћи до формирања глобалне или светске зоне без нуклеарног оружја, али додају да је проблем настанка нових зона без нуклеарног оружја или ширење постојећих нерешив докле год има присуства нуклеарног оружја у државама које нису препознате као нуклеарне силе (Mikhailenko and Verbitskaya 2017, 219-220). Антарктик је прва денуклеаризирана зона на свету имајући у виду Антарктички споразум из 1959. године који прописује обавезу коришћења Антарктика у мирољубиве сврхе, али и забрањује нуклеарне експлозије и одлагање нуклеарног отпада на овој територији (Wirlich 1968, 1458; The Antarctic Treaty 1959, Art. 1 and Art. 5). Такође, Споразум о принципима управљања активностима држава у истраживању и коришћењу свемира укључујући Месец и друга небеска тела (Споразум о свемиру) из 1967. године забрањује постављање у орбиту око земље било какве објекте који носе нуклеарно оружје или било какво оружје за масовно уништење (Wirlich 1968, 1460; The Outer Space Treaty 1967, Art. 4). Уговори као што су, на пример, Споразум о забрани нуклеарног оружја у Латинској Америци и Карибима из 1967. године (Уговор из Тлателолка), Уговор о зони без нуклеарног оружја у Пацифику из 1985. године (Уговор из Раротонге), Уговор о зони без нуклеарног оружја у југоисточној Азији из 1995. године (Уговор из Бангкока), Уговор о зони без нуклеарног оружја у Африци из 1996. године (Уговор из Пелиндабе) или Уговор о зони без нуклеарног оружја у централној Азији из 2006. године (Уговор из Семипалатинска) на регионалном нивоу регулишу забрану нуклеарног оружја и механизме контроле и верификације, али пре Уговора о забрани нуклеарног оружја није било документа који би на општем нивоу регулисао ове забране (Goldblat 1997, 19; Sinha 2019, 96-97).

Уговори који регулишу оружане сукобе

И пре доношења Уговора о забрани нуклеарног оружја, бројни аутори су покушали да у већ постојећим уговорима који регулишу оружане сукобе пронађу одредбе које би се односиле и на забрану употребе ове врсте оружја. Шелдон (*Sheldon*) наводи да основе за забрану употребе нуклеарног оружја неки правници налазе већ у

Санкт Петербуршкој декларацији из 1868. године, Хашким конвенцијама из 1899. и 1907. године и Женевском протоколу (Протокол о забрани употребе у рату загушљивих, отровних или других гасова, као и бактериолошких метода ратовања). Као разлози наводе се да се Женевски протокол односи на сву врсту оружја која производи ефекте као отров или отровни гас чијом су употребом последице радијације сличне. Међутим, са друге стране су они који сматрају да је оваква аналогија неоправдана и да се споразуми који се односе на забрану употребе гасова и отровних супстанца не могу применити и на нуклеарно оружје, што сматра и Међународни суд правде (Sheldon 1996, 212-213, 244-245 and 258; Hrnjaz 2014, 121). Можда је највише дебате изазвала дилема да ли се може на нуклеарно оружје применити и Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба (Протокол I). Члан 55. Протокола I, предвиђа „забрану коришћења метода или средства ратовања и чији је циљ, или од којих се може очекивати да проузрокују такво оштећење природне околине и да тиме штете здрављу или опстанку становништва“ (Protocol I to the Geneva Conventions 1977. Art 55). Али ни Протокол I Женевских конвенција не може се односити на забрану употребе нуклеарног оружја узимајући у обзир ставове појединих држава попут Белгије, Канаде, Француске, Немачке, Италије, Шпаније, Холандије, Велике Британије и Ирске које су понаособ на Протокол I уложиле готово исту интерпретативну декларацију у погледу ограничавања примене члана 55. само на конвенционално оружје. То значи да ове државе не прихватају важење овог члана у односу на примену оружја за масовно уништење, између осталог, и нуклеарног оружја (Milisavljević 2015, 73-74; Kapelańska-Pręgowska 2020, 146; Mikhailenko and Verbitskaya 2017, 218).

Напоследку, остаје питање да ли би други међународни уговори који се односе на заштиту животне средине током оружаног сукба могли посредно да се односе и на примену нуклеарног оружја, као на пример Конвенција о забрани војне или било које друге непријатељске употребе техника које мењају животну средину – ЕНМОД конвенција (1976. године). Међутим, тешко се ЕНМОД конвенција може применити на нуклеарно оружје, јер док члан 2. захтева да промена животне средине мора бити намерна, нуклеарно оружје не мора да буде употребљено у намери да буде промењена животна средина (Hrnjaz 2014, 126).

Многи аутори повезују мотиве доношења појединих конвенција које регулишу употребу неке врсте оружја са Уговором о забрани нуклеарног оружја. На пример, Еванс (*Evans*) примећује да је доношење Конвенције о класичном оружју такође било мотивисано хуманитарним мотивима, али и мотивима безбедности државе. Међутим, наводи да је хуманитарни мотив у Уговору о забрани нуклеарног оружја био много доминантнији од безбедности државе (*Evans 2021, 63*). Такође, и за Конвенцију о забрани развоја, производње и стварања залиха бактериолошког (биолошког) и токсичног оружја и о њиховом уништавању (1972) и Конвенцију о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању (1993) се може рећи да је њихово доношење било мотивисано пре интересима суверенитета и заштите држава него хуманитарним мотивима (*Docherty 2018, 4*).

Не треба занемарити ни да има аутора који сматрају да је Уговор о забрани нуклеарног оружја, после Отава и Осло конвенције, трећи по реду инструмент који регулише забрану употребе једне категорије оружја. На пример, и Конвенција о забрани употребе, складиштења, производње и преноса противпешадијских мина и њиховом уништавању (Отава конвенција) из 1997. године и Конвенција о касетној муницији (Осло конвенција) из 2008. године, као и Уговор о забрани нуклеарног оружја садрже сет забрана како би забраниле употребу читаве једне категорије оружја (*Rietiker 2017, 23; Rietiker, Mohr and Toshinori 2022*). Ритикер (*Rietiker*) указује да су многе одредбе Уговора о забрани нуклеарног оружја преузете из Отава и Осло конвенције, као што је на пример члан 6. о помоћи жртвама, преузет из Конвенције о касетној муницији (*Rietiker 2017, 29-30*).

Заправо, долазимо до закључка да је Уговор о забрани нуклеарног оружја први свеобухватан међународни уговор који изричито прописује забране у погледу употребе нуклеарног оружја. Ако и Уговор о забрани нуклеарног оружја у многим сегментима подсећа на друге међународне документе, сваки од њих је донет под различитим околностима и у различитим условима и тако их треба и посматрати.

ОДНОС УГОВОРА О ЗАБРАНИ НУКЛЕАРНОГ ОРУЖЈА СА МЕЂУНАРОДНИМ ОБИЧАЈИМА

Чак и пре доношења уговора, водила се дилема да ли се забрана употребе нуклеарног оружја може препознати у правилима у међународног обичајног права. Пре свега, треба напоменути да су обичаји, као извор међународног јавног права у члану 38. статута Међународног суда правде дефинисани као „доказ опште праксе прихваћене као право“, који се састоји из два елемента – праксе и *opinio juris* (Milisavljević 2014, 234 и 238).

Када се пред Међународним судом правде (Суд) поставило питање о легалности употребе нуклеарног оружја, Суд је изнео да не постоји изричита забрана прописана међународним уговором и закључке је доносио на основу међународног обичаја. Од два елемента обичаја, Суд је закључио да постоји материјални елемент обичаја, односно пракса, пре свега због уздржавања од употребе нуклеарног оружја од 1945. године. Међутим, навео је да не постоје докази о постојању другог елемента, *opinio iuris*. Аргументи јесу били да су резолуције у Уједињеним нацијама у вези са овом темом усвајане са великим бројем гласова против или уздржаних. Томе треба додати и мишљење да су државе које имају нуклеарно оружје тврдили да не постоји свест о правној обавезности уздржавања од употребе овог оружја (Hrnjaz 2014, 121-122). Суд је закључио да би претња или употреба нуклеарног оружја била противна правилима међународног права која се примењују у оружаним сукобима у општем смислу, а нарочито противна принципима и правилима међународног хуманитарног права. Међутим, оно што је свакако изазвало критике јесте закључак да „Суд није у стању да коначно закључи да ли би претња употребом или употреба нуклеарног оружја била правоваљана или противправна у ситуацији крајње самоодбране, када би и сам опстанак државе био доведен у питање“.⁴ Наведени став је критикован јер је Суд, с једне стране, истакао да би употреба нуклеарног оружја како Хрњаз наводи углавном била забрањена правилима међународног права оружаног сукоба, а с друге стране, оваква формулација оставља простор за његову употребу у случају (крајње) самоодбране (Hrnjaz 2014,

⁴ Треба имати у виду да су судије око оваквог закључка биле веома супротстављених мишљења, 8 је гласало за а 7 против овог става. Видети: ICJ Advisory Opinion 1996.

123). Међутим, упркос ставовима појединих држава које сматрају законитом превентивну самоодбрану као реакцију на непосредну претњу оружаним нападом када превентивне радње не уроде плодом у случају потенцијалне употребе нуклеарног оружја против ње или њених савезника, Међународни суд правде је још 1986. године у случају Никарагва против Сједињених Америчких Држава истакао да превентивна самоодбрана није дозвољена и да су неопходни услови за самоодбрану нужност и сразмерност (Verbitskaya 2018a, 327). Став Међународног суда правде да није у стању да закључи о легалности употребе нуклеарног оружја у случају самоодбране оставио је простор за не само државне стратегије, већ и за теоријске поставке о могућој употреби нуклеарног оружја за заштиту суверенитета једне државе, па чак и у случају превентивне самоодбране. Међутим, и ту се наводи потреба поштовања критеријума пропорционалности, те да би употреба нуклеарног оружја у случају самоодбране била претерана уколико и напад не би био овим оружјем (Verbitskaya 2018b, 277-278).

Да ли и како у Уговору о забрани нуклеарног оружја можемо препознати елементе обичаја? Иако га нису све државе прихватиле, постоји став да ако га ратификује што већи број држава које би се придржавале уговора, онда може настати обичај о забрани употребе нуклеарног оружја који би био обавезујући чак и за државе које нису прихватиле споразум (Rietiker, Mohr and Toshinori 2022). Чак и ако хипотетички његове норме у неком тренутку постану део међународног обичајног права, који би за разлику од уговора који је обавезујућ само за државе које су га ратификовале био обавезујућ за све државе (Rietiker 2017, 25-26), поставља се питање њиховог домета важења. Прво, треба узети у обзир услове које пракса мора да испуни да би се сматрало да је обичај настао. Не можемо очекивати да ће се све државе света придржавати такве праксе, већ да то чини претежан број држава које имају извесну специфичну тежину у међународном праву – да међу њима буду сталне чланице Савета безбедности, многољудне државе и државе са највећом територијом, затим различите верске групације и да постоји већи број држава које припадају различитим регионима. Укратко, према закључцима Комисије за међународно право, пракса мора бити довољно широко распострањена, затим репрезентативна, али и доследна (Milisavljević 2016). Друго питање које се поставља јесте улога државе приговарача на правило међународног

обичајног права у настајању – приговор мора бити јасно изражен, познат другим државама, улаган константно и континуирано. То значи да се дотично обичајно правило у настајању не примењује на државу приговарача (Milisavljević 2016). Неке државе, попут Сједињених Америчких Држава, Уједињеног Краљевства и Француске су у званичној изјави приликом доношења Уговора о забрани нуклеарног оружја истакле да не намеравају да потпишу и ратификују уговор и да неће бити промена у погледу правних обавеза за ове државе када је у питању нуклеарно оружје. Поменуте земље изразиле су намеру да не прихвате норме уговора уколико овај документ осликава или доприноси развоју међународног обичајног права и истакле су да желе да буду третиране као приговарачи. Према правилима међународног јавног права, приговарачи не могу да спрече настанак неког обичајног правила, али се обавезност тог правила неће односити на њих. Узимајући у обзир да су преговоре о Уговору о забрани нуклеарног оружја бојкотовале нуклеарне државе тешко можемо очекивати формирање обичаја као опште, континуиране и униформне праксе у погледу правила које забрањује употребу нуклеарног оружја (Kapelańska-Pręgowska 2020, 141; Zimmermann 2021, 351). Овај аргумент додатно појачавају и ставови Русије и Кине да неће прихватити допринос Уговора о забрани нуклеарног оружја у стварању међународног обичајног права (ICAN n. d. a; ICAN n. d. b). И у пракси Међународног суда правде стоји да и државе чији су интереси у питању морају да учествују у креирању обичаја, што би у овом случају свакако биле нуклеарне државе. Иако и државе које немају нуклеарно оружје имају интерес да се његова употреба забрани (Rietiker 2017, 26; Hrnjaz 2014, 122; Milisavljević 2016) јер могу бити погођене овом врстом оружја, свесни смо да без нуклеарних сила не можемо говорити о настанку општег, универзалног међународног обичаја о забрани употребе нуклеарног оружја. Сасвим би другачија ситуација била у погледу настанка норме *ius cogens*, и од тренутка настанка би се таква норма односила на све државе, без обзира на њихову вољу (Kapelańska-Pręgowska Julia 2020, 141-142).

ЗАКЉУЧАК

„Докле год је оружје за масовно уништење у поседу чак и једне појединачне државе, неће бити међусобног поверења и ту ће увек морати да буде „сигурносни вентил“ у уговорима о контроли нуклеарног оружја“ (Kopelańska-Pręgowska 2020, 140).

Иако би се на први поглед могло закључити да је Уговор о забрани нуклеарног оружја својеврсан крај еволутивног пута елиминисања нуклеарног оружја, стварност је заправо другачија. Главни проблем је што је такав споразум донет без сагласности држава које су главне нуклеарне силе – Сједињених Америчких Држава, Уједињеног Краљевства, Француске, Русије, Кине и њихових савезника, штавише, мимо њихове воље (Müller and Wunderlich 2020, 171; Baron, Davis Gibbons and Herzog 2020, 300; Panico 2023, 1193). Погрешно се сматрало да за овакав један документ није потребна сагласност нуклеарних сила и да ће до нуклеарног разоружања доћи само од себе (Docherty 2018, 12; Ritchie and Kmentt 2021, 72). Већина уговорница су заправо државе Азије, Африке, Латинске Америке које немају нуклеарни потенцијал нити политичку тежину када говоримо о нуклеарним проблемима (Lysenko and Ostapova 2022, 55).

И каква је, имајући у виду овакав став, будућност Уговора о забрани нуклеарног оружја? Посебно треба скренути пажњу да постоје мишљења да би свет био рањивији у случају отпочињања оружаног сукоба да нема нуклеарног оружја, јер би онда државе лакше улазиле у оружани сукоб са мање деструктивним оружјем (Zimmermann 2021, 320, 334, 352). С друге стране има и другачијих ставова. На пример, иако је Хенсон (*Hanson*) за елиминисање нуклеарног оружја истакла да је то један од најамбициознијих пројеката у међународној политици, додала је да су државе, упркос томе што су развијале нуклеарно оружје као централни елемент своје националне безбедности, истовремено развијале и табу против његове употребе илити норму о *неупотреби* (*a norm of non-use*), што је нашло свој доказ у доктрини одвраћања јер у нуклеарном рату нема победника. У том смислу, она сматра да поседовање нуклеарног оружја треба померити са „нормалног“ на нехумано, морално неприхватљиво и у крајњој линији на ненормалне елементе у међународним односима. Додала је да члан 6. Уговора о неширењу нуклеарног оружја прописује елиминацију нуклеарног оружја, а и да денуклеаризоване зоне представљају важан корак (Hanson

2018, 464-470). Она примећује да иако је уговор испреговаран између 130 држава, то не значи да ће разоружање бити моментално, већ да ће нуклеарно разоружавање зависити од политичких тензија нарочито јер уговор нису прихватиле кључне државе, тј. нуклеарне силе и њихови савезници. Она сматра да иако је овај споразум у овом тренутку само деклараторни, кроз пар деценија може се проширити број држава које га прихвате, а да ће временом нуклеарно оружје бити стигматизовано и делегимитизовано. Иако му нису све државе приступиле, што више држава овај уговор прихвати, то ће довести временом до дугорочних притисака и на нуклеарне силе и њихове савезнике поготову јер је и међу њима било интересовања за хуманитарну иницијативу и нуклеарно разоружање (Hanson 2018, 478-480). Ипак, на крају можемо закључити да је Уговор о забрани нуклеарног оружја донет преурањено. Без обзира на постепене кораке и оптимистичне ставове појединих аутора, нуклеарне силе ће још дуго своју нуклеарну доктрину заснивати на политици одвраћања и евентуалне употребе нуклеарног оружја само у случају самоодбране. То не значи да паралелно не треба потенцирати потребу забране нуклеарног оружја, али не треба очекивати да ће се таква врста разоружања догодити моментално и да ће увек тећи узлазном путањом. То показују и студије, као на пример, прогнозе Штокхолмског института за мировна истраживања да се у наредној декади очекује повећање нуклеарног арсенала (Hernández and Kimball 2022). Сличан став има и Кмент (*Kmentt*), који сматра да је нуклеарни ризик сада већи него у моменту када је уговор ступио на снагу имајући у виду модернизацију нуклеарних програма од стране држава, обновљену трку у наоружању и нови фронт пролиферације нуклеарног оружја. Међутим, он сматра да је овај уговор међународни притисак за конкретно нуклеарно разоружање од стране међународне заједнице, који ће, између осталог, радом држава уговорница омогућити да платформа за разоружање буде готова до тренутка када државе које имају нуклеарно оружје буду биле спремне да приступе уговору (Kmentt 2023).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Baron, Jonathon, Rebecca Davis Gibbons, and Stephen Herzog. 2020. "Japanese Public Opinion, Political Persuasion, and the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons." *Journal for Peace and Nuclear Disarmament* 3 (2): 299–309. doi: 10.1080/25751654.2020.1834961.
- Borrie, John. 2021. "An Introduction to Implementing the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons." *Journal for Peace and Nuclear Disarmament* 4 (1): 1–12. doi: 10.1080/25751654.2021.1947460.
- Docherty, Bonnie. 2018. "A 'light for all humanity': the treaty on the prohibition of nuclear weapons and the progress of humanitarian disarmament." *Global Change, Peace & Security*: 1–24. doi: 10.1080/14781158.2018.1472075.
- Evans, Christopher P. 2021. "Questioning the status of the treaty on the prohibition of nuclear weapons as a 'humanitarian disarmament' agreement." *Utrecht Journal of International and European Law* 36 (1): 52–74. doi: <http://dx.doi.org/10.5334/ujel.532>.
- Firmage, Edwin Brown. 1969. "The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons." *The American Journal of International Law* 63 (4): 711–746.
- First Meeting of States Parties to the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons [TPNW/MSP], TPNW/MSP/2022/6, Report of the first Meeting of States Parties to the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons adopted in Vienna, 21–23 June 2022.
- Ford, Christopher A. 2007. "DEBATING DISARMAMENT: Interpreting Article VI of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons." *Nonproliferation Review* 14 (3): 401–428. doi: 10.1080/10736700701611720.
- Goldblat, Jozef. 1997. "Nuclear-Weapon-Free Zones: A History and Assessment." *Nonproliferation Review* 4 (3): 18-32.
- Hanson, Marianne. 2018. "Normalizing zero nuclear weapons: The humanitarian road to the Prohibition Treaty." *Contemporary Security Policy* 39 (3): 464–486. doi: 10.1080/13523260.2017.1421344.
- Hernández, Gabriela Rosa, and Daryl G. Kimball. 2022. "States-Parties Meet on Nuclear Arms Ban Treaty." *Arms Control Association*. <https://www.armscontrol.org/act/2022-07/news/states-parties-meet-nuclear-arms-ban-treaty>.
- Horowitz, Liviu. 2015. "Beyond Pessimism: Why the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons Will Not Collapse." *Journal of*

- Strategic Studies* 38 (1-2): 126–158. doi:10.1080/01402390.2014.917971.
- Hrnjaz, Miloš. 2014. „Legalnost upotrebe нуклеарног оружја у оружаном sukobima: ograničenja u vezi sa zaštitom čovekove životne sredine.“ *Godišnjak Fakulteta političkih nauka u Beogradu* 8 (12): 115-132.
- Hymans Jacques E.C. 2010. “When does the state become a “nuclear weapon state”?” *Nonproliferation Review* 17 (1): 161–180. doi: 10.1080/10736700903484728.
- International Court of Justice [ICJ], *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion of 8 July 1996, I.C.J. Reports.
- Kapelańska-Pręgoska, Julia. 2020. “Freedom from Nuclear Weapons? IHRL and IHL perspective vs State-centred approach.” *The Age of Human Rights Journal* 14: 137–153. doi: 10.17561/tahrj.v14.5481.
- Kostić Šuleić, Marina. 2022. *Strateška stabilnost u multipolarnom svetu*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Kmentt, Alexander. 2023. “The ban treaty, two years after: A ray of hope for nuclear disarmament.” *Bulletin of the Atomic Scientists*. <https://thebulletin.org/2023/01/the-ban-treaty-two-years-after-a-ray-of-hope-for-nuclear-disarmament/>.
- Lopičić Jančić, Jelena i Ljubica Vasić. 2023. “Uticaj razvoja оружја kroz istoriju i zaštita civilnog stanovništva – pitanje primene međunarodnih konvencija.” *Srpska politička misao* 3 (81): 207-226. doi: 10.5937/spm81-45593.
- Lysenko, Mikhail and Anastasya Ostapova. 2022. “The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons: Is There a Better Alternative?” *Moscow Journal of International Law* 1: 52-64. DOI: <https://doi.org/10.24833/0869-0049-2022-1-52-64>.
- Mikhailenko E. B., and Verbitskaya T. V. 2017. „Formation of international ban on nuclear weapons’ regime.“ *Электронное научное издание «Военное право»* 5 (45): 215-227.
- Milislavljević, Bojan. 2014. „Uloga običaja u modernom međunarodnom pravu i značaj za međunarodne integracije Republike Srbije.“ *Srpska politička misao* 46 (4): 233-246.
- Milislavljević, Bojan. 2015. “Zaštita životne sredine u oružanim sukobima.” *Bezbednost*. 57 (3): 71-88.
- Milislavljević, Bojan. 2016. *Međunarodno običajno pravo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.

- Müller, Harald, and Carmen Wunderlich. 2020. "Nuclear Disarmament without the Nuclear-Weapon States: The Nuclear Weapon Ban Treaty." *Dædalus* 149 (2): 171–189. doi: 10.1162/daed_a_01796.
- Onderco, Michal. 2017. "Why nuclear weapon ban treaty is unlikely to fulfil its promise." *Global Affairs* 3 (4-5): 391–404. doi: 10.1080/23340460.2017.1409082.
- Panico, Carolina. 2023. "Challenging war traditions: humanitarian discourse and the nuclear prohibition treaty". *International Affairs* 99 (3): 1191-1210.
- Patton, Tamara, Sébastien Philippe, and Zia Mian. 2019. "Fit for Purpose: An Evolutionary Strategy for the Implementation and Verification of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons." *Journal for Peace and Nuclear Disarmament* 2 (2): 387–409. doi: 10.1080/25751654.2019.1666699.
- Podvig, Pavel. 2021. "Practical Implementation of the Join-and-Disarm Option in the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons." *Journal for Peace and Nuclear Disarmament* 4 (1): 34-49. doi: 10.1080/25751654.2021.1936993.
- Protocol additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts [Protocol I], UNTS 1125, I-17512.
- Rietiker, Daniel, Manfred Mohr, and Toshinori Yamada. 2022. *Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons - A Commentary Article by Article*. Berlin: International Association of Lawyers Against Nuclear Arms.
- Rietiker, Daniel. 2017. "New Hope for Nuclear Disarmament or "Much Ado About Nothing?": Legal Assessment of the New "Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons" and the Joint Statement by the USA, UK, and France Following its Adoption." *Harvard International Law Journal* 59: 22-32.
- Ritchie, Nick and Alexander Kmentt. 2021. "Universalising the TPNW: Challenges and Opportunities". *Journal for Peace and Nuclear Disarmament* 4 (1), 70-93. DOI: 10.1080/25751654.2021.1935673
- Sheldon, Jill M. 1996. "Nuclear Weapons and the Laws of War: Does Customary International Law Prohibit the use of Nuclear Weapons in all Circumstances?" *Fordham International Law Journal* 20 (1): 181-262.
- Sinha, Sreoshi. 2019. "Nuclear Weapons and International Law." *AIR POWER Journal* 14 (2): 81-110.

- Thakur, Ramesh. 2018. "The Nuclear Ban Treaty: Recasting a Normative Framework for Disarmament." *The Washington Quarterly* 40 (4): 71-95. doi: <https://doi.org/10.1080/0163660X.2017.1406709>
- The Antarctic Treaty, 1 December 1959, UNTS 402, I-5778.
- The International Campaign to Abolish Nuclear Weapons. [ICAN] n. d. a. "China." Last accessed on 25. november 2022. <https://www.icanw.org/china>.
- The International Campaign to Abolish Nuclear Weapons. [ICAN] n. d. b. "Russia." Last accessed on 25. November 2022. <https://www.icanw.org/russia>.
- Treaty on principles governing the activities of States in the exploration and use of outer space, including the moon and other celestial bodies [The Outer Space Treaty], 10 October 1967, UNTS 610, I-8843.
- Treaty on Prohibition Nuclear Weapon [TPNW], 7 July 2017, UNTS 3380, I-56487.
- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons [NPT], 1 July 1968, UNTS 729, I-10485.
- United Nations. 2021a. "Treaty on Prohibition Nuclear Weapons." *United Nations Office for Disarmament Affairs*. Last accessed on 25. november 2022. <https://treaties.unoda.org/t/tpnw>.
- United Nations. 2021b. "Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons." *United Nations Office for Disarmament Affairs*. Last accessed on 25. november 2022. <https://treaties.unoda.org/t/npt>.
- Verbitskaya T. V. 2018a. "Is the preventive self-defense of the state legitimate in the event of the use of nuclear weapons against it?" *Электронное научное издание «Военное право»* 6 (52): 327-331.
- Verbitskaya T.V. 2018b. "The correlation between the prohibition of the use of nuclear weapons in international humanitarian law and the right of the State to self-defense." *Электронное научное издание «Военное право»* 3 (49): 275-279.
- Willrich, Mason. 1968. "The Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Nuclear Technology Confronts World Politics." *The Yale Law Journal* 77 (8): 1447-1519.
- Zimmermann, Ruben. 2021. "Der Atomwaffenverbotsvertrag –Bann der Atombombe oder reine Symbolpolitik?" *Studentische Zeitschrift für Rechtswissenschaft Heidelberg Wissenschaft Online* 2: 319-354. doi: <https://doi.org/10.11588/srzwo.2021.2.85611>.

Katarina Arsić*

Faculty of Law – University of Belgrade

TREATY ON PROHIBITION OF NUCLEAR WEAPONS – POSITION, IMPLEMENTATION AND SIGNIFICANCE

Resume

Although there was an opinion that the Treaty on Prohibition of Nuclear Weapons would represent the end of the era of the development of this type of weapon and the threat of nuclear war, this did not happen, having in mind that no country possessing a nuclear arsenal has acceded to the Treaty yet. The paper analyzes the main aspects of this document, its advantages and disadvantages. Additionally, using a comparative method, we will try to determine the relationship of this treaty with other sources of international public law, primarily treaties that may refer to the use of nuclear weapons, but also customs. Special attention is given to the influence of the Advisory Opinion of the International Court of Justice on the legality of the use of nuclear weapons on the attitudes of states on the permissibility of the use of nuclear weapons. At the end, taking into account the current political and social circumstances in international relations and the opinions of international law theorists, we will try to answer the question why this treaty is still important, because nuclear weapons are the tool that may be played by nuclear powers, especially in terms of their potential use in the case of self-defence.

Keywords: Treaty on Prohibition of Nuclear Weapons, international customs, nuclear powers, international humanitarian law, denuclearized zones

---

* E-mail address: katarina.arsic16@gmail.com.

* Овај рад је примљен 14. маја 2024. године, а прихваћен на састанку редакције 8. јула 2024. године.

Зоран Петровић*

*Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет УНИОН – Никола Тесла*

САВРЕМЕНЕ ИРЕГУЛАРНЕ МИГРАЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ: ЕТИЧКИ НОРМАТИВНИ АСПЕКТИ

Сажетак

Рад се бави глобалним и регионалним трендовима савремених ирегуларних миграција које су одраз сложених економских, политичких, социјалних и безбедносних фактора, који се као такви, рефлектују и на Републику Србију. Анализирајући етичке нормативе миграција, аутор полази од теоријског оквира Кантовог принципа општег хоспиталитета које налаже отвореност према странцима, са нагласком да у пракси овај принцип има ограничења због реалних безбедносних и економских разлога. Кроз етичке аспекте ирегуларних миграција, аутор издваја две категорије обавезног пријема – спајање породица и тражиоце азила. Самим тим истиче се значај држава које имају моралну обавезу да омогуће спајање породица, као и да обезбеде правичан процес разматрања захтева за азил. Када је реч о дискреционом пријему, аутор идентификује дозвољене критеријуме искључења (претња националној безбедности, криминална прошлост) и критеријуме селекције (породичне везе, економски потенцијал, културна повезаност). Етика миграција захтева комплексно балансирање између суверених права држава, моралних принципа и практичних ограничења, што се одражава и у стварној политици демократских држава. У Републици Србији је успостављен национални законодавни оквир и примењују се најбоље праксе чиме се наставља тренд унапређивања политике

---

* Имејл адреса: zoranpetrovic197950@gmail.com.

управљања миграцијама. У раду су приказани актуелни статистички показатељи који дају јаснији увид у актуелно стање на Запад-нобалканској мигрантској рути. Кроз анализу ових аспеката, рад пружа увид у етичке нормативне аспекте савремених ирегуларних миграција у Републици Србији и поставља основу за даља истраживања и разумевање овог феномена.

Кључне речи: ирегуларне миграције, Република Србија, етички и нормативни аспекти, миграторни токови

УВОД

Ирегуларне миграције су глобални феномен који утиче на све земље, било да се ради о земљи порекла, транзита или крајње дестинације и представљају резултат сложених економских, политичких, социјалних и економских фактора. У литератури која се бави овим феноменом, ирегуларне миграције су познате и као тајне, недокументоване или нерегуларне миграције (Portes 1978, 469-484; Hanson 2007, 12). Већина аутора полази од претпоставке да је нелегална миграција сама по себи „проблем”, без дубљег испитивања историјских и структурних фактора који су релевантни за овај феномен (Jandl 2004, 141-156). Миграције могу представљати и изазов са аспекта прилике за напредовање и развој кроз Агенду Уједињених нација (УН) 2030 за одрживи развој, иако је пандемија COVID-19 отежала ситуацију, привремено заустављајући миграцију и присиљавајући земље да преиспитају своје политике миграције и граница у светлу нових услова после пандемије. За Комисију Европске уније (ЕУ) ирегуларне миграције представљају свако кретање лица у ново место боравка или транзита које се одвија ван регулаторних норми земаља пошиљаоца, транзита и пријема (European Commission, n. d.). Слично томе, Андреас (Andreas 2000) појам ирегуларних миграција дефинише као миграције које се одвијају изван правно-институционалних оквира које су успоставиле државе. „Сама употреба појма 'ирегуларни мигрант' препоручена је 2006. године од стране Парламентарне скупштине Савета Европе ради заштите основних права миграната и избегавања стигматизације и криминализације миграната који се крећу ван установљених правила и процедура” (European Parliament Resolution on the Situation

of Fundamental Rights in the European Union 2004-2008, Paragraph 159, 14 January 2009). Канцеларија Високог комесара УН за људска права и Група за глобалне миграције су 2010. године на Глобалном форуму посвећеном миграцијама и развоју, издале „заједничко саопштење у коме се изражава забринутост за стање у погледу поштовања људских права миграната који се налазе у незаконитој ситуацији и којим се позива на окончање криминализације ових миграната” (United Nations 2012). Неколико година касније у склопу Дијалога о међународним миграцијама и развоју на високом нивоу, који је одржан 2013. године, упућен је апел чланицама УН да заштите људска права миграната који се налазе у незаконитој ситуацији (United Nations 2014). Убрзо, тема ирегуларних миграција долази у фокус светске јавности 2015. године када је ескалирала избегличка и мигрантска криза због сукоба у Авганистану, Сирији, Ираку и деловања Исламске државе (ИД). Као одговор на избегличку кризу УН су покренуле иницијативу за постизање глобалног споразума о планирању будућих обавеза и активности, као и подели одговорности у вези са масовним кретањем људи изазваним сукобима, страхом од прогона, сиромаштвом и неизвесношћу у њиховим матичним земљама.

Комплексност истраживаног проблема намеће обазрив избор метода и техника истраживања који ће обезбедити све атрибуте научног мишљења. Методе компаративне анализе, нормативне етике и студија случаја неке су од метода коришћених приликом истраживања проблема којим се рад бави. Анализа је реализована кроз увид и на основу података Уједињених нација (УН), Међународне организације за миграције (ИОМ) и других релевантних институција. Примена етичких теорија и принципа, попут Кантовог принципа општег хоспиталитета, омогућава детаљну дискусију о моралним обавезама држава у контексту ирегуларних миграција. У раду је приказан теоријски оквир Кантовог принципа општег хоспиталитета које налаже отвореност према странцима. Истраживање је спроведено претежно коришћењем квалитативног истраживачког приступа. Анализа релевантне и јавно доступне научне и стручне литературе допринела је анализи и извођењу закључака о савременим ирегуларним миграцијама. Основне методе научног сазнања примењене у овом истраживању обухватају аналитичко-синтетичку методу, која се користи за проучавање нормативних и етичких аспеката савремених ирегуларних миграција у Р.

Србији. Метод генерализације првенствено је коришћен за проучавање актуелне политике ЕУ на контроли миграторних токова и за извођење закључака. Статистичке и упоредне методе коришћене су за анализу миграторних токова на Балканској рути. За приказивање резултата и поређења миграторних кретања коришћене су графичке и табеларне методе.

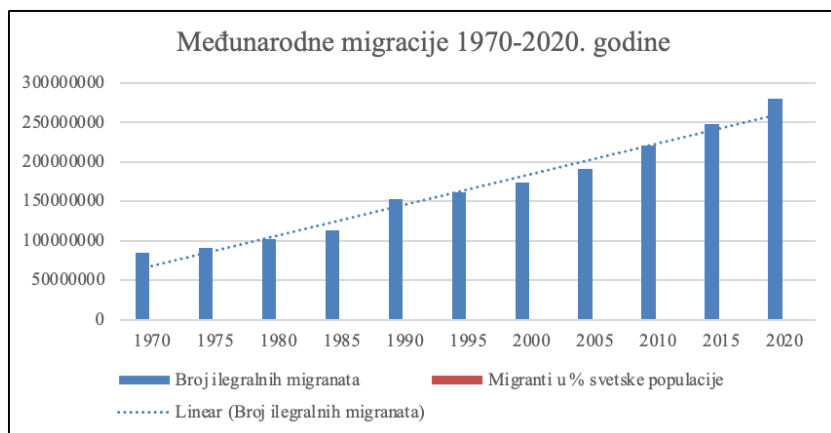
ИРЕГУЛАРНЕ МИГРАЦИЈЕ

Процеси миграције нису хомогени и различите врсте миграција морају бити узете у обзир приликом проучавања овог феномена. Током другог дела 20. века идентификоване су три главне врсте међународне миграције: радне и привремене миграције које укључују и ирегуларне миграције, принудне миграције (кретање избеглица) и међународне миграције због пензионисања. Регуларне миграције подразумевају свако кретање особа у складу са законима и прописима који регулишу излазак, улазак, повратак и боравак у државама, као и у складу са међународноправним обавезама држава, на начин којим се поштује људско достојанство и добробит миграната, поштују се, штите и остварују њихова права, те се признају и ублажавају ризици који су повезани са кретањем људи. Са друге стране, ирегуларне миграције се односе на кретање особа које се одвија изван закона, прописа или међународних споразума који регулишу улазак или излазак из државе порекла, транзит или одредиште (Triandafyllidou, Bartolini and Guidi 2019).

Ирегуларне миграције представљају вишеструке изазове за земље порекла, транзита и одредиште, као и за саме мигранте. Ирегуларни мигранти су подложни дискриминацији, експлоатацији и злостављању. Такође, таква лица су у опасности да буду експлоатисана од стране криминалних организација умешаних у трговини људима, кријумчарењу миграната, наркотика и оружја као и да буду злоупотребљени од стране разних радикалних, екстремистичких и терористичких организација. Сем тога, избеглице и тражиоци азила су, упркос заштити коју даје међународно право, суочени са бројним потешкоћама, компликованим и спорим бирократским процедурама приликом добијања статуса избеглица. Према проценама ИОМ за 2020. годину, у свету је било око 281 милиона миграната, што чини 3,6% глобалне популације (ИОМ 2022). Посматрајући међународне миграције за период 1970 – 2020. године може се

закључити да се ради о линеарном тренду раста популације која је присиљена да због ратова, сиромаштва, климатских промена мора да напусти своје домицилне земље те да се број миграната у последњих 50 година повећао за више од три пута. Линеарни тренд раста међународних миграција за наведени период је приказан на Графикону број 1.

Графикон број 1. Међународне миграције, 1970 – 2020. године

Извор: (ИОМ 2022)

Према извештају УН, Европа је тренутно најпривлачније одређиште за међународне мигранте, са 87 милиона миграната (30,9% међународне мигрантске популације), одмах затим следе Азија са 86 милиона (30,5%), Северна Америка са 59 милиона (20,9%) и Африка са 25 милиона миграната (9%) (United Nations 2021). Европска агенција за заштиту границе и обале – FRONTEX (Frontex 2023) идентификује следеће мигрантске руте које воде ка европском континенту:

- *Источне копнене границе.* На овој рути доминирају мигранти из Украјине и Белорусије. Међутим, током 2023. године дошло до смањења ирегуларних прелазака границе за 12%, што углавном одражава стабилнију ситуацију на границама с Белорусијом.

- *Западнобалканска рута.* У току 2023. године ова рута је забележила пад прилива миграната за око 31%. Део миграционог притиска са граница Р. Србије прелио се на границе ЕУ са Босном и Херцеговином, где је у првих једанаест месеци 2023. године забележен пораст ирегуларних прелазака границе за око 80% у поређењу са истим периодом 2022. године. Пријављене мигранте углавном

су чинили Сиријци, Турци и Авганистанци. Значајно смањење је пријављено за држављане који су изгубили свој безвизни статус у једној или више земаља региона, пре свега у Р. Србији. Најизраженији падови су забележени за држављане Туниса, Индије и Пакистана. Насупрот томе, у 2023. години, држављани Турске, који и даље уживају безвизно путовање у региону, пријављени су у броју сличном као у 2022. години.

- *Источни Медитеран*. На источном Медитерану, пријављено је око 60.000 ирегуларних прелазака границе у 2023. години. На рути доминирају Сиријци, Авганистанци и Палестинци који су напустили Палестину пре 7. октобра 2023. године.

- *Централни Медитеран*. У централном Средоземљу је током 2023. години забележено скоро 158.000 ирегуларних прелазака границе, што је око 50% више него у 2022. години. Три најчешће пријављиване националности у 2023. години су мигранти из Гвинеје, Туниса и Обале Слоноваче.

- *Западни Медитеран*. На рути је у 2023. години забележен појачани прилив миграната за 12% у односу на 2022. годину, при чему су највеће откривене групе миграната из Марока и Алжира.

- *Западна Африка*. На рути је у 2023. години забележено преко 40.000 ирегуларних прелазака границе. Пораст од 161% у поређењу са 2022. годином углавном је био резултат директних долазака из Сенегала, Марока и Малија.

- *Каналска рута*. У Ламаншу је откривено преко 62.000 ирегуларних прелазака границе, што представља пад од 12% у поређењу са 2022. годином и одражава побољшане активности надзора и усвајање мера ране детекције. Доминантне групе миграната на овој рути чине Авганистанци, Ирачани и Сиријци. Према годишњем извештају Frontex за 2023. годину, анализирана година је донела пораст притиска ирегуларне миграције због све веће геополитичке турбуленције у суседству Европе. Током 2023. године, на спољним границама ЕУ детектовано је преко 442.000 ирегуларних прелазака границе. Детекције приликом уласка су порасле за 17% у односу на бројеве из 2022. године, чиме је 2023. постала трећа узастопна година значајног пораста броја нерегуларних улазака. Нестабилност у Западној Африци је била праћена троструким порастом долазака из те регије који су били детектовани. Пораст нерегуларних прелазака границе у 2023. години углавном је био подстакнут доласцима путем морских граница. То укључује повећање долазака путем

Средоземног мора (за више од 50.000 у односу на 2022. годину), али и највишу годишњу цифру икада забележену на западноафричкој рути која води према Канарским острвима (око 25.000 више). Забележен је благи пораст броја рањивих особа на спољним границама. Удео жена и деце у миграторном току је порастао, при чему свака десета детекција отпада на жене и децу. Пораст је резултат већег броја жена и деце који су стигли путем источног медитеранског пута у поређењу са 2022. годином, као и више него дупло већег броја детекција жена на западнобалканској рути. Број малолетних лица без пратње родитеља порастао је за 28% са око 16.000 у 2022. години на преко 20.000 у 2023. години (Frontex 2023). Појачане контроле на границама Шенгенског подручја поново су уведене прошле године. У првих једанаест месеци 2023. године, државе чланице Шенген зоне известиле су о преко 410.000 случајева особа које су боравиле ирегуларно на њиховој територији и кретале се даље ка другим државама из зоне. Ниво ирегуларних миграција у Шенгену је био за 32% већи него у првих једанаест месеци 2022. године. У посматраном периоду је примећено побољшање у ефикасности повратка миграната у земље порекла. Примера ради, у 2022. години, донето је око 515.000 одлука о повратку, али је стварно враћено само 86.000 особа. Слично томе, у првих једанаест месеци 2023. године донето је око 420.000 одлука о повратку, али је стварно враћено нешто више од 90.000 особа. Ови подаци указују на потребу за унапређењем сарадње са земљама трећег света, ефикаснијим поступцима повратка и међусобним признавањем одлука о повратку како би се смањила разлика између донетих одлука и стварних повратака. За државе пријема је посебно важан процес идентификације миграната када се нађу у транзитним и прихватним центрима. Велики број лица не поседује лична идентификациона документа и путна документа, један број њих намерно крије своје порекло због повлашеног статуса док поједини прикривају свој идентитет због учешћа у борбеним дејствима или припадности криминалним и терористичким организацијама. Безбедносне службе се суочавају са недокументованим мигрантима или мигрантима у нерегуларној ситуацији због чега је често немогуће дати прецизан податак о мигрантској популацији на одређеном подручју или терену. Примера ради, Међународна организација за миграције (ИОМ) цени да је 2010. године било 10-15% недокументованих миграната од укупно 214 милиона миграната у свету (ИОМ 2010). За разлику од ИОМ,

Програм Уједињених нација за развој (УНДП) проценио је да је око једне трећине свих миграционих токова у земљама мање развијених региона било недокументовано (Passel and Cohn 2008, 2). Што се тиче трендова миграторних кретања у 2024. години, Frontex очекује да ће Европско интегрисано управљање границама (European integrated border management – EIBM) и даље бити суочено са ирегуларним миграцијама на спољним границама, уз накнадна секундарна кретања, уз постојање ризика од уласка високоризичних особа (укључујући и кријумчарење) и присуство читавог спектра прекограничног криминала. Истовремено, ЕУ ће уложити додатне напоре да се умањи мигрантски притисак, како на нивоу ЕУ тако и на националном нивоу. ЕУ од 2020. године ради на Новом пакту о миграцијама и азилу (The EU Pact on Migration and Asylum) који се односи на пакет политичких предлога и препорука у областима миграција, азила, интеграције и управљања границама. Процењује се да ће ЕУ извршити кључне реформе у мигрантској политици пре европских избора у јуну 2024. године (De Bruycker 2022; Rescue Org. 2023). Од безбедносних изазова и претњи који могу имати подстицајни карактер на ирегуларне миграције издвајају се рат на простору Украјине, политичке нестабилности и ширења цицихадистичких група у Сахелу, даље ширење конфликтних региона око Европе са избијањем сукоба у Гази. Наведене претње увећавају ризик од терориста који користе миграторне токове за кретање ка ЕУ. Осим структурних фактора који подстичу неправилна кретања, ЕУ идентификује и намерна настојања да се инструментализује миграција од стране појединих држава које су непријатељски настројени према Унији тзв. „хибридне претње”. ЕУ под овим подразумева одлуку Владе Финске са краја 2023. године о затварању свих осам граничних прелаза са Русијом из безбедносних разлога, дуж границе од 1.400 километара, због каналисања ирегуларних миграција са руске и белоруске територије ка зони ЕУ, а са циљем тестирања одређених делове западних граница ЕУ (Gomez 2024, 12). У 2024. години очекује се да ће највећи миграцијски притисак поновно бити на морским границама, између осталог због настојања да се осигурају копнене границе постављањем заштитних ограда (Грчка). Ово јачање сигурности на копненим границама може повећати број покушаја тајног уласка преко граничних прелаза на будуће шенгенске спољне границе Бугарске и Румуније.

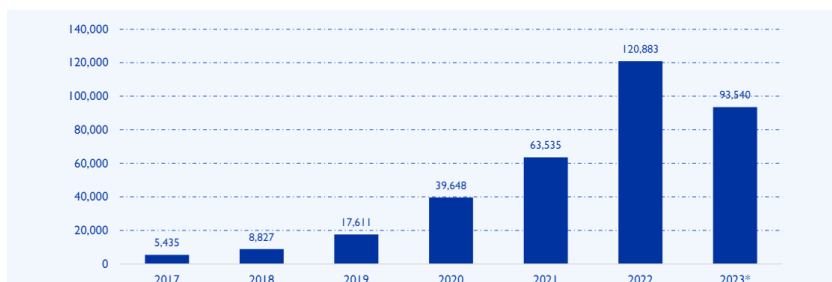
РЕПУБЛИКА СРБИЈА И ИРЕГУЛАРНЕ МИГРАЦИЈЕ

Национални правни оквир

Република Србија је поред Турске, Грчке и Северне Македоније једна од кључних транзитних земаља на Западнобалканској мигрантској рути. Са почетком сукоба у Сирији, Ираку и Авганистану током 2015. године, Министарство унутрашњих послова (МУП) Р. Србије је евидентирало улазак 577.995 миграната. Према Закону о азилу из 2007/8, они су класификовани као особе које намеравају да траже азилну заштиту у Р. Србији што им је омогућило легални боравак у земљи током 72 сата пре подношења званичне апликације за азил. У поређењу са 2014. годином, број тражилаца азила се повећао 35 пута што документује ефекте мигрантске кризе са којим се Р. Србија суочавала у наведеном периоду (KIRS 2015). Највећа промена на Западнобалканској мигрантској рути се догодила у марту 2016. године, када је ова транзитна рута званично затворена споразумом између Турске и ЕУ (Umek, Minca and Šantić 2019, 37-53) што је смањило прилив ирегуларних миграната, али није спречило даље токове. Затварање руте је довео до феномена такозваних „заглављених” миграната у Србији, који су били задржани или им је путовање одложено боравком у Р. Србији (Bobić 2020, 220-234). Број миграната који одлучују да остану у импровизованим камповима константно се повећавао. У првих пет месеци 2017. године, њихов број је порастао на 2.500. Највећи импровизовани камп, „Авганистански парк”, смештен у Београду, представљао је централно место окупљања миграната ради прикупљања информација о границама и целокупној рути. Други импровизовани кампови су били формирано близу Суботице и Шида. Сви ови кампови су били демонтирани у мају 2017. године и већина њихових становника је пребачена у званичне центре. Разлог за избегавање регистрације и смештаја у званичним центрима у Србији произлази из жеље миграната да се брзо крећу кроз земљу и из страха од дуготрајног задржавања у центрима и повратка у своју земљу порекла (Umek, Minca and Šantić 2019, 37-53). Кретање прилива миграната у Р. Србији за период од 2017-2023. године приказано је на Слици број 1.

Слика број 1. Кретање прилива миграната у Р. Србији у периоду 2017 – 2023. године.

Извор: (ИОМ 2024)

Као последица оваквих миграционих трендова, Р. Србија је усвојила „формалну, правну концептуализацију и организовала своје институције за управљање миграцијским токовима у склопу политике проширења ЕУ” (Stojić Mitrović 2012, 237-248). Либерализација виза и отварање преговарачких поглавља захтевали су формулисање одређених правних аката за управљање азилом и транзитном миграцијом. Реакција државних власти на решавање мигрантске кризе била је проглашавање Р. Србије „прихватљивом за избеглице” што се одразило кроз низ ново усвојених докумената и ажурирање постојећих (најважнији је нови Закон о азилу и привременој заштити из 2018. године), као и кроз разне прописе и мере, политички дискурс и јавно мњење. Такође, донето је више секторских стратегија које се директно односе на групе миграната и систем управљања миграцијама попут Стратегије за борбу против ирегуларних миграција у Р. Србији за период 2009-2014. године (Službeni glasnik RS br. 25/2009), Стратегију реинтеграције повратника по основу Споразума о реадмисији (Službeni glasnik RS br. 15/2009), Стратегију интегрисаног управљања границом у Р. Србији (Službeni glasnik RS br. 11/2006) и Стратегија за борбу против трговине људима у Р. Србији (Službeni glasnik RS br. 111/2006), Закон о управљању границама (Službeni glasnik RS br. 107/2012). „Уважавајући сложеност и вишедимензионалност проблема ирегуларних миграција формирана је интересорна радна група за израду Предлога националне стратегије супротстављања ирегуларним миграцијама у Р. Србији за период 2018-2020. године, са припадајућим Акционим планом која окупља представнике различитих државних институција важних за сузбијање ирегуларних миграција: Министарства

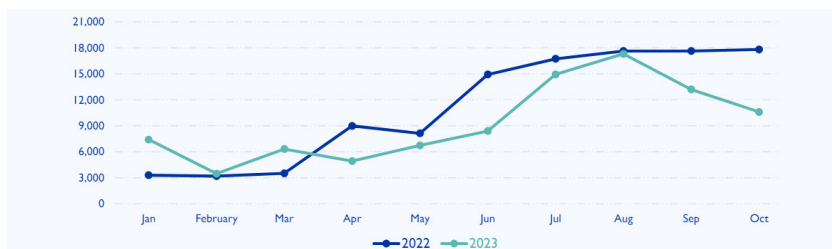

унутрашњих послова, Комесаријата за избеглице и миграције, Републичког јавног тужилаштва, Министарства одбране, Министарства правде, Безбедносно-информативне агенције, Министарства спољних послова, Републичког секретаријата за јавне политике, Министарства финансија – Управе царина, Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарства здравља и Министарства трговине, туризма и телекомуникација. Међународна организација за миграције (ИОМ) је пружила техничку подршку у изради Стратегије која је донета 2018. године” (Službeni glasnik RS br. 105/2018).

Статистички показатељи актуелних ирегуларних миграција у Р. Србији

Према подацима Комесаријата за избеглице и миграције (KIRS 2022), који представља свеукупан преглед статистика о миграцијама и миграционим политикама у земљи као и о актерима који се баве управљањем миграцијама, „у 2022. години било је 4.179 издатих потврда о регистрацији странаца који су изразили намеру да поднесу захтев за азил у Р. Србији. Од тог броја било је 3.727 мушкараца (3.150 пунолетних и 577 малолетних) и 452 жена (350 пунолетних и 102 малолетних). Највећи број тражиоца азила долази из Авганистана (35%), Бурундија (22%) и Сирије (14%). У 59,7% случајева, намера за азил изражена је у подручним полицијским управама, док је 21,2% намера изражено на граничним прелазима”. Кретање прилива миграната током 2023. године је приказано на Слици број 2.

Слика број 2. Кретање прилива миграната у Р. Србији током 2023. године.

Извор: (ИОМ 2024)

Влада Републике Србије је први пут покренула институт привремене заштите и донела одлуку о пружању привремене заштите у Р. Србији лицима која долази из Украјине. Ова одлука је објављена у *Службеном гласнику РС*, бр. 36/2022 од 18. марта 2022. године (Službeni glasnik RS, br. 36/2022). Са оваквом одлуком, одговор Владе Р. Србије на националном нивоу усклађен је са европским решењем за прихватање држављана Украјине. „Према подацима МУП кроз Р. Србију је од 24.02.2022. до 31.12.2022. године прошло 137.853 Украјинских избеглица. Већина њих је била у транзиту, док је у том периоду издато 24.443 пријава боравишта избеглицама из Украјине. Највећи број избеглица из Украјине је нашао смештај у приватној режији, док се мали број избеглица обратио Комесаријату за избеглице и миграције за смештај. Кроз установљену мрежу седам Миграционих сервисних центара – МСЦ (Београд, Ниш, Нови Пазар, Нови Сад, Краљево, Крушевац и Бор), који су формиран при Националној служби за запошљавање, мигрантима и потенцијалним мигрантима пружају се информације о ризицима ирегуларне миграције, правима миграната, процедурама за добијање виза, радних и боравишних дозвола, могућностима за запошљавање и студирање у иностранству, и друго, чиме се доприноси ефикасном ширењу информација о легалним токовима миграција. Током 2022. године услуге у седам МСЦ у НСЗ је користило укупно 1.075 лица, од чега је 736 мушкарца (68,5%) и 339 жена (31,5%). Влада Р. Србије кроз ресорна министарства, организације и установе ефикасно ради на превенцији ирегуларног боравка у Р. Србији.” У току 2022. године, из надлежности МУП и Министарства правде предузете су следеће мере (KIRS 2022):

- „Није омогућен улаз на територију Р. Србије за укупно 10.761 лица. Од укупног броја страних држава чији је улазак у Р. Србију одбијен у 2022. години, највећи број су држављани Индије. Када се говори о разлогу одбијања уласка у Р. Србију, највећи број странаца је враћен због нејасне сврхе боравка, односно постојања оправдања сумње да се боравак неће користити у намеравану сврху (81,5%).

- Изречена је *мера безбедности протеривања* из земље због кривичног дела за 2.976 лица. Највећи број лица којима је изречена ова мера припада старосној категорији лица од 30 до 40 година. Посматрано према полној структури, мера је изречена за 2.620 мушкараца и 356 жена.

- Изречена је *мера отказа боравка* у Р. Србији за 1.688 лица. У односу на 2021. годину, тај број је повећан. Међу отказним боравцима, највише је држављана Турске (396 лица). Тај тренд је по националној структури остао непромењен у односу на 2021. и 2020. годину.

- Изречена је *заштитна мера удаљења странаца са територије Р. Србије* у 112 случајева. Међу овим лицима највише је миграната чије држављанство није познато (58%), а затим следе мигранти из Авганистана (8%), Турске (5%), Индије (4%) и Пакистана (4%)“ (KIRS 2022).

Што се тиче укупног броја страних држављана који су у 2022. години принудно удаљени са територије Р. Србије, према подацима Министарства унутрашњих послова, било да су удаљени у складу са чланом 81. Закона о странцима или је реч о принудно удаљеним страним држављанима на основу примене Споразума о реадмисији у земљи из које су претходно ушли на територију Р. Србије, он за наведени период износи 326 лица (МУР, 2022).

У оквиру процеса асистираниог добровољног повратка, Комесаријат за избеглице и миграције је у сарадњи са ИОМ наставио спровођење информативне кампање према лицима која се у Р. Србији налазе у незаконитом боравку услед чега је реализован добровољни повратак за 130 лица. Велики број младих, војно способних мушкараца без деце доминира у мигрантској популацији на Западнобалканској мигрантској рути што може имати негативне последице по безбедносну ситуацију земље у којој се налазе. Потенцијални безбедносни ризици и претње се односе на криминалне и терористичке активности.

ЕТИКА ИРЕГУЛАРНИХ МИГРАЦИЈА

Анализа ирегуларних миграција у претходном делу рада указала је да ова тема привлачи значајну политичку пажњу и да се високо рангира како на националним тако и међународним политичким агендама. Поједини аутори, попут Дувела (Düvell and Jordan 2006) постављају етичко питање – да ли уопште треба истраживати ирегуларну миграцију, док истовремено Ван Дијк (Van Dijk 2013, 93-113) сматра да је квантитативно истраживање ове теме „превише проблематично и потенцијално неетично”, што води само ка „игри са бројевима”. Насупрот томе Сибер (Sieber 1988,

43-49) истиче да избегавање контроверзних тема само зато што су контроверзне представља избегавање одговорности. Ипак, Дувел (Düvell, Triandafyllidou, and Vollmer 2010, 227-239) сугерише да квантитативно истраживање има сврху, јер друштво треба да буде свесно величине своје популације с обзиром да то има импликације како за хитност проблема неправилне миграције, тако и за решења која треба размотрити. Недоследност и неетичност у мигрантској политици ЕУ уочава (Paić 2018, 20-46), који сугерише да између „радикалнога идеализма” етике хоспиталитета (Добродошли у „мој” скромни дом!) и циничног прагматизма политике условног хоспиталитета (Колико вас има? Да ли мислите остати? Ко ће све то платити?) постоји празан простор. У том контексту Слотердијк (Sloterdijk 2017, 181-190) сматра да је потребна наднационална институција (можда реформиране и реално снажне УН) или нова интернационална формација која би се састојала од консензуса свих великих светских држава, а која би радила на успостављању и ширењу зоне заштићене од насиља, глади и болести. У одсуству овакве једне институције, Слотердијк националну државу сматра неопходном али недовољном. Из наведених разлога, Слотердијк се залаже за појачану контролу њемачких и европских граница јер сматра да држава и даље носи неопходне принципе политичке цивилизације. Истовремено Крастев (Krastev 2017, 215-226) сматра да се држава-нација редуковала на фикцију сопственог етноса у оквиру које нема алтернативе. У таквој држави из етноцентричне перспективе долази до повезивања са сличним члановима групе уз истовремено појачавање нетрпељивост према различитима, односно према странцима. У амбијенту све већег заоштравања тензија и конфликта на регионалном и глобалном плану, уз експоненцијални напредак технологије, добијамо друштвени оквир у којем се данашње демократије затварају према унутра, у државне границе (Senković 2018, 69-81), те се у таквим околностима поставља питање решења проблема миграције која нужно изискује потребу за солидарношћу и не представља „тржишну утакмицу”. Свеукупност разматраних фактора је довео до тога да Европу захвати осећај панике због масовних миграција 2015. године, који је због пандемије COVID-19 и потпуног затварања националних граница привремено изгубио на динамици и интензитету. Посматрајући глобалне трендове у мигрантским кретањима у последњих педесет година, јасно је да мигранти из најсиромашнијих држава Азије и Африке „циљају” богате и

развијене европске државе. Поред већ разматраних држава, најпожељније дестинације за мигранте су САД, Канада и Аустралија. Са наведеног аспекта, Каренс (Carens 2017, 56-77) у свом раду разматра различите етичке проблеме везане за имиграцију у богатим демократским државама у Европи и Северној Америци, фокусирајући се на теме попут приступа држављанству, инклузије, привремених радника, избеглица и уједињења породице. Према Каренсу демократске државе мигрантима треба да пруже већину права која имају грађани и резиденти. Даље аутор сугерише да током времена, ирегуларни мигранти стичу морално право на останак и регулацију свог статуса, истичући моралну тежину дуготрајног насељавања и везе и привржености које појединци формирају у земљи домаћина. Такође, Каренс наглашава потребу за заштитом основних људских права ирегуларних миграната, заговарајући мере попут осигуравања да се информације прикупљене ради заштите људских права не користе у сврхе спровођења имиграционих мера, омогућавајући мигрантима да остварују своја права без страха од депортације. Каренс анализира различите критеријуме за пријем миграната код либералнодемократских држава, попут САД, Канаде и Шведске које глобално гледано прихватају највише избеглица. Аутор настоји да идентификује морална ограничења при пријему која су успостављена у пракси разматраних држава притом не предлажући радикалну промену постојећих норми. Према Каренсу, државе генерално имају право да контролишу имиграцију али морални фактори значајно ограничавају њихове одлуке. У пракси, либералнодемократске државе постављају веће рестрикције на имиграцију него што конвенционални поглед сугерише, одражавајући морална ограничења широко прихваћена у овим државама. Резултати до којих је дошао Каренс, истичу сложену интеракцију између суверених права, моралних разматрања и етичких димензија имиграционих политика у либералнодемократским државама.

У другом свом раду, Каренс (Carens 2003, 95-110) разматра мере и услове под којима либералнодемократске државе треба из моралних и етичких разлога да прихвате мигранте. Аутор сматра да либералнодемократске државе делују као да имају моралну обавезу да дозволе *уједињење породице*, чак и када не сматрају да је то у њиховом интересу. Поред ове мере, присутна је и мера пресељења избеглица и миграната тзв. *resettlement*. Ова мера се обично примјењује када се избеглице налазе у првим земљама уласка где

подносе захтев за азил или транзитирају, а немају могућност сигурног повратка у своју земљу порекла. Ове особе могу бити изложене разним ризицима, као што су прогон, насиље, рат, претње или кршење људских права. Кроз процес пресељења, избеглице се премештају у треће земље које прихватају њихов пријем и спремне су да им пруже прилику за нови почетак и трајно насељавање. Програм пресељења обично захтева сарадњу између међународних организација, владиних агенција, невладиних организација и земаља које су спремне да приме избеглице. Важно је нагласити да ова процес укључује процену и селекцију избеглица које су исказале потребу за пресељењем и за интеграцијом у нову земљу. Према Женевској конвенцији из 1951. године о статусу избеглица и њеном Протоколу из 1967. године, које су потписале све државе Европе и Северне Америке, особе које стигну у државу и тврде да су избеглице морају добити правично саслушање како би се утврдило да ли су заиста избеглице и, ако јесу, морају им се дозволити боравак односно *азил*. Оно што је значајно код захтева за азил јесте да ограничава уобичајено право државе да контролише улазак и трајање боравка странаца. Поред мера за пријем избеглица и миграната, Каренс у мигрантској политици либералнодемократских држава идентификује и *критеријуме искључења* односно разлоге због којих се не одобрава и одбија улазак одређеним особама у земљу. Каренс истиче да чак и када се призна право држава на контролу имиграције, то не значи да моралност нема улогу у процесу пријема. Либералнодемократске државе често постављају моралне границе за одлуке о пријему које надилазе искључиво сопствене интересе или интересе већине. У контексту критеријума искључења, аутор наглашава да државе имају право одбијања уласка особа које сматрају претњом националној безбедности. Особе које имају криминалну прошлост, терористичке везе или недостатак потребних виза или документације за улазак свакако представљају потенцијалну опасност по безбедност државе и њених грађана. Поред безбедносних критеријума, критеријум искључења могу бити и економски разлози. Тако на пример, државе могу да одбију улазак особама које нису способне за самосталан живот или које би биле зависне од социјалне помоћи. Ипак и овде треба направити разлику и напоменути да постоје различити критеријуми искључења који се примењују на различите категорије људи. На пример, избеглице које траже политички азил обично су заштићене од искључења на

основу напред наведених критеријума који се примењују на друге врсте избеглица и миграната. У сваком случају, критеријуми искључења се базирају на законима, политикама и праксама сваке државе појединачно и немају универзални карактер.

МОРАЛНЕ ДУЖНОСТИ И ОБАВЕЗЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

У правној и политичкој дебати о међународном закону о избеглицама морална разматрања имају велику и важну улогу. Постоје различите опште етичне нормативне теорије, међу којима су свакако најзначајније оне утилитаристичке и деонтолошке, нарочито када говоримо о примени моралног критеријума у специфичној сфери политике; будући да се ради о области примењене етике, од прворазредног је значаја разумевати не само морални принцип већ и контекст његове примене (Stanar 2021a, 83-100). Ови различити приступи доводе до различитих резултата када су у питању обавезе које имају државе према избеглицама. Прво, важно је препознати да држава има моралну обавезу да штити основна људска права миграната. Сваки појединац има право на живот, слободу и сигурност, независно од њиховог правног статуса или порекла. Држава, као чувар и гарант тих права, треба да обезбеди заштиту и пружи подршку мигрантима који се налазе у нерегуларном статусу. То подразумева пружање основних социјалних услуга, здравствене заштите и правног савета, као и заштиту од злостављања и експлоатације. Када говоримо о овом аспекту, потребно је истаћи пример Р. Србије у време пандемије COVID-19 када је све мигранте на територији земље интегрисала у јединствену вакциналну стратегију обезбедивши им на тај начин једнаку здравствену заштиту као и својим грађанима и то у тренутку недовољних залиха вакцина (Dokmanović and Svetićanin 2022, 209-240). Друго, моралне обавезе државе укључују стварање услова за интеграцију миграната у домаћу заједницу. Интеграција подразумева пружање приступа образовању, запошљавању и становању, као и промовисање међукултуралног дијалога и толеранције. Држава треба активно да ради на смањењу предрасуда и дискриминације према мигрантима, како би се створило инклузивно друштво које поштује различите културе и идентитете. Према Канту, држава има моралну дужност да прихвати странце и пружи им гостопримство на основу моралних

принципа, као што је поштовање основних људских права. Кант наглашава да моралност поступања произлази из поштовања према аутономији и достојанству сваког појединца (Kant, 1974). Ипак, ваља упозорити и на чињеницу да су се Кантове идеје повремено тумачиле без уважавања оригиналне идеје и интенције великог филозофа (Stanar 2021b, 94-99).

Шири контекст ове теорије представља теорија апсолутног хоспиталитета Жака Деридеа (*Jacques Derride*). Деридеа заговара идеју апсолутног гостопримства према странцима, без икаквих услова или ограничења. Његова теорија има снажан хуманитарни приступ и наглашава важност пружања неограничене помоћи и подршке избеглицама. Деридинова теорија апсолутног хоспиталитета се може сматрати као проширење или радикализација моралне обавезе према странцима. Према Дериди (Derrida 2005, 6-9), савремена држава игнорише очигледну повезаност економских и политичких узрока миграција те уточиште настоји да омогући само онима за које процењује да јој неће бити материјално оптерећење. Полицијска контрола Шенгена је за Дериду посебно проблематична тачка европске политике азила јер се повећањем миграција у ЕУ повећава надлежност полиције тако да уместо надгледања миграција и спровођења закона, полиција добија овлашћења припреме предлога и утицаја на креирање закона који се баве овом тематиком. Како тумачи Гидеон Бакер (Baker 2010, 87-103), Деридин апсолутни хоспиталитет тражи да са добродошлицом отворимо врата било којем странцу па тако и оном непозваном, неочекиваном, ономе којег не можемо идентификовати односно апсолутном странцу. Овакав безусловни закон хоспиталитета није ништа друго него потпуно и безусловно отварање кућних врата свима, што пре или касније оставља могућност да нестане и хоспиталитета и саме куће. Кантова теорија нагласак даје на моралне дужности и принципијелност поступања, док Деридина теорија има снажан хуманитарни приступ који се фокусира на неограничену помоћ и подршку странцима. Обе теорије могу допринети ширем разумевању моралних обавеза државе код пријема миграната, узимајући у обзир и ограничења која су везана за националну безбедност, економски систем и демографску слику.

ЗАКЉУЧАК

У овом раду анализирани су глобални и регионални миграциони трендови као и етички нормативни аспекти савремених ирегуларних миграција у Републици Србији. Етички аспекти ирегуларних миграција анализирани су кроз категорије обавезног и дискреционог пријема миграната. Утврђено је да државе имају моралну обавезу да омогуће спајање породица миграната и да обезбеде правичан процес разматрања захтева за азил. Када је реч о дискреционом пријему, дозвољени су критеријуми искључења попут претње националној безбедности и криминалне прошлости, као и критеријуми селекције попут постојања породичних веза, економског потенцијала и културне повезаности. Етика миграција захтева комплексно балансирање између суверених права држава, моралних принципа и практичних ограничења. Ово се одражава у стварној политици демократских држава попут Србије, које настоје да постижу равнотежу између хуманитарних обавеза и реалних безбедносних и економских ограничења. Констатовано је да у Р. Србији постоји национални законодавни оквир у вези са миграцијама, такође, у раду су статистички обрађене и презентоване актуелне праксе МУП Р. Србије које се тичу критеријума искључења. Потреба да се проблему ирегуларних миграција приступи организовано и координисано уз уважавање безбедносних потреба и развојних интереса Р. Србије и њених грађана, с једне стране и потребе поштовања универзалних људских права и слобода, у контексту миграција, с друге стране условила је доношење Стратегије супротстављања ирегуларним миграцијама. На основу теоријског разматрања, може се закључити да моралне обавезе држава код пријема миграната захтевају балансирање између Кантове теорије хоспиталитета, Деридиног апсолутног хоспиталитета и ограничења у вези са националном безбедношћу, економским системом и демографском сликом. Држава има моралну обавезу да пружи заштиту, подршку и гостопримство мигрантима, али истовремено мора бринути о својим националним интересима и сигурности својих грађана. Са аспекта Р. Србије је важно да постоје одговарајуће политике и процедуре које осигуравају правичан и хуман пријем миграната, узимајући у обзир реалне изазове с којима се суочавају. Само кроз уравнотежен приступ и поштовање моралних принципа може се постићи правично решење за све стране. Овај рад

доприноси бољем разумевању етичких и нормативних аспеката савремених ирегуларних миграција у Републици Србији. Свеобухватна анализа ових питања може помоћи доносиоцима одлука и стручној јавности да унапреде политике и праксе у овој области, у складу са моралним начелима и реалним ограничењима. Даља академска истраживања и интердисциплинарна сарадња биће кључни за проналажење ефикасних и хуманих решења за изазове савремених ирегуларних миграција.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Andreas, Peter, and Timothy Snyder, eds. 2000. *The wall around the West: State borders and immigration controls in North America and Europe*. Rowman & Littlefield.
- Baker, Gideon. 2010. "The 'double law' of hospitality: Rethinking cosmopolitan ethics in humanitarian intervention". *International Relations*, 24 (1), <https://doi.org/10.1177/0047117809348689>.
- Bobić, Mirjana, and Danica Šantić. 2020. "Forced migrations and externalization of European Union border control: Serbia on the Balkan migration route". *International Migration*, 58 (3): 220-234.
- Carens, Joseph H. 2003. "Who should get in? The ethics of immigration admissions". *Ethics & International Affairs*, 17 (1): 95-110.
- Carens, Joseph H. 2017. "An overview of the ethics of immigration". In: *New Challenges in Immigration Theory*, ed. by Crispino Akakpo and Patti Lenard, Routledge: Taylor and Francis Group.
- De Bruycker, Philippe. 2022. "The New Pact on Migration and Asylum: What it is not and what it could have been". In: *Reforming the Common European Asylum System*. Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
- Derrida, Jacques. 2005. "The principle of hospitality". *Parallax*, 11 (1): 6-9.
- Dokmanović, Mirjana and Neven Cvetičanin. 2022. "The COVID-19 vaccines as extension of foreign policies by other means". *Journal of Regional Security*, 17 (2): 209-240.
- Düvell, F., and B. Jordan. 2006. "Documented and Undocumented Immigrant Workers in the UK: Changing Environments and Shifting Strategies". In: *Illegal Immigration in Europe*, ed. by Franck Düvell, Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230555020_4

- Düvell, Franck, Anna Triandafyllidou, and Bastian Vollmer. 2010. "Ethical issues in irregular migration research in Europe". *Population, Space and Place*, 16 (3): 227-239.
- European Commission. n. d. "Definitions". *Migration and Home Affairs*. Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/irregular-migration_en.
- European Parliament resolution on the situation of fundamental rights in the European Union 2004-2008, 2009, Paragraph 159.
- Frontex. 2023. *Annual Brief*. Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. https://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/General/Annual_Brief_2023.pdf
- Gomez, Julian. 2024. "Life along the closed land border between Finland and Russia". *Euronews*. Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. <https://www.euronews.com/2024/02/12/life-along-the-closed-land-border-between-finland-and-russia>.
- Hanson, Gordon H. 2007. *The Economic Logic of Illegal Immigration*. New York: Council on Foreign Relations.
- International Organization for Migration [IOM]. 2010. "The future of migration: Building capacities for change". *World Migrations Report 2010*. Geneva: IOM.
- International Organization for Migration [IOM]. 2019. *A Brief and Somewhat Sceptical Perspective on the International Organization for Migration*, Discussion Paper.
- International Organization for Migration [IOM]. 2022. *World migration report*. Geneva: IOM.
- International Organization for Migration [IOM]. 2023. "Flow monitoring surveys with migrant travelling through Serbia, 20 june - 31 august 2023". Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. <https://dtm.iom.int/reports/serbia-flow-monitoring-surveys-migrants-travelling-through-serbia-june-august-2023>
- International Organization for Migration [IOM]. 2024. "DTM Mixed Migration Flows to Europe by Sea and Land". Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. <https://dtm.iom.int/content/europe-migration-arrivals-dashboard>.
- International Organization for Migration [IOM]. 2024. "DTM Serbia — Situacioni izveštaj o mobilnosti migranata (Mart 2024)." Serbia: IOM.

- Jandl, Michael. 2004. "The estimation of illegal migration in Europe". *Studi Emigrazione*, 141-156.
- Kant, Imanuel. 1974. *O tobožnjem pravu da se laže iz ljubavi prema ljudima*. Beograd: Um i sloboda, Mladost.
- Komesarijat za izbeglice i migracije R. Srbije [KIRS]. 2015. Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracije/Publikacije/Eng/Migration_profile_of_the_Republic_of_Serbia_for_2015.pdf.
- Komesarijat za izbeglice i migracije R. Srbije [KIRS]. 2022. Migracioni profil Republike Srbije za 2022. godinu Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. <https://kirs.gov.rs/media/uploads>
- Krastev, Ivan Y. 2017. "Povratak većinskih sustava". *Evropski glasnik-Le Messager européen*, 22: 215-226.
- Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije [MUP]. 2022. Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. <http://mup.gov.rs/>
- Paić, Žarko. 2018. "Gradovi izbjeglica: Od etike gostoljubivosti do politika prijateljstva (Lévinas–Derrida)". *Zeničke sveske-Časopis za društvenu fenomenologiju i kulturnu dijalogiku*, 27: 20-46.
- Passel, Jeffrey S. and D'Vera Cohn. 2008. *Trends in Unauthorized Immigration: Undocumented Inflow Now Trails Legal Inflow* (Vol. 2). Washington, DC: Pew Hispanic Center.
- Portes, Alejandro. 1978. "Toward a structural analysis of illegal (undocumented) immigration". *International migration review*, 12 (4): 469-484.
- Rescue Org. 2023. "What is the EU Pact on Migration and Asylum?". Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. https://www.rescue.org/eu/article/what-eu-pact-migration-and-asylum?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwmMayBhDuARIsAM9HM8cASCEpgXDatMmHWY6T NrsiITHAK68JCOc9cjp_JBWYmHnJxc0E-uUaArAeEALw_wcB.
- Senković, Željko. 2018. Migracije, pitanje hospitaliteta i politika prijateljstva. In: *Sudbina otvorenih granica: zbornik radova sa znanstvenog skupa Globalizacija i regionalni identitet 2018..* Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku, Poljoprivredni fakultet u Osijeku, Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu, Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore, 69-81.
- Sieber, Joan E., and Barbara Stanley. 1988. "Ethical and professional dimensions of socially sensitive research". *American Psychologist*, 43 (1), 49–55. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.43.1.49>

- Sloterdijk, Peter. 2017. „Primitivni refleksi.” *Evropski glasnik-Le Messenger européen*, 22: 181-190.
- Službeni glasnik RS br. 25/2009, Strategija reintegracije povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji.
- Službeni glasnik RS br. 15/2009, Strategija za borbu protiv iregularnih migracija u R. Srbiji za period od 2009-2014. godine.
- Službeni glasnik RS br. 11/2006, Strategija integrisanog upravljanja granicom u R. Srbiji.
- Službeni glasnik RS br. 111/2006, Strategija za borbu protiv trgovine ljudima u R. Srbiji.
- Službeni glasnik RS br. 107/2012, Zakon o upravljanju granicama.
- Službeni glasnik RS br. 105/2018, Strategija suprotstavljanja iregularnim migracijama u R. Srbiji za period 2018-2020. godine.
- Službeni glasnik RS, br. 36/2022, Odluka o pružanju privremene zaštite u R. Srbiji licima koja dolaze iz Ukrajine.
- Stanar, Dragan. 2021a. *Etika međunarodne politike*. Beograd: Dobrotoljublje.
- Stanar, Dragan. 2021b. „Teorija pravednog mira: implikacije i opasnosti normativne teorije pravednog mira“ . *Politička revija*, Vol. 68 (2): 87-103.
- Stojić Mitrović, Marta. 2012. *Eksternalizacija granica Evropske Unije i pojava improvizovanih migrantskih naselja u Srbiji*. Zbornik Matice srpske za društvene nauke.
- Triandafyllidou, Ana, Laura Bartolini, and Caterina Francesca Guidi. 2019. *Exploring the links between enhancing regular pathways and discouraging irregular migration: a discussion paper to inform future policy deliberations*. IOM Publications.
- Umek, Dragan, Claudio Minca, and Danica Šantić. 2019. “The Refugee Camp as Geopolitics: The Case of Preševo (Serbia)”. In: *Mediterranean mobilities: Europe’s changing relationships*, ed. by Maria Paradiso. Springer.
- United Nations [UN]. 2012. *International migration and development*. Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. https://www.gfmd.org/sites/g/files/tmzbd11801/files/documents/67th-UNGA_Report-of-UN-Sec-Gen.pdf.
- United Nations [UN]. 2014. *Resolution adopted by the General Assembly on 3 October 2013*. Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_68_4.pdf.

- United Nations [UN]. 2021. *UN DESA Annual Highlights Report 2021-2022*.
- Van Dijk, Teun A. 1995. "Discourse, power and access." In: *Texts and practices: Readings in Critical Discourse Analysis*, ed. by Carmen Rosa Caldas-Coulthard and Malcolm Coulthard, 93-113.
- Vlada Republike Srbije. 2018. *Strategija suprotstavljanja iregularnim migracijama u Republici Srbiji za period od 2018. do 2020. godine*. Poslednji pristup 20. maj 2024. godine. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2018/105/1/reg>.

Zoran Petrović**Faculty for International Politics and Security,
University UNION – Nikola Tesla***CONTEMPORARY IRREGULAR MIGRATIONS
IN THE REPUBLIC OF SERBIA:
ETHICAL NORMATIVE ASPECTS****Resume**

This paper examines global and regional trends in contemporary irregular migration, which reflect complex economic, political, social, and security factors, which, as such, reflect on the Republic of Serbia. Analyzing the ethical norms of migration, the author starts from the theoretical framework of Kant's principle of general hospitality, which dictates openness to foreigners, emphasizing that in practice this principle has limitations due to real security and economic reasons. Through the ethical aspects of irregular migration, the author analyzes two categories of mandatory admission - family reunification and asylum seekers. It is shown that states have a moral obligation to enable family reunification, as well as to ensure a fair process for considering asylum applications. When it comes to discretionary admission, the author identifies permitted exclusion criteria (threat to national security, criminal history) and selection criteria (family ties, economic potential, cultural affiliation). Serbia has established a national legislative framework and is implementing best practices, continuing the trend of improving migration management policy. The paper presents current statistical indicators analyzing the current situation on the Western Balkan migration route. Migration ethics requires a complex balancing act between the sovereign rights of states, moral principles, and practical limitations, which is also reflected in the actual policies of liberal-democratic states. Through the analysis of these aspects, the paper provides insights into the ethical and normative aspects of contemporary irregular migration

---

* E-mail address: zoranpetrovic197950@gmail.com.

in the Republic of Serbia and lays the groundwork for further research and understanding of this phenomenon.

Keywords: irregular migrations, Republic of Serbia, ethical and normative aspects, migration flows

---

* Овај рад је примљен 3. јуна 2024. године, а прихваћен на састанку редакције 8. јула 2024. године.

Сања Јелисавац Трошић*

Институт за међународну политику и привреду, Београд

Митко Арнаудов**

Институт за међународну политику и привреду, Београд

ГЕОПОЛИТИЧКЕ (НЕ)ПРИЛИКЕ VS. „ЗАКАСНЕЛО“ РЕАГОВАЊЕ СПОЉНОПОЛИТИЧКЕ СЛУЖБЕ СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ У ПРОЦЕСУ ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА ***

Сажетак

Предмет овог рада је установити потенцијале, капацитете и опасности у спољнополитичком деловању малих и микро субјеката међународних односа. Заправо, овим радом ћемо, на студији случаја спољнополитичких циљева Северне Македоније, установити условљеност као и ефикасност и ефективност у процесу реализације утврђених циљева, те колико су оне детерминисане ширим регионалним и међународним геополитичким околностима, а колико су заправо у узрочно-последичној вези за унутрашњим (не)приликама. Значајно за разумевање актуелне позиционираности међународног права у регулисању међународних односа, у раду ћемо анализирати и међународно-правни угао у контексту реализације

---

* Имејл-адреса: sanja@diplomacy.bg.ac.rs.

** Имејл-адреса: mitko@diplomacy.bg.ac.rs.

*** Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2024. године“ који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2024. године.

спољнополитичких циљева Северне Македоније, уз истовремену заштиту идентитетских атрибута ове земље и већинског народа који живи у истој. Користећи методолошки оквир анализе садржаја постојећих података, потом компарације различитих временских оквира, те конкретизацију кроз поновну компарацију на равни геополитичких и унутрашњих околности, установићемо ваљани одговор на истраживачко питање: колико геополитичке прилике утичу на спољнополитичко деловање субјеката међународног права које карактерише изразито ограничене ресурсе у политичком, економском, војном и дипломатском контексту? Закључак овог рада, односно резултати у контексту науке о међународним односима јесте да је спољнополитички механизам малих и микро држава у савременим међународним односима у зависном односу када су у питању шире геополитичке околности, а и остваривање спољнополитичких циљева увек је у апсолутној узрочно-последичној вези са унутрашњим (не)приликама.

Кључне речи: мале и микро државе, спољнополитички циљеви, геополитичке околности, унутрашње (не)прилике, Европска унија, Северна Македонија

УВОД

Геополитика је постала носећи дискурс бројних политичких дебата, али и анализа на академском политиколошком нивоу. Дискурс у контексту пружања „оправдања“ за актуелне околности у међународним односима, али као и теза о пружању политиколошких објашњења за спољнополитичка кретања, активности и одлуке савремених држава. Када је реч о политичким анализама у контексту геополитичких дешавања, то и не представља велики „грех“, јер је на политичком нивоу допуштено много тога изнети, саопштити и тврдити. У највећој мери то се прихвата као политичка, партијска или лична изјава одређеног политичког и друштвеног актера. Међутим, у политиколошком контексту, поготово код истраживача који се баве актуелним дешавањима у међународним односима, „широке геополитичке тезе“ у великој мери су допринеле релативизирању значаја и саме политикологије, као научне дисциплине, а тиме и релативизирању науке о међународним односима.

Дошли смо до историјског поглавља политикологије у коме је постало могуће направити узрочно-последичну везу између дешавања у међународним односима на „далеком истоку“ и на „далеком западу“. То је можда у контексту глобализације изводљиво, у неку руку, али далеко од успостављеног правила и „провереног“ метода.

У том смеру су се кретала и политиколошка истраживања на политички скованом подручју Западног Балкана, где су се политичка, економска, друштвена, али и спољнополитичка кретања објашњавала на тој, широкој, геополитичкој равни (Krastev 2018). Иако је реч о малим „актерима“, субјектима међународног права, увек су се у академским круговима вешто проналазиле узрочно-последичне везе између „далеких“ и „великих“ дешавања у оквирима међународних односа и унутрашњих и регионалних дешавања у оквирима такозване „западно-балканске шесторке“. Истим смером се наставило и у академским дебатама, па се и у најновијим истраживањима бројних аутора, након почетка сукоба у Украјини, констатовало да су „нове геополитичке прилике брзо вратиле питање проширења ЕУ у фокус дискусије“ (Marku i Allushi Teqja 2024, 137), те се без икакве „одговорности“ дошло до повезивања потенцијално „убрзаног интеграционог процеса Украјине и Молдавије, уз оживљавање интеграционих напора за земље западног Балкана које још нису у ЕУ...“ (Marku i Allushi Teqja 2024, 137).

Овај рад, управо у том контексту проналази своју академску „тежину“, да одговори на питање, на студији случаја спољне политике Северне Македоније, колико заправо „гломазна“ глобална дешавања, посматрана из угла геополитичких околности, немају увек и по правилу директан утицај на унутрашња и регионална дешавања на Западном Балкану, нити на спољнополитичко деловање западно-балканске шесторке. Иако, према речима Жидаса Даскаловског, геополитика игра велику улогу у приступању Западног Балкана Европској унији, те је, како он објашњава, Северној Македонији ускраћен јасан пут ка чланству због геополитичких разлога (Daskalovski 2023, 436), ако „загребемо“ у суштинску анализу унутрашњих изазова са којима се суочавају западно-балкански актери, доћи ћемо до прецизног резултата да су током протеклих тридесет година, бар у академским оквирима, препозната поглавља која су омогућавала извеснију европску будућност целог региона, а уједно и Северне Македоније.

Процес европских интеграција Северне Македоније представља уџбенички модел за ову анализу, кроз коју ћемо приказати да заправо нису геополитичке околности, у одлучујућој мери, детерминисале учлањење ове земље у Европску унију, те да је у највећој мери европска интеграција Скопља била и остала детерминисана унутрашњим политичким и институционалним приликама које су се у претходном периоду, али и тренутно, инструментализовале од стране одређених субјеката, да би се „успорио“ процес приступања у Европску унију. То ће нас, на крају овог рада, водити до двоструког закључка: геополитичке околности не увек и не по правилу одређују „судбину“ међународног позиционирања малих субјеката међународног права, са једне стране и; друго, спољно-политичка служба малих држава, попут Северне Македоније, иако ограничених капацитета и домета, може допринети реализацији спољнополитичких циљева у координацији са унутрашњом институционалном инфраструктуром државе, са друге стране. Међутим, да би ова анализа пружила свеобухватно разумевање спољнополитичког деловања и учинковитости држава са ограниченим ресурсима и капацитетима у међународним односима, на примеру Северне Македоније, међународно право ће послужити као детерминанта која ће нас довести до разумевања међународних односа искључиво из угла класичних реалиста, у којима се на делу, и поред норми, принципа и стандарда постојећих оквира међународног права, спроводе политички механизми условљавања утемељени на моћи у различитим сегментима које стоје на располагању одређеним субјектима међународног права, али и разумевања статуса самог међународног права у таквим околностима.

ДЕТЕРМИНАНТЕ СПОЉНОПОЛИТИЧКОГ (НЕ) УСПЕХА СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ У 21. ВЕКУ

У циљу изношења конкретних резултата у овом истраживању, утемељећемо исто на четири детерминанте, на основу којих ћемо пружити, у научном и истраживачком контексту, објашњење зашто је спољнополитички механизам Северне Македоније „заказао“ у процесу остваривања дефинисаних спољнополитичких циљева, у овом контексту учлањења ове земље у Европску унију, а да истовремено изостанак ефикасности спољнополитичког деловања

није било у узрочно-последичној вези са ширим европским и међународним геополитичким околностима.

У том смеру, битно је подсетити на почетак 21. века, када је Северна Македонија (Tiliev 2014, 7) заједно са Хрватском, а иза Словеније, предњачила на путу европских интеграција, не само на такозваном западно-балканском простору, већ у ширем пост-југословенском оквиру, што укључује процесе европских интеграција и Словеније и Хрватске. На Самиту Европске уније са новонасталим државама на пост-југословенском подручју Северна Македонија је у очима Брисела препозната као земља-потенцијални кандидат која ће, хипотетички, заједно са Хрватском испунити критеријуме за учлањење у Европску унију. Тада је заправо Северна Македонија¹, у контексту унутрашњих политичких и институционалних изазова и регионалних спорења, „уживала“ бољу позиционираност у односу на Хрватску (Reliefweb 2000). Јер, хрватско друштво је и даље било оптерећено пост-ратним изазовима, отвореним нетрпељивостима у односу на суседе, пре свега према Србији, те отвореним билатералним граничним изазовима са Словенијом, која је у том тренутку инсистирала прво на превазилажењу граничних спорења са Загребом, а тек затим европску интеграцију Хрватске. Када је реч о Северној Македонији, условљеност европских интеграција у том тренутку је била утемељена на тези грчко-македонског спора око уставног имена државе. Чинило се да не постоји ни један унутрашњи, нити регионални изазов који ће евентуално „блокирати“ европску перспективу Скопља уколико се постигне споразум са Атином око уставног имена земље или уколико се „удобровоље“ грчке власти да прихвате европску интеграцију Северне Македоније користећи привремену референцу, сличну као и у случају пријема у Уједињене нације.

Међутим, након Самита у Загребу, убрзо су се унутрашње прилике у Северној Македонији погоршале, јер је та земља, која је до тада важила за „оазу мира“ на пост-југословенском подручју, постала место на коме се одвијао унутрашњи оружани сукоб који је претио да прерасте у грађански рат између доминантних етничких заједница Македонаца и Албанаца. И то је први индикатор у

¹ Former Yugoslav Republic of Macedonia: we are today initialing the first stabilization and association agreement, which marks an important stage in the implementation of the reforms, carried out. The Union calls on the leaders of this country to continue their reforms in line with the provisions of the agreement.

овом раду који представља квалитативан показатељ занемаривања европских интеграција Северне Македоније, као једног од носећих спољнополитичких циљева земље (поред учлађења у НАТО). Сукоб у северо-западним деловима Северне Македоније између македонских безбедносних снага и албанских паравојних формација јесте индикатор који сведочи о апсолутном дефокусирању македонских институционалних капацитета када је реч о процесу европских интеграција, те њиховом прилагођавању на новонастале околности. То је био линерални процес – заустављање оружаних дејстава, паралелни привремени мир и покретање преговарачког процеса, па све до достизања решења и успостављања коначног мира.

Заправо целокупни институционални оквир Северне Македоније у том тренутку, укључивши спољнополитичку службу, је био усмерен ка решавању унутрашњег безбедносног изазова који је директно био повезан за одрживошћу те земље, те заштити политичког суверенитета и територијалног интегритета, као делова основних елемената у постојању једне државе.

Иако је сукоб у северозападним деловима Северне Македоније, у политичком контексту, препознат као „шанса“ за убрзање европске перспективе те земље, поготово у контексту достизања Охридског споразума, који је де јуре допринео да ова земља има један од најдемократскијих уставних уређења на европском континенту, по концепту грађанства, суштинске последице пост-конфликтног периода и начина примене Охридског споразума сведоче о једном другачијем тренду – у супротном смеру (Arnaudov 2021, 77). Зато у овом раду овај сукоб постављамо као унутрашњи индикатор у пружању одговара на питање зашто међународне и европске околности нису у највећој мери и увек, по правилу, детерминисале европску интеграцију ове земље. Јер Северна Македонија је у пост-конфликтном периоду била усмерна ка уставном и законском прилагођавању са одредбама Охридског споразума у пракси. Појавила су се два кључна изазова: Како институционално остати истовремено посвећен унутрашњим изазовима и спољнополитичким циљевима, и; Како омогућити примену Охридског споразума по моделу грађанства, а истовремено избегнути креирање бинационалне државе у заробљеништву политичких елита две доминантне етничке заједнице. Реч је о изазовима који су водили у смеру суштинског удаљавања земље од процеса европских интеграција јер је, с једне стране, институционални оквир постао

„инструмент“ у рукама политичких елита који служи да задовољи партијске интересе под „плаштом“ једнаких права и за Македонце и за Албанце, док је, са друге стране, примена Охридског споразума постала механизам у рукама владајућих албанских субјекта који је дугорочно водио у смеру неефикасности и неефективности државног механизма Северне Македоније у целисти. Односно, „мерит“ систем је постао платформа политичко-партијских интереса утемељен на политичком маркетиншком трику „очувања националних интереса и права“. Политичке странке из македонског корпуса су користиле албански политички корпус у својству мањег коалиционог партнера за опстанак на власти, док су истовремено политичке странке из албанског политичког корпуса де јуре спроводиле одредбе Охридског споразума, тврдећи да раде у процесу равноправности македонског и албанског народа у Северној Македонији, док су истовремено остваривали своје уске политичко-финансијске интересе.

Тим трендом, македонски институционални оквир је временом постао „гломазан“ бинационални инструмент у рукама македонске и албанске политичке елите без капацитета за ефикасност и ефективност у контексту креирања грађанске државе по постулатима Устава, али и у контексту европских интеграција. Заправо, оружани сукоб је допринео да међународна заједница посматра Северну Македонију као фактор дестабилизације у региону у коме треба „увозити“ мир, те су европске интеграције у знатној мери занемарене као примарни унутрашњи и спољнополитички задатак и циљ ове земље, док је пост-конфликтни период водио у смеру феномена „заробљене државе“ (Кјаег, 2024), јер је деловање политичке елите у пракси, без обзира на њихову етничку припадност, било утемељено искључиво на уским политичким, коалицијским и партијским интересима. Када је реч о односу македонских и албанских грађана у овој земљи у пост-конфликтном периоду, погрешно је говорити да су се ти односи погоршали или побољшали, јер, као такви, они нису били детерминантни ни за почетак оружаног сукоба, што је у многим студијама и истраживањима доказано (Arnaudov 2021, 72-77). Наиме, тврдње иду у супротном смеру, те је „занимљиво споменути да је и пре Охридског споразума постојала специфична ситуација са политичким опцијама на власти у тој земљи, односно да је Северна Македонија била једна од првих земаља у источној Европи која је имала националне мањине у владајућој коалицији (Sorić

2018, 39). Стога се може закључити како је албанска мањина и пре потписивања Охридског споразума, по питању права на политичку активност, била у релативно повољном положају (Јовић 2011, 37).

Табела 1. Снага, слабости, могућности и претње Охридског споразума

СНАГА	СЛАБОСТИ
<p>У контексту сукоба и достизања Охридског оквирног споразума једина „снага“ произлази из чињенице да су постојале могућности да се дати сукоб и релативно брзо постигнуто политичко решење искористе као „снага“ у спољнополитичком деловању Северне Македоније како би се уверила европска заједница зашто је значајна суштинска интеграција ове земље у ЕУ – с једне стране, да би се обезбедио трајан мир на географском подручју који се <i>de facto</i> налази у „утробама“ Европске уније, док, с друге стране, да би се Охридски оквирни споразум искористио као инструмент за креирање грађанског друштва утемељеног у пракси на стандардима и вредности Европске уније.</p>	<p>Сукоб је допринео суштинском назадовању Северне Македоније у процесу европских интеграција. Прво, реч је о субјекту међународног права који је постао „извозник“ нестабилности, те је фокус од интеграције померен ка успостављању мира, а потом и стабилизације. У институционалном смислу, спољнополитичка служба Северне Македоније са европским партнерима није била усмерена ка процесу европских интеграција, већ ка пружању подршке у процесу успостављања и очувања мира на шта су потрошени огромни ресурси. Европска интеграција је постала, по аутоматизму, другоразредни стратешки интерес у датом тренутку као и средњорочно.</p>

<p>Охридски споразум, односно релативно брзо политичко решење, које је непосредно довело и до прилагођавања/реформе уставног оквира Северне Македоније, могао се искористити као снажан међуетнички аргумент о значају брзих европских интеграција Северне Македоније, јер су тада две доминантне етничке групе о тој земљи, македонска и албанска, постигле консензус о уставном уређењу, потврдиле дефинисане националне интересе и стратешке спољнополитичке циљеве, те је синхронизованим наступом могла да се искористи политичка воља у датом тренутку ка „материјализацији“ нових околности у контексту учлањења у Европску унију.</p>	<p>Конфликтом у северо-западним деловима земље креирана је теза о крхким македонско-албанским односима у Северној Македонији, која никада није доказана, јер никада нису установљени реални узроци и циљеви сукоба, што дугорочно позиционира Северну Македонију у државу са унутрашњим међуетничким изазовима који имају потенцијал да прерасту у оружани конфликт. Потом, начином примене Охридског споразума, креиран је својеврстан институционални вакуум који је позиционирао политичке елите доминантних заједница (македонске и албанске) да спровођење одредаба Охридског споразума, односно уставног оквира прилагоде „уским“ партијским и интересним потребама, који води у смеру апсолутне неефикасности и неефективности институционалног оквира ове земље.</p>
<p>МОГУЋНОСТИ</p>	<p>ПРЕТЋЕ</p>

Извор: Обрада аутора

Потом је уследио период „прилагођавања“ новонасталим околностима на терену. Северна Македонија је добила статус кандидата за чланство у Европској унији 2005. године (Ministry of Foreign Affairs - Republic of North Macedonia [MFARNM] 2022), као „награду“ у паралелном реформском процесу, на равни реализације одредаба Охридског оквирног споразума, али и на равни процеса европских интеграција, али суштински напредак у смеру реализације спољнополитичких циљева у контексту учлањења у Европску унију није било на видiku. У том тренутку је Северна Македонија била земља у којој су деловале снаге Европске уније (ЕУЛЕКС мисија), што је суштински довољно говорило колико је заправо ова земља спремна за приступање у Европску унију, без испуњавања

основних критеријума, пре свега у смислу унутрашње институционалне и политичке стабилности, а потом и одрживости.

ПРОМЕНА ФОКУСА И ПРОПУШТЕНЕ ПРИЛИКЕ

Други значајни моменат који је изостао у процесу европских интеграција Скопља, обухвата период од 2006. до 2017. године који се хронолошки, али и емпиријски, може поделити у две етапе: период до Самита НАТО у Букурешту 2008. године и период након овог самита, па све до смене власти некадашњег премијера Николе Груевског које је довело до вишеструке кризе унутар те земље. Када је реч о периоду од 2006. до 2008. године, односно до Самита НАТО у Букурешту битно је истакнути да у том тренутку државе-чланице Европске уније и нису биле тако чврсто позициониране ка методолошком оквиру развоја Уније који је подразумевао прво унутрашњу „вертикалну“ реформу, а потом реафирмацију политике проширења, пре свега у смеру Западног Балкана. У том тренутку пуноправне чланице Уније су постале Румунија и Бугарска, државе са бројним унутрашњим изазовима, а потом су и Хрватској дате јасне смернице у контексту пуноправног учлањења које су материјализоване у августу 2013. године. Заправо, тешко је установити да су Европска унија и њене државе чланице имале другачији план када је реч о интеграцији актера на Западном Балкану у околностима када је политика проширења била у великој мери актуелна у регионалним балканским оквирима, што се емпиријски потврђује на примерима Румуније и Бугарске, а потом и Хрватске. У контексту Северне Македоније и одлагања приступа у НАТО 2008. године, због изричитог одбијања Грчке, може се поставити теза да је пропуштен геополитички тренутак који би, са великом вероватноћом, допринео убрзаним европским интеграцијама Скопља. Заправо долазимо до два индикатора: један у коме би још увек актуелна политика проширења ЕУ, заједно са чланством у НАТО водила у смеру убрзаног учлањења Северне Македоније у ЕУ, тако емпиријски изолујући решавање спора са Грчком по моделу претходног пријема у Уједињене нације; и други, унутрашње институционално и политичко не препознавање спољнополитичких прилика у датом тренутку. Реч је о повезаним индикаторима који, са данашње перспективе, уживају велику вероватноћу релевантности. Пре свега, Северна Македонија након Самита НАТО

2008. године је назадовала у процесу европских интеграција, као последица унутрашњих политичких и институционалних изазова и нестабилности, али и као последица новонасталих европских околности, у контексту институционалне кризе ЕУ, непопуларности политике проширења унутар држава-чланица Уније, али и новонасталих глобалних изазова који су у оквирима ЕУ маргинализовали политику проширења као инструмента геостратешке моћи ове заједнице.

Посматрано из угла Самита НАТО у Букурешту 2008. године и грчко-македонског спора тадашње политичко руководство у Скопљу, укључивши спољнополитичку службу, направило је лошу процену у процесу вођења унутрашње политике, пре свега када је реч о концепту „оживљавања“ македонизма, те његовог повезивања са наслеђем античких Македонаца, што је у том тренутку, имајући у виду владајућу политичку елиту у Атини, као њихове компаративне предности чланства у НАТО и Европску унију, водило у смеру „угрожавања“ спољнополитичких циљева Северне Македоније. Геополитички моменат, као такав, као детерминатор, у том тренутку није одредио „судбину“ Северне Македоније у остваривању спољнополитичких циљева, већ искључиво унутрашње политичко чињење које је изазвало снажну политичку реакцију једне државе-чланице евроатлантске заједнице која се осетила директно „угроженом“ промоцијом пројекта реафирмације македонизма од стране тадашњег македонског руководства.

Готово извесно учлађење у НАТО, заједно са Албанијом и Хрватском, на Самиту НАТО у 2008. години постало је прекретница у процесу евроатлантских интеграција Северне Македоније, што је имало вишеструке политичке, безбедносне и економске реперкусије по ову државу, изазване у највећој мери на унутрашњој политичкој и институционалној лествици. Северна Македонија је у Букурешту у пост-самит периоду започела својеврстан процес унутрашњег изолационизма инструментализујући кампању „античког македонизма“ у политичке сврхе, истовремено „суспендујући“ демократске капацитете и начела који представљају значајне детерминанте у процесу придруживања Европској унији. Заправо Северна Македонија у том тренутку улази у поглавље у коме се поставља теза да су *de facto* дефинисани спољнополитички циљеви у супротности са очувањем националних интереса, јер је политичка елита покренула дискурс о томе да је „цена“ приступања у НАТО

и ЕУ одустајање од македонског идентитета, док је истовремено тврдила да води политику усмерену ка реализацији спољнополитичких циљева, али не на уштрб националних идентитетских интереса. Суштински су спољнополитички интереси остављени по страни, кампања „македонизма“ је доживела потпуни процват, тако замрзавајући преговоре са Атином око уставног имена. То је средњорочно водило у смеру замрзавања евроатлантских процеса, на спољнополитичком плану, суспендовања демократских капацитета, на унутрашњем плану, померање тежишта Брисела и маргинализацију политике проширења, на европском плану. Ако је Самит НАТО у Букурешту 2008. године био емпиријски пример повољних геополитичких околности и неадекватног политичког и институционалног деловања руководства Северне Македоније - када је реч о остваривању спољнополитичких циљева, пост-Букурештански период је пример како унутрашње и европске неприлике у процесу европских интеграција Скопља иду „руку под руку“. Емпиријски посматрано, није реч о узрочно-последичној повезаности, нити споља ка унутра, нити обрнуто, већ о преклапању два раздвојена процеса која су ишла у истом смеру: Политика проширења је све више бледела у фокусу Брисела и држава-чланица Уније, док су унутрашња дешавања и спољнополитичка нечињења у Скопљу суштински маргинализовала реализацију придруживања Европској унији као стратешки спољнополитички интерес те земље (Министарство за Надворешни Работи – Република Северна Македонија [MNRRSM] 2023). У том тренутку немачки лист Франкфуртер Алгемајне Цајтунг наводи да је „понашање одлучујућих македонских партија, које подсећа на бана-републике, оставља простора за сумњу и питање да ли је Македонија заиста зрела за учлањење у ЕУ“. Као пример наводи се недемократско понашање тадашње власти која је у скупштинским процедурама насилно удаљавала репортере и посланике из редова опозиције, потом понашање опозиције која је бојкотовала владу, парламент, изборе, те је изазвала физички сукоб у коме су опозициони посланици насрнули и на председника Собрања, али и недемократско понашање тадашњег албанског партнера у власти Демократске партије за интеграцију која је, како наводе, проистекла из бивше албанске фракције настале након што је избегнут рат 2001. године (Rose 2013).

Реч је у периоду у коме су заправо унутрашње околности у Северној Македонији „ишле на руку“ Европској унији која се као

целина, а на основу јавног мњења у државама чланицама Уније, све више удаљавала од политике проширења као механизма у процесу европских интеграција. То је било већ јасно 2014. године када је тадашњи европски комесар за проширење и суседску политику Јоханес Хан поручио да неће бити проширења ЕУ током његовог петогодишњег мандата, док је истовремено тадашњи председник Европске комисије Жан-Клод Јункер рекао да се ни једна нова земља неће придружити „клубу ове деценије“ (RFE/RL 2014). На истој линији је била и позиција Француске, као једне од водећих држава-чланица Европске уније чији се председник заложиио за напуштање проширења (Уније) као геополитичког оруђа, јер је у супротности са очувањем јединства Европске уније. Он је том приликом истакао да „имају... историјску дужност да не раде оно што су увек чинили и говорили, односно да је једино решење приступање, већ да се отвори историјска рефлексивна догађајима које доживљавају, у контексту организације њиховог континента“ (Daskalovski 2023, 428).

ПРОБЛЕМ СА КОРУПЦИЈОМ

Решавање политичке и институционалне кризе под посредништвом Европске уније јесте било у фокусу тадашњег Брисела, али не из перспективе разрешења проблема у циљу убрзаног учлањења, већ као превентивни механизам у циљу избегавања додатних заостравања унутрашњих прилика, које би могле да воде у смеру безбедносне дестабилизације земље, имајући у виду чињеницу да је у том тренутку Северна Македонија била суочена и са великим таласима избеглица који су додатно компликовали политичку, економску и безбедносну реалност у тој земљи. У израженој мери Северна Македонија је у том тренутку била „заробљена“ држава, али не само од стране тадашње владајуће политичке елите, већ, како је то објашњено у немачком листу Франкфуртер Алгемајне Цајтунг, истовремено и од стране опозиционих политичких чинилаца који су се декларативно залагали за институционално решење политичке кризе, кроз расписивање нових избора, а одбијали учешће у институцијама те земље, конкретније у раду македонског Собрања. Најбољи пример заправо представља функционисање правосудног система у Северној Македонији који није променио политички детерминисану праксу чак и у периоду након промене власти.

Тако је, за време владања ВМРО-ДПМНЕ и ДУИ политички утицај на правосуђе достигло ендемске размере (и др. 2020, 70) у контексту проблема, анализирајући из угла дефинисања „заробљене државе“ у којој „владајућа елита и/или моћна бизнис елита манипулишу политичким одлукама и утичу на усвајања правила игре, укључујући њихов утицај на законодавну процедуру и економске прописе (Hellman et al. 2000; Daskalovski 2023, 441). Суштина је у томе што се овај проблем „ендемских размера“ наставио развијати и током владавине Социјалдемократског савеза и коалиције која је формирала коалициону већину након свргавања ВМРО-ДПМНЕ. Као трећа детерминанта, свепрожимајућа корупција је утицала и на рад Специјалног тужилаштва формираног да процесуира високо-политичка и финансијска кривична дела из времена владања ВМРО-ДПМНЕ, а истовремено да, као ад хок институција, допринесе професионализацији и искорењивању корупције у правосудном систему Северне Македоније. Управо је руководилац овом ад хок, политичким договореном институцијом, оптужен и осуђен за корупцију (Magusic 2020), што је додатно утицало на губитау поверења у правосудни систем ове државе (Вечер 2023), али и до прецизног емпиријског доказа о дOMETИМА свепрожимајуће корупције у овој земљи. Реч је о проблему о коме сада отворено говоре не само унутрашње политичке и друштвене структуре у Северној Македонији, већ и дипломатски представници у овој земљи, попут актуелне амбасадорке САД која је у једном медијском наступу рекла „да је корупција један од највећих изазова за македонско друштво, те да је одговорност свих власти што је корупција постала ендемски проблем“ (Канал5 н.д.). Уз то је додала „да је правосудним властима у Северном Македонији потребно више истражних активности и гоњења како би се показало да нико није изнад закона“ (Огњанов 2022). На истој линији је и став холандског амбасадора у Скопљу који је недавно поручио да је „Холандија забринута због континуитета у паду владавине права у Северној Македонији“, те да је за „Холандију неприхватљив политички утицај“ на судије (Слободна Европа 2024).

Сви изазови које смо навели, са којима се готово тридесет година суочава Северна Македонија, нису у узрочно-последичној вези са спољним, било регионалним, европским или међународним, геополитичким околностима и кретањима. Реч је о изазовима који, без обзира на геополитичку димензију проширења Европске уније

из угла Брисела и државе чланице Уније, у значајној мери утичу на динамику приступања ове земље у Европску унију, односно на учинковитост у процесу реализације стратешког спољнополитичког циља. Јер, поред изражене геополитичке димензије које је током последње деценије 20. и прве деценије 21. века имала политика проширења Европске уније, а која је од почетка Украјинског сукоба у значајној мери поново актуелизована, са посебним нагласком на Западни Балкан, позиције грађана, политичких чинилаца, али и држава-чланица Уније у целини, у контексту испуњавања Копенхагенских критеријума у процесу придруживања, и даље „уживају“ значајну улогу детерминанте. Заправо, чињеница је да Копенхагенски критеријуми нису „истиснути“ са агенде политике проширења Европске уније, без обзира на актуелна геополитичка кретања.

У том контексту, приближавање, па и придруживање Северне Македоније Европској унији у значајној мери, поготово у периоду од 2000. до 2014. године је детерминисано унутрашњим (не)приликама ове земље на уштрб релативно повољних геополитичких околности који су „нудили“ перспективу европског чланства овој земљи, па чак и у случају да као варијабле у поступку предвиђања користимо спорења које су постојала између Скопља и Атине, и још увек актуелна између Скопља и Софије. Јер се кроз историју независности Северне Македоније показало да варијабле у контексту поменутих билатералних спорења нису увек и по правилу „одиграле“ одлучујућу улогу у процесу међународног позиционирања ове земље. Па чак и у случају „Самита у Букурешту“, јер тадашње руководство Грчке није нагласак ставило на спор око имена са Скопљем, већ на евидентна чињења тадашње владајуће структуре у Северној Македонији која су протумачена као контрапродуктивна регионалној стабилности и одрживости (Arnaudov 2021, 104-105).

УЛОГА МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА У ОСТВАРИВАЊУ СПОЉНОПОЛИТИЧКИХ ЦИЉЕВА СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ

Но, да бисмо, како смо већ претходно поменули, имали свеобухватни мозаик спољнополитичког деловања државе која је предмет ове анализе, морамо као детерминанту у процесу реализације спољнополитичких циљева искористити и међународно право, као једини и ексклузивни „регулатор“ међународних односа у

нормативном разумевању савремених постулата на коме је утемељен глобални поредак. А да бисмо имали разумевање позиционираниости микро и малих држава у актуелним међународним односима од елементарног значаја је цитирати члан 2 став 1 из Повеље Уједињених Нација у коме се наводи да је „организација утемељена на принципима суверене једнакости свих њених чланица“ (United Nations n.d.). Потом, морамо да се вратимо корак уназад, у контексту Повеље УН, те навести став 2 из члана 1 у коме се наводи да је циљ организације „развијати пријатељске односе међу народима на основу поштовања принципа једнаких права и самоопредељења народа и предузимати друге одговарајуће мере за јачање општег мира“ (United Nations n.d.).

Потом, у циљу суштинског разумевање изазова са којима се Северна Македонија суочава у процесу остваривања спољнополитичких циљева, а у контексту спољне политике у обавези смо да наведемо и члан 2 став 7 Повеље УН који наводи да „ништа садржано у овој Повељи неће овластити УН да интервенишу у стварима које су суштински у домаћој јурисдикцији било које државе или неће захтевати да поднесу таква питања решавању према овој Повељи;...“ (United Nations, n.d.). Напослету, у контексту међународног позиционирања Северне Македоније, битно је навести и члан 4 став 1 Повеље УН који изричито објашњава да је „чланство у УН отворено за све друге мирољубиве државе које прихватају обавезе садржане у овој Повељи и, по оцени Организације, способне су и вољне да те обавезе извршавају“ (United Nations, n.d.). Изнети ставови из чланова Повеље Уједињених Нација јесу важни како бисмо имали прецизно разумевање о спољнополитичким баријерама са којима је Северна Македонија била суочена од стицања своје независности у покушајима позиционирања у међународним односима, почевши од учлањења у Организацију Уједињених Нација, као и у процесима реализације кључних спољнополитичких циљева ове земље – учлањења у НАТО и Европску унију.

Када је реч о учлањењу у Уједињене Нације позваћемо се на истраживање Игора Јанева „The Prespa Agreement between Macedonia and Greece and possible further action(s) related to validity of the treaty“ у коме је поменути аутор веома прецизно проблематизовао поштовање међународног-правног оквира у случају Северне Македоније и када је реч о пријему ове државе у Уједињене Нације, али и када је реч о потписивању Преспанског споразума са Републиком

Грчком, којим је „спуштена“ баријера на путу учлањења у НАТО. Јанев је позивајући се на резолуцију Савета безбедности УН 817 (1993) која се односила на условљени пријем Северне Македоније у УН, односно на прихватање привременог назива земље у оквирима УН и преговорима са Грчком о имену земље истакао да је учињено „оштро кршење члана 2 став 1 Повеље УН, који смо претходно навели, јер, како наводи Јанев, Резолуција 817 (1993) супротно члану 2 став 7 из Повеље који забрањују УН да интервенишу у случајевима унутрашње јурисдикције, обавезује власти у Скопљу да преговарају са другом државом о имену своје земље (Janev, 2021). Јанев такође наглашава да је то у супротности и са чланом 1 став 2 Повеље УН, јер споменута резолуција крши начело „једнаких права и самоопредељења народа“ (Janev, 2021, 22). Потом се Јанев позвао и на члан 83 „Бечке конвенције о представљању држава у њиховим односима са Међународним организацијама унверзалног карактера“ из 1975. године у коме се наводи да „у примени ове конвенције неће се правити дискриминација између држава“ (Janev, 2021, 24).

Међутим, када је реч о поступку пријема Северне Македоније у Уједињене Нације евидентно је да је извршено троструко насиље у контексту принципа равноправности и једнакости, што произлази као елементарно право субјеката међународног права из Повеље УН, јер је прво условљена уставна ревизија амандманима 1 и 2, усвојених у македонском Собрању 6. јануара 1992. којима се истиче да „Република Македонија нема територијалне претензије ка суседним државама“ и „Република Македонија нема територијалне претензије ка суседним државама“ (Arnaudov, 2021, 67). Потом су, како је објашњено од стране Јанева, резолуцијом СБ ОУН 817 (1993) наметнути услови да Северна Македонија постане чланица ОУН под привременом референцом, све док не постигне узајамно прихватљиво решење о уставном имену земље са Грчком.

Заправо пријем у Уједињене Нације, изоловано од унутрашњих изазова земље, у перспективи је детерминисало и евроатлантску интеграцију Северне Македоније, имајући у виду чињеницу да је Северна Македонија имала отворена спорења око уставног имена и историјских и идентитетских питања са Грчком и Бугарском, а да су ове две државе већ пуноправне чланице и Европске уније и НАТО, што их је поставило у „привилеговану“ позицију када је реч о решавању спорова које су се као детерминанта поставиле на евроатлантском путу предметне земље, а на уштрб принципа и начела међународног права.

Да бисмо јасније разумели колико су спорови са Грчком и Бугарском детерминисали евроатлантску интеграцију Северне Македоније, тако рушећи носеће принципе међународног права – једнакости, самоопредељења и суверености, осврнућемо се на споразуме које су власти у Скопљу потписале са Грчком и Бугарском 2018. године, односно 2017. године.

Такозваним Преспанским споразумом између Скопља и Атине, којим су власти у Скопљу „откочиле“ атлантску интеграцију земље, извршено је директно мешање у послове унутрашње јурисдикције од стране Грчке, јер се Северна Македонија овим билатералним уговором обавезала да (Janev, 2021, 27):

- званични назив и уставно име промени у Републику Северну Македонију (egga omnes);
- држављанство буде Македонац/држављанин Републике Северне Македоније
- службени језик буде македонски језик;
- термини „македонски“ и „Македонија“ имају различито значење у контексту Северне Македоније, њене територије, грађана, историје и идентитета;
- кодови земље за регистарске ознаке буду НМ или НМК.

Овим уговором су власти у Северној Македонији, у практичном смислу, заправо омогућили другом субјекту међународног права, супротно одредбама Повеље УН, директно да буде укључен у питања искључиво унутрашње јурисдикције, у овом случају уставног имена земље, назива нације која чини већинско становништво земље, а потом и употребе македонског језика, као и термина „македонски“ и „Македонија“. Заправо омогућен је двоструки легалитет условљавања Грчке у процесу атлантске интеграције Северне Македоније, на уштрб принципа и норми међународног права и Повеље ОУН – први, прихватањем таквог споразума од стране македонских власти, потом изостанком легитимитета на унутрашњем македонском нивоу након неуспешног референдума у Северној Македонији о прихватању споразума са Грчком, укључивши промену имена земље са циљем пријема у НАТО Чанчаревиќ, 2018).

Са друге стране, фокусирајући се на европску интеграцију земље, сада као јединог стратешког спољнополитичког циља Северне Македоније, након условљеног пријема у НАТО, анализираћемо поједине одредбе Споразума о пријатељству, добросуседству

и сарадњи између Републике Македоније и Републике Бугарске, као и одредбе Протокола из 17. јула 2022. који је настао као закључак друге седнице Заједничке међувладине комисије Скопља и Софије, дефинисане у члану 12 претходно поменутог споразума, који као два билатерална документа суштински условљавају европску интеграцију Северне Македоније кроз механизме супротне међународном праву, а који се односе на питања унутрашње јурисдикције власти у Скопљу. Заправо, поред Преспанског споразума, овај билатерални споразум представља још једну баријеру у спољнополитичком деловању Северне Македоније, условљену питањима искључиво унутрашње јурисдикције.

Реч је заправо о споразуму у коме такође изостаје принцип једнакости, јер се у члану 11 став 5 наводи да „Република Македонија потврђује да се ничега из њеног Устава не може и не треба тумачити да представља или да ће некада представљати основ за мешање у унутрашња питања Републике Бугарске, у циљу заштите статуса и права лица која нису држављани Републике Македоније“ (Влада Републике Македоније, 2017). Овим споразумом власти у Бугарској нису преузели идентичну обавезу, што по аутоматизму чини овај споразум неравноправним. С друге стране, када је реч о поменутом протоколу, усвојеном 17. јула 2022. године, поново на неравноправној основи у контексту Повеље ОУН, принципа политичке независности и суверенитета, власти у Скопљу су преузеле обавезу за спровођење „мера које треба предузети пре међувладине конференције за завршетак фазе отварања преговора за чланство Републике Северне Македоније у Европској унији“: „Влада Републике Северне Македоније је сагласна да се наредна Међувладина конференција са ЕУ о затварању фазе о отварању преговора за чланство Републике Северне Македоније у ЕУ одржи након ступања на снагу амандмана на Устав Републике Северне Македоније који ће укључити и оне њене држављане који живе на територији ове земље, и део су других народа, као што је бугарски народ, према унутрашњим процедурама, укључујући и уставни закон за њихову примену (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Bulgaria, “Protocol of the Second Session of the Joint Intergovernmental Commission, set up under Article 12 of the Treaty of Friendship, Goodneighborly Relations and Cooperation between the Republic of Bulgaria and the Republic of North Macedonia” 2017, 23).

Суштина проблема није само у чињеници што су македонске власти допустиле да званична Софија, као стална чланица ЕУ, условљава европску перспективу Скопља кроз мешање у питања искључиво унутрашње јурисдикције, попут евентуалне уставне ревизије. Већ је и у томе што је уставна ревизија, заснована на помнутом протоколу, постала званичан предуслов у процесу приступања Северне Македоније у Европску унију кроз документ Европске уније насловљен као „Општи став ЕУ“ о завршетку процеса отварања преговора о приступању Северне Македоније у Европску унију у коме се захтева „посвећеност Северне Македоније добросуседским односима и ближој регионалној сарадњи, укључујући постизање опипљивих резултата и спровођење билатералних споразума у доброј вери“, укључујући Уговора о добросуседским односима са Бугарском из 2017., као и годишњих извештаја и мера за његово ефикасно спровођење које произлазе из члана 12 овог уговора, укључујући и Протокол из 17. јула 2022. године којим су се македонске власти обавезале на уставну ревизију (Conference on Accession to the European Union - North Macedonia, 2022, 7).

На овај начин, кроз примере билатералних споразума које су власти у Скопљу потписале са властима у Софији и Атини, објашњавамо како је извршено двоструко насиље на одредбе међународног права и Повеље УН: с једне стране од стране међународних и регионалних организација и субјеката међународног права, попут ЕУ и НАТО, као и Грчке и Бугарске, који су супротно принципи ма једнакости, политичке независности и суверености, из позиције моћи, условили реализацију спољнополитичких циљева Северне Македоније директним мешањем у питања искључиве унутрашње јурисдикције; с друге стране, од стране власти у Скопљу које су пристале на потписивање ових билатералних споразума, неутемељених на постулатима међународног права, тако злоупотребљавајући народни суверенитет и омогућавајући мешање у унутрашње ствари од стране спољних актера.

Суштина овог дела рада, у контексту реализације спољнополитичких циљева Северна Македоније, јесте да креира свеобухватнију слику о изазовима, не само унутрашњим, већ и спољним, са којима је ова земља била суочена и суочава се у процесу међународног позиционирања, а тиме и спољнополитичке учинковитости у контексту остваривања дефинисаних спољнополитичких циљева.

ЗАКЉУЧАК И ПРЕПОРУКЕ

Анализирајући савремена геополитичка кретања и спољно-политичко деловање малих и микро држава можемо установити да је спољнополитички механизам код ових држава заправо ефикасан и ефективан инструмент у спољнополитичком деловању уколико је исти утемељен на снажним тактичким алаткама, који су довољно флексибилни регионалним и међународним тенденцијама, али и на снажној унутрашњој институционалној инфраструктури која истовремено обезбеђује политичку, друштвену и економску стабилност и предвидљивост. У том контексту, спољнополитички циљеви малих држава, дефинисаних на основу националних, односно државних интереса, јесу остварива категорија, истовремено у значајној мери независна од такозваних гломазних геополитичких околности. Јер геополитичке околности, као такве, имају све-прожимајући утицај на међународне, регионалне, а напослетку и унутрашње околности, и код великих и код малих актера у међународним односима. Међутим, спољнополитички циљеви појединих субјеката међународног права најчешће не представљају велики изазов, те њихова реализација или стагнација, веома ретко има директну последицу на дате и постојеће геополитичке околности. А то се одвија и у обрнутом смеру. Али са друге стране, унутрашње околности, када је реч о малим и маргинализованим субјектима међународног права, у највећој мери имају одлучујући утицај на остваривање спољнополитичких циљева. Јер оне, као такве, ни на који начин не угрожавају постојећи међународни статус кво. И то смо установили на студији случаја европских интеграција Северне Македоније. Када су геополитичке околности биле „афирмативне“ пропуштена је прилика да ова земља постане чланица Европске уније, тако остварујући стратешки спољнополитички циљ, што у контексту ЕУ није изазвало никакве последице када је реч о самој Унији. Када геополитичке околности „нису биле прихватљиве“ у контексту политике проширења ЕУ, европска интеграција Скопља је остала „по страни“, што поново није донело до било каквих „турбуленција“ у оквирима Уније. Заправо на односу Европске уније и Северне Македоније у контексту спољнополитичких циљева ове земље и учлањења у Унију долазимо до закључка да геополитичке околности нису имале никакав утицај у процесу реализације циљева спољне политике предметне земље, јер када су

оне биле „повољне“, унутрашње околности су довеле до изостанка жељених резултата, док, када су оне биле „неповољне“, такође оне нису биле носећи узрок поновног изостанка конкретних резултата у предметној анализи. Међутим, у закључку рада не смемо изоставити значај и допринос дела рада који анализира спољнополитичко деловање Северне Македоније из угла међународног права и одредаба Повеље УН. Заправо реч је о анализи утемељеној на реализму који сведочи како је међународно позиционирање Северне Македоније условљено на штету одредаба и норми међународног права, тако поставивши принципе једнакости, суверености и политичке независности у подређени положај у односу на фактичке политичке моћи у међудржавним односима, непосредно наносећи штету и на принцип самоопредељења, у контексту идентитетских атрибута Северне Македоније и македонског народа. Водећи се том аналогijом, а пре свега утемељену на методологијом конкретизације, реализација спољнополитичких циљева код малих и маргинализованих субјеката међународног права у највећој мери зависи од унутрашњих околности, на институционалном и политичком нивоу, али и од спољних околности, у стратешком смислу, јер ове државе, као такве, реализацијом, односно не-реализацијом утврђених циљева спољне политике, ни на који начин не мењају постојеће геополитичке околности, али могу угрозити интересе појединих субјеката међународног права, не анализирајући колико су ти интереси оправдани и државотворни или политички детерминисани. И све ово нас води до утврђивања следеће препоруке, када је реч о спољнополитичком деловању ове групе субјеката међународног права, које, на примеру Северне Македоније, карактеришу ограничени капацитети према највећем броју параметара:

- ефикасност спољне политике зависи од стратешких смерница синхронизованих са тактичким деловањем;
- ефективност спољне политике зависи од чврстине и отпорности институционалне инфраструктуре на евентуалне и потенцијалне унутрашње нестабилности, пре свега политичког и економског облика;
- потребно је обуставити коришћење спољнополитичких циљева као инструмент у унутрашњем политичком деловању;
- процес реализације циљева спољне политике треба прилагођавати ширим регионалним и међународним геополитичким околностима,

али истовремено прецизно водити рачуна о “моментумима” који могу бити слабо приметни, а стоје на располагању;

Креирати савезништва утемељена на постулатима и одредбама међународног права и Повеље УН, као и на принципима једнакости, суверености и политичке независности – у својству кључног инструмента “у рукама” држава са ограниченим капацитетима, ресурсима и моћима” у спољнополитичком деловању, позиционирању и односима.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Arnaudov, Mitko. 2021. „Strategija spoljne politike Republike Makedonije od 2006. do 2015. godine.“ Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu: Fakultet političkih nauka.
- Conference on Accession to the European Union - North Macedonia. (2022). Ministerial Meeting of the Intergovernmental Conference Completing the Opening of the Negotiations on the Accession of North Macedonia to the European Union. На vlada.mk [General EU position]. General EU position. Последњи приступ 17. мај 2024, https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/draft_general_eu_position.pdf
- Daskalovski, Zhidas. 2023. “Geopolitical Challenges and the Macedonian Path to EU Accession.” *Međunarodni problemi* 75 (3): 435-458.
- Hellman, Joel S., Geraint Jones, and Daniel Kaufmann [Hellman et al.]. 2000. “Seize the state, seize the day: State capture, corruption and influence in transition.” *Policy Research Working Paper*. The World Bank World Bank Institute Governance, Regulation, and Finance Division and Europe and Central Asia Region Public Sector Group and European Bank of Reconstruction and Development Office of the Chief Economist.
- Janev, Igor. 2021. The Prespa agreement between Macedonia and Greece and possible further action(s) related to validity of the treaty. *Bezbednosni Dijalozi*, 12(1), 21–34. <https://doi.org/10.47054/sd211210021j>.
- Jović, Dejan. 2011. „Bitka za etnički status u postjugoslavenskim državama.“ *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku* 2 (5): 36-45.
- Kjaer, Anne Mette. 2024, март 21. “State capture. Definition, Causes & Effects.” *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/>

- topic/state-capture.
- Krastev, Ivan. 2018. „Evropa i kriza na Balkanu.” *Peščanik*. Poslednji pristup 2. mart 2018. <https://pescanik.net/evropa-i-kriza-na-balkanu/>.
- Marku, Alketa., and Teqja, Eva Allushi. (2024). The European Integration process of Western Balkans, Time for a new approach. *Journal of Educational and Social Research*, 14(1), 137. <https://doi.org/10.36941/jesr-2024-0011>.
- Marusic, Sinisa Jakov. 2020. “North Macedonia Jails Ex-Special Prosecutor Over Extortion Case.” *BalkanInsight*. Last accessed on 18. june 2020. <https://balkaninsight.com/2020/06/18/north-macedonia-jails-ex-special-prosecutor-over-extortion-case/>.
- Ministry of Foreign Affairs - Republic of North Macedonia [MFARNM]. 2022. “EU Membership.” Last accessed on 15 september 2022. <https://mfa.gov.mk/en/page/6/eu-membership>.
- Ministry of Foreign Affairs – Republic of Bulgaria [MFARNM]. Protocol of the Second Session of the Joint Intergovernmental Commission, set up under Article 12 of the Treaty of Friendship, Goodneighborly Relations and Cooperation between the Republic of Bulgaria and the Republic of North Macedonia. (2017). At mfa.bg. Last accessed on 17. May 2024. <https://www.mfa.bg/en/3117>.
- Reliefweb*. 2000. “Balkans: Zagreb Summit 24 Nov 2000 - Final Declaration.” Last accessed on 24 november 2000. <https://reliefweb.int/report/albania/balkans-zagreb-summit-24-nov-2000-final-declaration>.
- RFE/RL*. 2014. “Incoming Commissioner Says No EU Enlargement For Five Years.” Last accessed on 30. september 2014. <https://www.rferl.org/a/hahn-eu-enlargement-warning/26613605.html>.
- Rose, Jasmina. 2013. „Makedonija: Sramotna borba vlade i opozicije.” *DW*. 15. јануар 2013. <https://www.dw.com/bs/makedonija-sramotna-borba-vlade-i-opozicije/a-16522370>.
- Sorić, Sanja. 2018. „Europski pogled na subdrugost Makedonije.” *Diplomski rad. Sveučilište u Zadru: Odjel za sociologiju, Međunarodni združeni diplomski studij Kulturne sociologije*
- Tilev, Dragan, ed. 2014. *Ten Years of the Enactment of the Stabilisation and Association Agreement*. Secretariat for European Affairs.
- United Nations. n.d. United Nations Charter (full text). Poslednji pristup <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-texts>.
- Вечер*. 2023. „Анкета ИРИ: Сиромаштијата, нискиот животен стандард и високите цени – најголем проблем за граѓаните.“ 10. јул 2023. <https://www.vecer.press/анкета-ири-сиромаштијата-нискиот-жив>.

- Влада Републике Македоније. 2017. „Договор за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија.“ *vlada.mk*. Последњи приступ 17. мај 2024. https://vlada.mk/sites/default/files/dogovori/Dogovor_Za_Prijatelstvo_Dobrososedstvo_Sorabotka_Megju_Republika_Makedonija_I_Republika_Bugarija.pdf.
- Канал5. n.d. „Агелер: Разочарана сум што корупцијата е се уште проблем во Македонија.“ Последњи приступ 11. јануар 2024. <https://kanal5.com.mk/ageler-razocharana-sum-shto-korupcijata-e-se-ushte-problem-vo-makedonija/a595102>.
- Министерство за Надворешни Работи – Република Северна Македонија [MNRRSM]. 2023. „Османи: Ни треба повеќе интеграција долж патот до полноправно членство.“ Последњи приступ 26 април 2023. <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/13/post/3380/osmani-ni-treba-povekje-integracija-dolzh-patot-do-polnopravno-chlenstvo>.
- Огњанов, Тоше. 2022. „Арсовски: Очигледни се пораките од Вашингтон, можно е санкционирање на корумпираните.“ 6. децембар 2022. <https://mk.voanews.com/a/petar-arsovski-za-najavata-na-sad-za-borba-protiv-korupcijata/6864693.html>.
- Слободна Европа. 2024. „Холандскиот амбасадор се сретна со Ахмети: Неприфатливо е политичко влијание врз претседател на Врховен суд.“ 10. јануар 2024. <https://www.slobodnaevropa.mk/a/32768830.html>.
- Трпковски, Гоце, Васко Маглешов, Александар Димитриевски, Гордан Калајџиев, Денис Прешова, Маргарита Цаца Николовска, Вера Коцо, Дарко Аврамовски [Трпковски i др]. 2020. *Заслепена правда: До заробена држава во Северна Македонија - судство, јавно обвинителство и полиција*. Скопје: Фондација Отворено општество – Македонија.
- Чанчаревиќ, О. (2018, септембар 30). Референдумот без цензус, но со огромно мнозинство „за“. *VoA*. <https://mk.voanews.com/a/4593723.html>.

Sanja Jelisavac Trošić*

Institute of International Politics and Economics, Belgrade

Mitko Arnaudov**

Institute of International Politics and Economics, Belgrade

**GEOPOLITICAL (NON) OPPORTUNITIES
VS. “LATE” RESPONSE OF THE FOREIGN
POLITICAL SERVICE OF NORTH MACEDONIA
IN THE PROCESS OF EUROPEAN
INTEGRATION*****

Resume

In the case study of the foreign policy of North Macedonia, we can clearly see how global events, viewed from the perspective of geopolitical circumstances, do not always and as a rule have a direct impact on national internal and regional events in the Western Balkans, nor on the foreign policy actions of the Western Balkan six. In the paper, four determinants were singled out, on the basis of which explanations were provided, in a scientific and research context, why the foreign policy mechanism of North Macedonia “failed” in the process of achieving defined foreign policy goals, above all the basic goal - the country’s accession to the European Union. At the same time, the lack of effectiveness of foreign policy action was not in a cause-and-effect relationship with wider European and international geopolitical circumstances.

The internal armed conflict in North Macedonia, which threatened to develop into a civil war between the dominant ethnic communities of Macedonians and Albanians, is the first indicator, i.e. the determinant of the explanation why the foreign policy mechanism of North Macedonia “failed” in the process of this country joining the European Union.

---

* E-mail address: sanja@diplomacy.bg.ac.rs.

** E-mail address: mitko@diplomacy.bg.ac.rs.

*** The paper presents findings of a study developed as a part of the research project “Serbia and challenges in international relations in 2023”, financed by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia, and conducted by Institute of International Politics and Economics, Belgrade during year 2024.

Another significant moment that was missed in the European integration process of Skopje, covers the period from 2006 to 2017 with two stages: the period leading up to the NATO Summit in Bucharest in 2008 and the period after this summit, up to the change of power of former Prime Minister Nikola Gruevski, which has led to a multiple crisis within that country. The postponement of North Macedonia's accession to NATO in 2008, due to Greece's express refusal, with a focus on connecting the Macedonian nation with the heritage of the ancient Macedonians, with the simultaneous suspension of democratic capacities and principles that represent significant determinants in the process of joining the European Union, leads to missing out and moving away from the path accelerated European integration of North Macedonia.

As a third determinant, pervasive corruption was singled out, which affected all levels of government, so that the internal circumstances in North Macedonia actually "worked to the advantage" of the European Union, which at that time as a whole, and also individual member states of the Union, were also moving further away from the policy of enlargement as a mechanism in the process of European integration of both North Macedonia and the remaining countries of the Western Balkans. The aforementioned challenges, which North Macedonia has been facing for almost thirty years, are not in a cause-and-effect relationship with external, whether regional, European or international, geopolitical circumstances and trends. We are talking about challenges that, regardless of the geopolitical dimension of the enlargement of the European Union from the point of view of Brussels and the member states of the European Union, significantly affect the dynamics of North Macedonia's accession to the European Union, that is, the effectiveness of the process of realizing this strategic foreign policy goal.

However, it is important to mention the foreign policy action of North Macedonia from the point of view of international law and the provisions of the UN Charter, which represents a strong fourth determinant in the context of the realization of North Macedonia's foreign policy goals. Here, it was possible to see how the international positioning of North Macedonia is conditioned to the detriment of the provisions and norms of international law. In this way, the principles of equality, sovereignty and political independence were placed in a subordinate position in relation to the factual political powers in interstate relations, directly harming the principle of self-determination, in the context of the identity attributes of North Macedonia and the Macedonian people.

In the period when geopolitical circumstances were favourable to North Macedonia, the opportunity for this country to become a member of the European Union was missed, thus achieving a strategic foreign policy goal, which in the context of the EU did not cause any consequences when it comes to the EU itself. However, the consequences for North Macedonia itself remained and only in the following period did the circumstances worsen and lead this country to a longer and more difficult path to accession. The future policy should be based on strong tactical tools, which are sufficiently flexible in relation to regional and international trends. First of all, North Macedonia needs a strong internal institutional infrastructure, which simultaneously ensures political, social and economic stability and predictability. In this way, it would be possible to realize the established goals of the foreign policy of North Macedonia.

Keywords: small and micro states, foreign policy goals, geopolitical circumstances, internal challenges, European Union, North Macedonia

---

* Овај рад је примљен 31. марта 2024. године, а прихваћен на састанку редакције 8. јула 2024. године.

Душан Достанић*

Институт за политичке студије, Београд

ПОЈАМ „ВЕЧНЕ ЛЕВИЦЕ” КОД ЕРНСТА НОЛТЕА**

Сажетак

У чланку аутор настоји да прикаже схватање „вечне левице” Ернста Нолтеа. Аутор полази од актуелног питања да ли су појмови деснице и левице у данашње време још употребљиви. Како би се понудио одговор на ово питање, у раду се указује на одавно констатовану трансепохалну истоверност левице. Да би се та истоветност објаснила, аутор указује на појам „вечне левице” који је развијен у оквиру филозофије историје Ернста Нолтеа, где се „вечна левица” посматра као једна од „историјских егзистенцијалија”. У тексту се затим набрајају кључне карактеристике „вечне левице” како је схвата Нолте, односно указује се на њено порекло и последице. Будући да се пропаст комунизма не може сматрати и коначним поразом „вечне левице”, аутор настоји да покаже да је Нолтеово схватање актуелно и у наше време и да његов опис „вечне левице” није изгубио на значају.

Кључне речи: Ернст Нолте, „вечна левица”, левица, десница

Међу аналитичарима, али и у академским круговима све више се среће мишљење да подела на левицу и десницу у данашње време губи на значају. Они који о томе знају нешто више наводе да

---

* Имејл адреса: dusan.dostanic@ips.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

је подела на левицу и десницу историјски настала у време Француске револуције те да нас ондашњи распоред седења у скупштини више не обавезује. У најмању руку, каже се да је контекст који је постављен револуцијом „превазиђен, а са њим и многи од његових појмова, разликовања и теоријских дискурса” (Cvetičanin 2008, 450). С тим у вези се поставља и питање није ли расцеп на левицу и десницу изгубио значај, односно нису ли на његово место дошле друге поделе, на пример она између народа са једне стране и глобалне елите са друге (Fritze 2021).

Свакако, за овакву тврдњу се могу пронаћи добри разлози, јер многи појмови којима се данас служимо нису саморазумљиви као што је то некада био случај. Може се чак казати и да су застарели, односно неадекватни да опишу данашњу стварност. Како пише Алан Де Беноа, „левица” и „десница” су етикете које строго узевши не одређују ни различите представе, ни различите концепте деловања. Оне, додуше, нису безначајне, али се не могу одвојити од одређених топоса. Реч је дакле о „релативним појмовима” који су резултат „случајне ситуације”. Такође, Де Беноа сматра да је реч о антикварним, превазиђеним и за садашње време сасвим неподе-сним појмовима (De Benoist 2021, 88, 90).

На антикварност политичких појмова упозорио је још пре више од тридесет година Панајотис Кондилис (Kondylis 1992, 91–104). Према његовом мишљењу, интерпретација према којој је у Хладном рату победио грађански либерализам је погрешна. Оно што је однело победу је масовна демократија. Она је, додуше, изникла из крила грађанског друштва, али она образује једну структурално нову друштвену формацију (Kondylis 1992, 100–101). Кондилис пише да масовна демократија стоји на исходу како комунизма, тако и либерализма скупа са грађанским друштвом. „Либерализам и буржоазија, према Кондилисовом гледишту, нису победили, него су као и комунизам дошли до свог краја, а масовна демократија је као резултат борбе система једно ново треће, нова друштвена формација, са капитализмом, али без буржоазије и без пролетаријата – према Кондилисовом ироничном гледишту, тако нешто као карикатура комунистичког идеала бескласног друштва” (Furt 2021, 73). На истоку је утопија постала сувишна, онда када је омогућена на западу (Kondylis 1992, 101). Другим речима, Кондилис упозорава на настанак нове ситуације после пада Берлинског зида, односно на окончање једне епохе. Баш зато што је масовна демократија

нова друштвена формација, стари појмови из грађанске епохе су изгубили садржај и смисао, односно у новој ситуацији су постали негодговарајући. Другим речима, крај Хладног рата и то његов исход показао је колико је у међувремену политички језик постао бесадржајан (Kondylis 1992, 93). Није, наиме, само реч о томе да су политички појмови вишезначни – што је одувек био случај – већ о њиховој беспредметности или аморфности њиховог садржаја (Kondylis 1992, 91).

Сличну ствар констатују и други аутори. Тако се већ деценијама говори о настанку сасвим нове појаве, односно једне врсте савеза између привреде и левице, дакле, између глобалистичког капитализма и левичарске културне политике. Према томе, уколико је привреда „променила страну” (Gauland 2020, 260–264) и уколико су у данашње време међународни капитал и међународна левица, односно капитал и еманципација, на истој страни фронта против националне државе, онда је логично очекивати и стварање једног пакта на супротној страни, односно савез између „националног радништва” и „националног грађанства” (Gauland 2019, 18). Таква врста савеза би подразумевала да су наслеђена схватања левице и деснице релативизована. Штавише, уколико се оваква дијагноза стања прихвати као тачна, одатле такође следи и закључак да се овде више не може говорити о јединственој десници. Другим речима, савез деснице какав је постојао у време Хладног рата и који је из антикомунизма црпео своју кохезивну снагу неповратно се распао. Са поразом комунизма антикомунизам више није могао да игра улогу кохезивног фактора. То је учинило да се и десница подели на различите струје. Према томе, уколико се ово мишљење прихвати као важеће с правом се поставља питање може ли се у данашње време још увек говорити о левици и десници.

ТРАНСЕПОХАЛНА ИСЛОВЕТНОСТ ЛЕВИЦЕ

Међутим, иако су Кондилисова и Гауландова запажања у основи тачна, и иако несумњиво не постоји никакав јединствени блок деснице, у погледу левице ствари ипак стоје нешто сложеније него што то може деловати на први поглед. Наиме, као што је једном приликом запазио немачки политичар и дугогодишњи шеф ЦДУ Франц Јозеф Штраус, „конзервативац из 1980. године и конзервативац из 1880. неће се разумети, док социјалиста у основи остаје

исти” (Novaković i Dostanić 2020, 26). Како је писао Армин Молер за последњих 300 година европске историје се мишљење ни левице ни либерала није суштински изменило (Mohler 1981, 23). Колико год се појављивали нови садржаји и проблеми, основне црте мишљења остају исте. Од анархиста до левих либерала данашњице сви ће, мање или више, користити исти језик као и њихови идеолошки истомишљеници из XIX века и мале су шансе да ће у будућности бити другачије. Преци и потомци ће се ту врло добро разумети. Код конзервативаца ствари стоје другачије. Фридрих Јулиус Штал, отац пруског конзервативизма и рецимо немачки послератни конзервативац, Арнолд Гелен, имали би великих потешкоћа у споразумевању. Геленове појмове Штал не би разумео, а чак би му и садржај био потпуно стран (Mohler 1981, 24), упркос чињеници да номинално припадају истој традицији. Парадоксално делује увид Каспара фон Шренк-Ноцинга да је једна од карактеристика конзервативних теорија то да су „без традиције” (Schrenck-Notzing 2011, 193). Колико год да код конзервативаца традиција игра улогу, „ско-ро свака генерација има један потпуно нови конзервативизам који конзервативним очевима застаје у грлу” (Mohler 1981, 25). Данашњи конзервативац не би могао да се у потпуности сложи са оним што је 1848. важило као конзервативан програм, док би поклапање код либерала или левичара било много веће. Изгледа да хомогени блок деснице никада није постојао, док су на левици слагања много израженија.

Та жилава „истоветност” левице навела је чувеног историчара Ернста Нолтеа да говори о „вечној левици”. Наравно, на овом месту је потребно бити пажљив, како се не би запало у сувише смеле генерализације. Код Нолтеа се „вечна левица” ипак мора разликовати од левице у пуном смислу речи, која постоји „у оквиру либералног система”, те као таква постоји „само у западном нововековљу” (Nolte 2015, 423; Nolte 2011, 198-199). Дакле, за појаву левице у пуном смислу је, као и у случају деснице у ужем смислу, нужна барем рудиментарна слобода мишљења и дискусије.

Такође, треба истаћи и то да Нолте није ни први, ни једини аутор који је у овом смислу размишљао о „вечној левици”. До сличних закључака дошао је и руски дисидент Игор Шафаревич у својој књизи о социјализму. За Шафаревича је социјализам „константно искушење и константан проблем” у људској повести. „Сва таква учења (а видећемо да их је постојало веома много) имају један

заједничку нуклеус – заснивају се на потпуном одрицању савременог начина живота, позивају на његово разрушење, предочавају слику праведнијег и срећнијег друштвеног уређења, у којем ће наћи решење сви основни проблеми савремености, и предлажу конкретне путеве за постизање тог уређења. У религиозној литератури такав систем идеја назива се вера у хиљадугодишње царство Божије на земљи – хилијазам. Зато ћемо социјалистичка учења која нас занимају назвати ’хилијастичким социјализмом’” (Šafarevič 1997, 22). Први пример Шафаревич налази код Аристофана и поредећи га са Марксом закључује да у оба случаја скрива исти програм који се састоји од: „1. уништења приватне својине; 2. уништења породице, то јест преласка жена у заједничко власништво и прекид везе између родитеља и деце; 3. апсолутно чистог материјалног благостања” (Šafarevič 1997, 26). При томе Шафаревич не указује само на дуговечност социјалистичких идеја, него такође констатује да су и покушаји остварења тих идеја стари преко 2 хиљаде године.

Још пре Нолтеа и Шафаревича и Освалд Шпенглер такође поставља питање: „Шта значи лево?” И Шпенглерова левица је условно речено „вечна”. Она обухвата: 1. „либералну форму борбе против вишег друштва, класне борбе од 1770, чежњу за већином, за саучествовањем ’свих’, квантитет уместо квалитета, хорда уместо господара”; 2. „Лево је оно што има програм, јер то је интелектуална, рационалистичко-романтична вера да се стварност може савладати апстракцијама”; 3. „Лево је бучна агитација на уличном плочнику и на народним скупштинама, вештина да се градска маса узбуди јаким речима и осредњим разлозима.“ 4. „Лево је сањарење за масе уопште, као основа сопствене моћи, воља да се изванредно изравна, да се мануелни радник изједначи са народом, уз презриве погледе са стране на сељаштво и грађанство“; 5. „Лево је напослетку и пре свега недостатак поштовања према својини, иако ниједна раса нема тако снажан инстинкт за поседовање као германска и то стога јер је она од свих историјских раса поседовала најснажнију вољу” (Spengler 1933, 133). Грубо речено, левица, како је види Шпенглер, одбацује садашње стање и постојање било какве хијерархије у друштву. Она је првенствено заинтересована за материјално благостање, одбацује приватну својину и пројектује слику идеалног друштва у будућност. Поред тога, левица је рационалистичка и конструктивистичка, јер верује да се идеално друштво може остварити људском акцијом, а стварност покорити

помоћу апстракција. Тако се код Шпенглера показују моменти на које доцније и Нолте скреће пажњу.

На овом месту поставља се питање шта је за Нолтеа „вечна левица“, односно шта је то што је чини вечном? Ипак, одмах треба истаћи да је код Нолтеа ово питање много шире од разграничења политичког простора, односно да се оно јавља у склопу његовог бављења питањем историјске егзистенције. Наиме, Нолте говори о фундаменталним карактеристикама које „суштински одређују човеков повесни начин постојања“, те их „назива ‘историјске егзистенцијалије’ и повезује их у један конституционално-логички ‘шематизам’” (Gerlich 2009, 268). Те појединачне егзистенцијалије, како даље објашњава Герлих, „представљају истовремено трансценденталне категорије повесног мишљења и онтолошка одређења бића историје” (Gerlich 268). Међу њих код Нолтеа, између осталог, спадају рат, владавина и левица која је повезана са побуном. Иако већу важност приписује међународним ратовима него грађанском рату, Нолте слажући се са Марксом, прихвата мишљење да је „економска супротност између ‘сиромашних’ и ‘богатих’ најелементарнији друштвени антагонизам и последично уздиже хроничну побуну левице на ниво историјске егзистенцијалије” (Gerlich 2009, 272).

ЈЕДНАКОСТ И ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ПРАВДА

Према Нолтеу, у основи „вечне левице” лежи осећај да су постојећи друштвени односи неправедни, а неправедном се сматра и „свака она ситуација која једнима пружа више добара и животних могућности него другима, дакле она која крши ‘братство’, а које опет одговара захтевима човечије природе, јер природа нигде није утврдила ко треба да буде надређен, а ко подређен, ко господар, а ко слуга, ко богат, а ко сиромашан” (Nolte 1993, 324). Нолте говори о осећају „трансценденталне неправде” и следствено о супротстављању тој трансценденталној неправди, односно о захтеву за „трансценденталном правдом” (Nolte 2015, 423). „Политичке и економске класне поделе су, дакле, нешто зло, што противречи фундаменталном антрополошком карактеру, једнакости” (Nolte 2015, 227). Постојећи односи се, према томе, сматрају неприродним. Штавише, они су противприродни и у крајњој линији представљају производ силе и самовоље. Са друге стране, природно стање је „аутентично људско стање, јер је оно (наводно) стање једнакости

свих живих бића” (Nolte 2015, 423). Будући „противприродни” постојећи односи се морају укинути. Са друге стране, у природним односима не може бити ни владавине човека над човеком, али ни различитих људских активности. Речју, природно стање је стање неиздиференцираности.

Оно што је Нолте назвао осећајем „трансценденталне неправде” други аутори су називали нешто другачије. Тако је сасвим независно од Нолтеа, Ерик фон Кинелт-Ледин писао да у корену егалитаризма леже завист, љубомора и страх (Kuehnelt-Leddihn 1952, 3).

На овом месту се опет треба чувати претеране морализације. Наиме, никако не треба губити из вида да завист има своју друштвену вредност. Она доводи до незадовољства тренутним односима и отвара простор за другачија решења. Штавише, може се рећи да је она неодвојива од човека који чим почиње да мисли у једном моменту мора поставити питање зашто се његов живот разликује од живота других људи. Међутим, завист, исто тако може имати и деструктивно дејство и велики део цивилизацијских тековина је усмерен на њено обуздавање. Са друге стране, као што примећује Карлхајнц Вајсман, очигледно је да је успон зависти на ранг велике друштвене силе повезан са успоном модерне левице (Weißmann 2004, 4). Читав низ других аутора је приметио да комунизам тежи да искористи револт, нерасположење, жељу за осветом и ресантиман понижених, увређених и уопште свих који из било ког разлога немају успеха у друштву, односно да организује сиротињу и њихова расположења, на пример завист и мржњу према свима који у садашњем друштву имају успеха (Milanov 2021, 28). У том смислу, може се рећи да левичарски поглед на свет почива на зависти, односно на претпоставци о кривици другог. Ова мисао о зависти као покретачу левице среће се и код Шпенглера који, са своје стране, указује на Маркса за кога каже да је завидео онима који не морају да раде. За њега они нису били лењивци и готовани, већ они којима је сувише добро. Зато их је мрзео и из те мржње захтевао побуну против „срећника” (Spengler 1920, 74). Речју, оно што је водило Маркса били су егоизам, љубомора и завист, односно осећај неправде, јер се не поседује оно што други имају. Исто увиђа и Берђајев који сматра да иза социјално-револуционарног осећања и схватања света „лежи психологија увређености, психологија пасторака Божјих, психологија робова” (Berđajev 1990, 50).

Уколико се ово мишљење прихвати, брзо се схвата да полазећи од страха, љубоморе и зависти све може постати повод за резигнацију и осећај „неправде”. Свака несрећа, сваки неважни инцидент, свака случајност морају се некако довести у везу са неправедним поретком који генерише неједнакост и који узрокује све те, најзглед случајне, невоље. Ако се друштво схвата као игра са нултим збиром успех једног се аутоматски претвара у узрок неуспеха другог код кога се буди осећај ускраћености и незадовољства. Кривица се пребацује на другог, од кога се затим у име правде нешто захтева. Штавише, што се једнакост више прокламује, тим сваки недостатак постаје болнији, свака незнатна неједнакост постаје неподношљива, а завист, љубомора, озлојеђеност, незадовољство и жеља за апсолутном правдом као осветом све снажнији. Као што примећује Мизес позивајући се на Хјума, што је разлика мања, то је завист јача (Mises 1959, 384).

За „вечну левицу” није важно колико је ова слика о односима потчињавања и експлоатације одговарала или одговара стварном стању ствари. Није пресудно ни да ли су „сиромашни” и „богати” икада представљали хомогене целине, ни да ли је линија поделе између виших и нижих икада у повести била оштра и непремостива. Оно што је одлучујуће је изједначавање правде и једнакости које доведено до краја захтева опште униформисање, односно повратак у време неиздиференцираног, праисторијског, племенског друштва. Јер, ако је неједнакост исто што и неправда, онда то другим речима значи да и свака граница међу људима или било какво разликовање по основу достојанства, порекла, старости, пола, расе, талента или религијске припадности, у истој мери као и свака дистанца отпада као нешто неправедно и неприродно, а са њима и све чврсте и одређене форме. Лепу илустрацију тог става пружа и један чланак објављен у *Радничкој борби*, листу српских левичара из времена пре Првог светског рата, где стоји да се тежи томе да се заснује „комунизам без власти, слободни комунизам, комунистичко друштво у коме не може бити ни парламента ни министарстава, у коме не може бити ни старијих ни млађих, у коме ће сви бити потпуно једнаки, тако да не може бити поделе на оне који заповедају и оне који слушају” (према: Kazimirović 2013, 497). У складу с тим, Кинелт-Ледин закључује да је левица „непријатељ различитости и фанатични заговорник истости. Униформност је наглашена у свим левим утопијама, рај у коме сви треба да буду 'исти', где је завист

мртва, а ’непријатељ’ или мртав, живи ван градских зидина или је потпуно понижен. Левица презири разлике, девијацију, стратификације” (Kuehnelt-Leddihn 1974, 39).

САДАШЊОСТ КАО ЦАРСТВО НЕПРАВДЕ И БУДУЋЕ ДРУШТВО

Ипак, „вечна левица” се код Нолтеа не може сводити једино на пуку побуну сиромашних, која је тек „база вечне левице” (Nolte 1993, 327). Она наступа, пише даље Нолте, пошто се образује „једно учење о садашњости као царству неправде и о далекој прошлости и надној будућности као владавини правде, дакле као ’царству Божјем’” (Nolte 1993, 327). Нолте указује да је тај корак најочљивије начињен у старом Израелу, те да се тамо најбоље могу посматрати почети „вечне левице”. „Једна квалитативна разлика између става према краљевству у Месопотамији односно Египту на једној страни и Израелу на другој страни би се тешко могла уочити, да у Израелу није постојао феномен пророштва, јер у 2. псалму се о божанском пореклу краља једва другачије говори него у осталом старом оријенту” (Nolte 2015, 229). Старозаветни пророци, иако нису били свештеници нити су имали неку другу институционалну службу, бележи Нолте, сматрали су се од Бога позваним да заступају ствар чисте вере чак и када то иде против свештеника или краљева. Ови „свети демагози” како их је називао Макс Вебер, су тако и први проповедници „вечне левице”, будући да су потчињенима проповедали долазак спаса и царства праведности.¹ Богате нико раније није напао толико жестоко као пророк Исаија. Нолте држи да „социјална политика пророка почива на обухватној културној критици” (Nolte 2015, 232), што се поново види на примеру пророка Исаије. Међутим, не стаје се са критиком, него се истовремено ствара и слика будућности, односно „утопија” (Nolte 2015, 232).

Старозаветно порекло социјализма је давно пре Нолтеа препознао и Николај Берђајев, с тим што је он разликовао апокалиптику,

¹ Нолте примећује да су неки међу „радикалним конзервативцима” као Шарл Морас и Енрико Корадани још пре Првог светског рата жестоко нападали хебрејске пророке као „првоборце социјалне револуције”, иако је тај „рани облик револуције представљао жељу за повратком у једноставно, чисто и богоугодно стање” (Nolte 2015, 232). Познато је да је Морас у Магнификату видео чист болшевизам.

из које се социјализам развија, од пророштва.² Тиме је код њега јасније истакнута граница између „вечне левице” и хришћанства.

Одатле излази да читав левичарски пројекат, заправо, почива на једној врсти погрешне религиозности, јер левица верује да може да успостави Божје царство у овом свету и то сопственим снагама, без помоћи Бога (Kleine-Hartlage 2020, 17). Спасење је тако чисто људско дело које се може достићи, па стога није тешко препознати безбожне последице таквог схватања на које јасно указује Берђајев.³

Међутим, то нису и једине последице. Наиме, ако се царство Божје може успоставити људском акцијом то онда значи да се ништа мање од тога не може и не сме захтевати. Заправо, левица не прихвата ниједан друштвени поредак с оне стране раја (Weißmann 2020, 8). Према томе, „утопија није политичка фантазија, него смео пројекат, смелији од осталих зато што настоји да реши све основне проблеме колективног живота са којима се човечанство среће од када је почело да се политички организује” (Legutko 2016, 47). Левица у том смислу пред собом увек има коначни циљ преко кога се не може ићи. Њена утопија је „коначно решење” у смислу да ће „после њене имплементације неправда, сиромаштво, тиранија и сви остали политички греси нестати једном заувек” (Legutko 47).

Дакле, све оно што стоји на путу остварењу те визије мора бити разорено без обзира на цену, а сви људски односи се схватају као подложни свесној конструкцији и реконструкцији. Циљ

---

² „Изједначавање и зближавање хришћанства и социјализма је мени увек деловало богохулно. [...] Мешање и изједначавање хришћанства и социјализма, земаљског царства са земаљским благостањем, јесте преживљавање јеврејске апокалипсе, то је појава јудаизма на хришћанском тлу. И није случајно то што је Маркс био Јеврејин. То је појава јеврејске апокалипсе, јеврејског хилијазма, у касним сатима историје, у атмосфери атеистичког и материјалистичког века. То је изобличавање антихришћанске природе јеврејске апокалиптике, јеврејских апокалиптичних очекивања. Стара јеврејска апокалиптика је била револуционарна и антиисторијска; на том је тлу дошло до устанка *зилота*. Апокалиптички дух се разликовао од пророчког духа, који није био револуционаран, који је био прожет историзмом. И нова социјалистичка јеврејска апокалиптика је такође револуционарна и антиисторична” (Berđajev 1990, 153, 154–155).

³ „Царство Божје на земљи, у нашој физичкој природи, у нашем ропству, гресима и пороцима, је немогуће и сама жеља да се то истиче у овим условима је безбожна жеља. ... У том присилном царству Божјем на земљи неће деловати дух Христов, већ дух антихриста. Револуционарни социјализам је једна од антихристових саблазни” (Berđajev 1990, 156).

је, према томе, унапред познат, па према духовитој опасци једног десног публицисте, левичарски утопизам представља закључке у потрази за премисама (Kleine-Hartlage 2019, 22). Речју, левица увек полази од стања какво би требало да буде као нечега што се пре или касније мора остварити.

Овде се уочава вечност левице, јер се идеје о будућем друштву и успостављању правде и једнакости срећу у различитим временима, од средњовековних јереси, преко Старим Заветом инспирисаних сељачких побуна из доба Реформације, у разној утопистичкој литератури све до захтева за новим моралним светом из доба просветитељства. Исти хилијастички образац проналази се и у кругу главних идеја студентског покрета из 1968, где се веровало да је технички развој дозволио да се учини оно што је до тада морао остати само сан, а то је стварање „другог Адама”, односно света без агресије, рата и патње (Weißmann 2017, 205). У ред представника „вечне левице” једнако спадају и рани социјалисти „попут Роберта Овена или Фуријеа, као и Бабеф са својом јасно формулисаном идејом класне борбе, те доцније Маркс и Енгелс од којих се даље стиже до Лењина, Маоа, Пол Пота и Броза” (Novaković i Dostanić 2020, 30). Иако данас левица ретко отворено спомиње класну борбу, она се није одрекла идеје о успостављању друштва правде као једнакости. Тај спој се среће у данас раширеном залагању за „социјалну правду” у чијем корену такође стоји радикални егалитаризам, отелотворен у идеји о потреби успостављања „једнакости могућности”. Чак и када су пароле различите, иза њих се могу препознати исти импулси.

КАЖЊАВАЊЕ ПРОТИВНИКА И ТЕРОР

Према Нолтеу, „ништа није разумљивије него то да су заговорници ‘вечне левице’ увек били убеђени у апсолутну праведност своје ствари и да ‘околности’ нису видели другачије него као ‘зло’” (Nolte 1993, 328). Међутим, зло не остаје ограничено само на околности, него се оно препознаје и у егоизму, који се схвата као колективни егоизам владајуће класе.

Овај моменат је двоструко важан. Прво, овде на видело избија и сазнајнотеоријски релативизам односно конструктивизам, јер се неједнакост схвата као нечија зла воља, односно она постоји само зато што је неко, ко од њеног постојања има интерес, вештачки

одржава. Тако се долази до још једне важне тачке, јер се недостатак правде и једнакости на свету не доводи у везу са мањкавом и слабом људском природом, него само и једино са историјским околностима, односно постојећим системом расподеле моћи који генерише неправду и неједнакост, те у основи добре људе просто нагони да се понашају на лош начин. Вечна левица верује у неограничене могућности успостављања другачијег света и другачијег човека. Другим речима, левица полази од претпоставке да су привилеговани створили систем који њима одговара, па да је исто тако могуће створити неки другачији. Дакле, земаљски рај је могућ и остварив, само када би се промениле околности, односно када неки други људи, а то ће рећи они који имају моћ и поседују привилегије, не би из сопственог егоизма, себичности, страха, злобе или у најбољем случају кратковидости деловали ометајуће и одупирали се остварењу бољег света.

Та претпоставка о земаљском рају који нам измиче због кривице других људи мора деловати фрустрирајуће.

Фокусирана на колективни егоизам владајуће класе „вечна левица” је неодвојива од идеје о потреби строгог кажњавања оних који спречавају успостављање правде, односно неодвојива је од идеје терора. Њена правда се тиме не остварује преко љубави или милосрђа, него кроз освету и одмазду према онима који су криви за све неправде и који се противе захтевима „вечне левице”. Другим речима, беспошtedна освета и кажњавање се претварају у историјску мисију. „Вечна левица”, проповедајући једнакост, као што је уочио и Ниче,⁴ свуда тражи освету, а стварне или наводне неправде из прошлости постају легитимација за нове прогоне. Па и више од тога. Вођена оним страхом, љубомором и завишћу које је помињао Ледин, левица жели да ужива у патњи оних који су некада поседовали власт и моћ. Како пише Берђајев, „морални патос социјализма јесте смеша лажне емотивности и афективне саосећајности са суровошћу и пакосном осветољубивошћу”, а сентиментализам левицара доводи до суровости (Berđajev 1990, 161). Та суровост и жеља за осветом потичу из уверења да су све неправде, патње и сва беда заправо углавном последица зле воље владајуће класе.

⁴ „Освета се црни у твојој души: где уједаш, ту расте црна краста; осветом твој отров врти душу у ковитлац. Овако вам говорим у слици, ви који ковитлате душе, ви проповедници једнакости! Ви сте за мене једнаки са тарантулама и прикривени сте осветољупци!” (Niče 2002, 159).

Жеља за осветом и кажњавањем под изговором човекољубља и социјалне правде доводе до тога да је једна од логичних последица левичарске идеологије прогреса „фанатична вера за поништењем” свих „реакционара” (Nolte 2011, 201). Нолтеу је наравно било добро познато да је још Томас Минцер (*Thomas Müntzer*) говорио да је елиминација безбожника предуслов за успостављање Божјег царства. У том контексту се и Лењинова жеља за поништавањем буржоазије, односно племства и кулака одлично уклапа у начин мишљења „вечне левице”. Наравно, имена која се надевају непријатељима могу бити различита, али су фактичке последице вазда исте – грађански рат. Како примећује Слотердијк, „аутентична класна свест значи свест о грађанском рату” (Sloterdijk 2013, 194). Тако је, заправо, и сваки комуниста „члан партије грађанског рата”, као што је то јасно истакнуто у једној инструкцији Коминтерне војној организацији бугарске комунистичке партије из августа 1924. године (Према: Тимофејев 2011, 173). Одлука за или против грађанског рата није, дакле, својевољна, а још мање случајна, већ излази из идеолошког опредељења левице. Другачије речено, према марксистичко-лењинистичкој идеологији се под класном борбом на крају крајева подразумева потпуно поништење противника.

У овом кажњавању владајуће класе лична одговорност, која се може доказати, не игра никакву улогу. Мартин Латсис, један од првих шефова Чеке, 1. новембра 1918. године, обзнањује: „Не водимо рат ни против једне особе посебно. Искорењујемо буржоазију као класу. Не тражите у истрази документе и доказе о томе шта је оптужени учинио (...) Право питање које треба да се постави јесте којој класи припада” (De Benoist 2007, 43). Будући да лична одговорност не игра улогу, на мети се могу наћи и читави народи који стоје на путу остварењу зацртане визије.

Заправо, није реч само о заговарању, већ и о спровођењу насиља. Уосталом, први покушај геноцида у модерној историји догодио се у Вандеји у време Француске револуције. На начин како су се француски револуционари опходили према Вандејцима и бољшевици су се доцније односили према Козацима. Централни комитет КПСС је у истом духу већ 1919. године наредио да Козаци „сви до једног буду истребљени и физички ликвидирани” (De Benoist 2007, 43). На примеру Француске револуције види се да је листа непријатеља још дужа и сасвим нејасно одређења. „Не само племићи, свештеници који су одбили да положе заклетву и њихови

следбеници, профитери на тржишту хране, они који подижу цене, они који шире лажне вести, него уопште сви који су потпомогали *corruption des citoyens* и *subversion des pouvoirs et de l'esprit publique* проглашени су за непријатеље отаџбине и кажњени смрћу” (Schmitt-Dorotić 1921, 165).

Ипак, терор није усмерен само према отвореним противницима. Наиме, прелазак у прокламовани нови свет не може се остварити без одлучног реза којим се досадашња прошлост одваја од будућности. Он је неопходан да се будући свет не би контаминирао остацима прошлости. Тако је из људске природе неопходно одстранити све оне елементе који на било који начин могу сметати остварењу прокламоване утопије, а хуманост „се састоји у томе да се емпиријски човек преваспита у утопијског” (Kleine-Hartlage 2019, 123–124). У том послу важну улогу игра пропаганда, која се „има схватити као нека врста опште радиности која, делимично од старих а делимично од младих људи и деце, треба да произведе нове људе. Онај ко није згодна сировина за ту нову индустрију, или ко неће да се њој подвргне, тај ће бити избачен из заједнице, дакле, протеран, затворен или убијен” (Milanov 2021, 94). У том смислу су логори и институције за преваспитавање неподобних – чак и када је реч о дојучерашњим сапутницима и савезницима – нужност. Они који оклевају или не желе да напусте стари начин живота и који одбијају да прихвате промене нису више тек идеолошки противници већ се на њих гледа као на неразумне, односно болесне људе. Прелазак у ново стање, поред раскида са старим нормама и навикама, захтева и уклањање свега неподобног из сећања, па се истовремено са прогоном живих противника ради и на рушењу споменика, односно на обрачуну са мртвим противницима. Као симболички изрази тог лома са прошлосту и свим традицијама служе увођење новог календара у време Француске револуције или почетак рачунања времена од момента када су Црвени Кмери преузели власт у Камбоџи. Током двадесетих и прве половине тридесетих година у СССР-у није се учила руска историја, уместо које се предавао марксизам маскиран у „науку о друштву”. У раскиду са словенским идентитетом Руса ишло се и даље, па су „научници” открили да је руском језику ближи грузински него ли словенски језици „спахијске Пољске”, „буржоаске Чехословачке” и „војно-фашистичке Југославије” (Timofejev 2011, 136, фн 460).

Без обзира на отворен прогон противника, однос левице према савременицима остаје дубоко проблематичан. Као што је констатовано Манфред Хетих, прогресивиста је због свог схватања садашњице као нечег прелазног, чија је функција, барем у екстремном случају, једино да припреми будућност и која „нема никакву вредност за себе”, увек „у опасности да своје савременике посматра примарно или искључиво функционалистички у погледу на будућност” (Hättich 1971, 17). Ту лежи потенцијална нехуманост левице која постављајући наводно хуманистичке циљеве за будуће генерације своје савременике третира тек као средство за остварење тих циљева. Авангарда, убеђена у своју мисију, живи у уверењу да ће тек „нови човек” који ће настати у будућем друштву за разлику од савременика умети да истински цени њено дело. Заправо, ко год верује у напредак, како примећује Алан Финкелкраут, верује у релативну вредност човечанства с обзиром на будуће нараштаје, а из тога следи да је „законито жртвовати прве нараштаје у корист других” (Према: De Beno 2007, 121). Овај проблематичан однос према савременицима објашњава и зашто је, историјски гледано, левица често била равнодушна, ако не и непријатељски расположена према корпоративистичким или мутуалистичким покушајима да се социјални положај нижих слојева унапреди без великих лова. Побољшање положаја значило би одлагање револуције, односно одлагање успостављања коначног стања.

Спремност да се људи третирају као пуки материјал за изградњу будућег друштва никако није у супротности са идејом једнакости. Напротив, још је Токвил уочио да је вера у безграничне могућности људског усавршавања нужна последица вере у једнакости. Израз те вере у могућност усавршавања човека је идеја стварања „новог човека”.

ПОНИШТАВАЊЕ КУЛТУРЕ

Како примећује Нолте, „владајућа” класа, није једино морала да стрепи за своју имовину и живот, него и „за нешто што јој је било важније од живота, а то су култура и могућност култивисањег живота, и обе ове ствари биле су још од почетка високих култура повезане са разликовањем класа, односно са разликом између сиромашних и богатих” (Nolte 1993, 329). Кајица Миланов такође уочава да левица не тежи само промени политичких и својинских

односа, већ стреми ка нечем много већем, а то је „преображај свих животних вредности”, односно стварању новог начина живота, новим оценама свих вредности и добара, новој пракци у опхођењу с људима и заједницама, новим верским и мисаоним начелима (Milanov 2012, 303). Све то скупа подразумева културни преображај, односно поништавање целокупног културног наслеђа.

Као што је Нолте уочио, култура је сметња захтевима „вечне левице”, јер подразумева разликовање. Са друге стране, изједначавање је, по логици ствари, могуће само „надоле”. Оно, дакле, подразумева снижавање општег нивоа богатства и благостања, али исто тако и образовања и културе. Другим речима, култура је непријатељ већ самим тим што није и не може бити за све и за свакога. То постаје јасно већ код Русоа који „природно стање” види као стање једнакости, док на културу гледа као на врсту перверзије будући да почива на подели рада, те према томе на принципу неједнакости. Такође, култура увек подразумева постојање чврстих форми, разграничења и разликовања, односно одређених норми, стандарда и правила који се не могу по вољи мењати. Уз то култура захтева рад. Како примећује Шпенглер, Марксови најфанатичнији следбеници желе поништавање читаве културе како би што више смањили количину неопходног рада (Spengler 1920, 74).

Да развој високе културе и тежња за успостављањем једнакости стоје у супротности било је јасно и Фридриху Шлегелу, Токвилу (Tokvil 2002), као и већ помињаном Берђајеву који је указивао на незамисливост културе без „хијерархијскога континуитета и без квалитативне неједнакости”, те према томе одрицао могућност постојања било какве културе у социјализму (Berđajev 1990, 217–230). Укратко, људи могу бити једнаки само из перспективе у којој култура не игра никакву улогу и у којој су све духовне вредности поравнате, а разлике у рангу се више не признају. Важи и обрнуто, па је неједнакост услов развоја културе. У основи се налази идеја да је подела људи према њиховим способностима, активностима и образовању претпоставка сваке културе, али истовремено и савим природна последица чињенице да нико не може нити треба да ради све. Са друге стране, општа једнакост подразумева општу простоту. „Исти начин на који се новац зарађује и његово трошење на исту врсту задовољства: *panem et circenses* – више од тога не треба, и више од тога се не разуме” (Spengler 1933, 69).

На овом месту је потребно присетити се большевичких пљачки и рушења црква после револуције, као и сличних примера из Шпаније из времена грађанског рата, што није представљало само напад на религију, већ исто тако и на културу. Нолте се позива и на документе „вечне левице”, као на пример *Манифест једнаких*, који нису скривали решеност да, „ако мора, пропадну и све уметности ако ће на крају остати стварна једнакост” (Nolte 1993, 331). На крају крајева, једнакост и није нужан услов за развој културе и уметности. Такође, „есенцијална повезаност” између „варварства” и „утопије” је за Нолтеа барем назначена у марксистичком појму „пракомунизма” (Nolte 2011, 115). У намери да човека ослободи од „терета повести”, сваки захтев за једнакост са собом носи и прихвата своје примитивистичке последице. „Утолико је примитивизам, без пежоративног акцента, схваћен као оријентација према праисторијским начинима живота, тло у коме је левица укоренења” (Nolte 2015, 623). Тако примитивизам означава жељу за повратком у изгубљено првобитно стање, после кога је дошло до кварења. Он представља побуну против сувише комплексне и компликоване цивилизације, односно жељу да се успостави стање које ће упркос томе што је ново одговарати старом, идиличном времену. Стога ослобађање од терета млађе и искварене прошлости у исто време представља и рат против прошлости као царства неједнакости и зла, односно брисање трагова те „мрачне прошлости”. У историји више нема ничега што може да побуди дивљење, већ само оно што мора да се осуди као неправда.

ПРОТИВ ПРИВАТНЕ СВОЈИНЕ

До сада набројане особине „вечне левице” могу се лако препознати у свим добрима и различитим цивилизацијама. Са тим је повезана још једна карактеристика. Наиме, „вечна левица” је у сваком свом појавном облику тежила укидању приватне својине као корена сваког зла и највеће сметње остварењу идеје једнакости. Приватна својина се ту разуме једино као пљачка и узурпација. У том смислу чињеница да су неки људи талентованији, интелигентнији или марљивији од других у мисаоном свету „вечне левице” не представља никакав аргумент. Оно што је одлучујуће је да је сваки желудац једнак другоме. У складу с тим је свако ко на основу свог рада и својих способности за себе захтева више добара заправо

узурпатор и непријатељ друштва. „Корен свег зла је, дакле, приватна својина, преко које се човек супротставља човеку и из које произлази један отуђени свет у коме човек више није код куће сам са собом и у природи” (Nolte 1993, 331).

Све рђаве појаве код човека не изводе се, према томе, из његове природе, која се сагледава као у основи добра, али искварена постојањем приватне својине, па је и зло нешто што долази споља. Самим тим, укидање приватне својине као уклањање спољног узрока значи и повратак човека његовој доброј природи. Није, дакле, ствар у томе да се својина другачије прераспореди, већ да се објекат зависти укине једном за свагда. Уколико се вратимо на идеју да је корен левице у зависти, она жели да победи завист тако што ће укинути њен објект. Тако у друштву без приватне својине, где је објект зависти уклоњен и у коме ће сва добра бити заједничка, сви људи ће постати добри. Иста логика би морала да се примењује и на остале објекте зависти, чиме се поново долази до идеје о савршеној истости као о крајњем циљу. Будући да се приватна својина схвата као противприродна, тиме и свако ко тежи њеном очувању постаје не само непријатељ пролетаријата, већ истовремено и непријатељ хуманости и човечанства.

У том смислу, појава својине представља за левицу први грех човечанства. То долази до изражаја још код Русоа. „Први који је ограда земљиште и рекао: ‘Ово је моје’ и наишавши на простодушне људе који су му поверовали, у ствари је оснивач образованог друштва. Колико ли би спречио злочина, убистава и ратова, од колике ли би беде и страха поштедео људски род онај који би почупао коље и затрпао јарак, довикујући ближњима: ‘Не верујте варалици! Пропашћете ако сметнете с ума да плодови припадају сваком и да земља није ничија!’” (Ruso 1993, 161). Колико је питање својине важно за левицу види се и из *Манифеста комунистичке партије* где се каже да комунисти могу своју теорију да обухвате једним изразом: „укидање приватне својине” (Marks i Engels 1979, 34). Одатле следи и левичарска фасцинација праисторијом као временом у коме човечанство још није познавало „првобитни грех” приватне својине. Уколико је својина неприродна и у основи настала на пљачки, онда нема ничег праведнијег и природнијег од жеље да се правда и природни ред поврате „експропријацијом експропријатора” односно тако што ће се „опљачкати опљачкано”.

Мржња сиромашних према богатима, побуна оних који немају против оних који имају, како запажа Нолте, представља константу у повести, независно од времена и места. Међутим, како он даље наводи, од XIX века је услед губитка самопоуздања код „владајуће класе” дошло до тога да су поједини „богати” прешли на страну „сиромашних” или су барем показивали симпатије за њихову ствар (Nolte 1993, 333). Различити хришћански марксистички и хришћански социјалисти свакако нису били „сиромашни”, него их је етика терала да се супротставе наводно неетичном „капиталистичком” друштву.

УНИВЕРЗАЛИЗАМ

Несумњиво најзначајнију и највећу победу „вечне левице” представљала је Октобарска револуција. Било је то „преузимање власти од стране екстремне левице у једној великој земљи” и дуготрајно вршење власти, те је стога она представљала јединствен догађај у повести (Nolte 1994, 150–151). Такође, била је то „*револуција доктрине и теоријске догме*” (Burke 1992, 208), на исти начин као што је то била и Реформација, односно Француска револуција (Берк). Таква револуција „ниједног тренутка није имала намеру да се ограничи на једну земљу, већ је од почетка сањала о планетарној власти, односно тежила је ка промени околности у целом свету. У свим својим манифестацијама, левица је увек тежила превладавању оних супротности међу народима и државама које могу бити повод за рат, што је са собом носило и идеју о универзалној једнакости” (Novaković i Dostanić 2020, 32). Као што је уочио Кинелт-Ледин, идеја универзалне једнакости је овде суштинска, јер левица је један – „један језик, једна раса, једна класа, једна идеологија, једна религија, један тип школе, један закон за све, једна застава и једна централизована, светска држава” (Kuehnelt-Leddihn 1974, 39). Тако „вечна левица” која жели да у целом свету све буде исто демонстрира своју вољу да води светски грађански рат. Укратко, колико год вечна левица подвлачила да је њен циљ превладавање разлика и успостављање трајног мира међу људима, резултат њеног деловања не може бити друго до светски сукоб, односно светски грађански рат и поништавање непријатеља не само у границама једне земље, него у светским размерама. Мир међу народима може доћи само после добијеног светског рата међу класама.

ВЕЧНА ЛЕВИЦА ПОСЛЕ ПАДА КОМУНИЗМА

Уколико се „вечност” левице узме озбиљно разуме се да пропаст комунизма никако не значи и крај „вечне левице”. Вера у идеју једнакости способна је да надживи све теорије и пројекте који су пропадали у покушајима да је остваре. Тако још и данас постоје аутори попут Алена Бадијуа који се залажу за један нови покушај успостављања неке врсте комунизма. Ипак, такви покушаји више представљају изузетак него правило. Реч је о позивима који упркос њиховом присуству у јавности немају реалну политичку снагу. Међутим, то још увек не значи да се левица може везати искључиво за оне који се залажу за рестаурацију ригидног комунистичког модела. „Вечна левица” је подложна извесним трансформацијама у својим појавним облицима. Недуго после пада Берлинског зида Нолте је као „најважнију појавну форму” екстремне левице идентификовао „*third worldism*”, који је повезан са антизападњаштвом, феминизмом, мултикултурализмом и еколошком (Nolte 1994, 157–159). У истом зборнику Рајнар Цителман је у свом чланку указивао да је у феминизму „настала нова идеологија са утопистичким захтевом за стварање ‘новог човека’” (Zitelmann 1994, 178–179; Zitelmann 1992, 27–33). Тако уместо старих, на сцену ступају нове форме „вечне левице”: феминизам, еколошки, мултикултурализам, цендеризам, које све оперишу са поистовећивањем правде и једнакости. Овој листи би се могао придодати и трансхуманизам будући да се и ту у основи циља на превазилажење човека, односно стварање новог и унапређеног људског бића.

Напоследку, Нолте не само што указује на то да ће „вечна левица“ и у будућности играти битну улогу, већ јој приписује одређено право, пошто се без њене побуне не би могла образовати свест о повести, нити би било могуће изаћи из изворних односа владавине. Стога би и начелно одбацивање левице представљало и одбацивање човека и његове повести. То заправо значи да је утопија неуништив елемент људске природе. Ни овде Нолте није усамљен. До сличног закључка дошао је и Герд-Клаус Калтенбрунер када је десно и лево држање назвао „конституентима људске повести”, функцијама које се међусобно допуњују, од којих свака има своје упитности и изопачења. „Питање стога не гласи, која од две функције је ’истинита’ – обе одговарају људској природи, ниједне од њих се не може одрећи” (Kaltenbrunner 1975, 10). Роџер

Скрутон такође признаје „делимичне истине” код левице, па тиме и он прихвата идеју о слободном надметању и плодном међудејству политичких снага – укључујући ту и левицу. Скрутон такође наводи да ће левица увек постојати јер ће „увек бити оних који у политичком животу виде прилику за масовне покрете солидарности, које можда сами контролишу”, додајући да такви покрети масовне солидарности добијају на замаху када превладају страх, озлојеђеност и бес (Skruton 2020, 179). У сваком случају, као што пише Нолте: „Утопија, чежња за бесповесношћу је дакле вероватно моћна у свој повести и она може постати снага која једва да је упоредива са неком другом снагом када се она повеже са оном побуном против савремене неправде, што је тло 'левице' чим су успостављене обавеза и организација” (Nolte 2015, 234). Па ипак, ово делимично право „вечне левице” се не може схватити као последња реч по том питању. Наиме, потпуно остварење циљева радикалне левице значило „одбацивање не само либералног система, него и историјске егзистенције”, будући да би левичарска утопија друштва без владавине и без класа „морала водити једном ригорозном окоштавању које би искључило сваки повесни развој и културну диференцијацију” (Gerlich 273). Укратко, Нолте не потцењује повесни значај ове левичарске глади за правдом и једнакошћу, али упозорава на њене последице. „Воља за више правде или такође за више једнакости за индивидуе, групе нације културе – непозната у животињском свету или само делимично присутна у сукобима између генерација – је један од фундаменталних покретачких снага и истовремено максима људског рода. Али воља идеологија једнакости за праву *по себи*, односно за једнакост *по себи* убија живо и у ствари ствара лажне социјалне облике” (Nolte 2011, 183).

Тиме се већ дотиче важан моменат у односу левице и деснице. Наиме, иако се „вечној левици” не може одрећи свако право на постојање, исто тако је јасно да уколико се разруше све бране њеном утопизму то не значи ништа друго него пут у катастрофе и тоталитаризам, при чему није реч о злој вољи овог или оног човека, странке или групе, већ о логичним последицама левичарских идеја. Покушај да се левичарске представе о свету наметну човеку је напоследку довео до катастрофа у XX веку, јер човек није одговарао тим представама. Исто тако, уочљиво је да је Нолтеова „вечна левица” више него тек политички или економски феномен. Он са правом истиче да ова „вечна левица” има другачији однос према

времену од деснице, односно да је у својој двострукој природи она нешто као „непокретни покретач” (Nolte 1994, 146) повести, који прети да је укине.

ЗАКЉУЧАК

Када бисмо покушали да сумирамо Нолтеово схватање „вечне левице” реч је у о „констатацији да се у различитим повесним периодима и на различитим местима увек изнова јављају исти левичарски захтеви” (Novanović i Dostanić 2020, 33). Не само да би се социјалисти са краја XIX и почетка XX столећа међусобно добро разумели, као што су констатовали Молер и Штраус, него би се у основним идејама могли сложити и са пророцима из старог Израела, проповедницима из средњег века, руским револуционарима и радничким трибунима као и са данашњим борцима за социјалну правду и мултикултурализам. Грубо речено, све те групе би се сложиле да је постојеће стање не само лоше, већ и неправедно, неприродно, па и неподношљиво. Свако од њих би могао идентификовати групу „привилегованих” која тлачи и угњетава друге. Исто тако, сагласили би се и у погледу циља, односно у захтеву за стварањем универзалне заједнице једнаких и слободних људи, без посредних односа и владавине. Тако би све представнике „вечне левице” везивао универзални егалитаризам који тражи дефинитивно укидање власти, својине те „доминације” и „отуђења”, односно свих граница међу људима. „Вечна левица” дели исти месијанизам и веру у будуће стање, које би требало да буде слично прастаром, природном стању из времена када друштво наводно још није било корумпирано својином и влашћу. Левица такође баштини и исту волунтаристичку идеју о конструктабилности стварности, односно веру да се помоћу политичке акције свет може изменити, а човек поправити и поново задобити изгубљену једнакост. Прогресивиста, пише Гинтер Шолд, посматра свет пре свега као „објект могућег преобликовања, новог планирања или у екстремној, али напослетку очекиваној консеквенци, као фарму за узгајање Новог Човека” (Scholdt 2017, 11). Напослетку сву „вечну левицу” здружује и материјалистичко схватање по коме је економија основа, а желудац, једноставно речено, има примат над моралом (и културом). Ови елементи, према Нолтеу чине суштину учења „вечне левице”. Она од

њега не одступа ни када се изражава језиком пророка старог Израела, ни када говори у категоријама савремене политичке коректности.

Нолтеу припада заслуга да је препознао трансепохалну истоветност левице, указао на њено порекло и описао њене најважније црте. Признајући „вечној левици“ извесно право и прихватајући да је утопија неотклоњив део људске природе Нолте је препознао да „вечна левица“ неће нестати ни после пропасти комунизма, иако ће се њени појавни облици променити.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Benoa, Alan de. 2007. *Komunizam i nacizam. 25 ogleda o totalitarizmu u XX veku 1917–1989*, preveo Slobodan Erski, Beograd: Ukronija.
- Benoist, Alain de. 2021. *Der populistische Moment. Die Rechts-Links-Spaltung ist überholt*, Berlin: Junge Freiheit Verlag.
- Berđajev, Nikolaj. 1990. *Filozofija nejednakosti*, preveo Mirko Đorđević, Mediteran, Oktoih, Titograd.
- Burke, Edmund. 1992. *Thoughts on French Affairs*, in: Daniel E. Ritchie (ed.) *Further reflections on the Revolution in France*, Liberty Fund.
- Cvetičanin, Neven. 2008. *Epoha s one strane levice i desnice*. Beograd: Službeni glasnik, Institut društvenih nauka.
- Fritze, Lothar. 2021. *Kulturkampf. Moralischer Universalismus statt Selbstbehauptung*, Dresden: Jungeuropa Verlag.
- Furt, Peter. 2021. „O masovnoj demokratiji: Njen položaj kod Panajotisa Kondilisa“, preveo Dušan Dostanić, *Srpska politička misao*, posebno izdanje, str. 69–83.
- Gauland, Aleksandar. 2020. „Liberalna hegemonija“ u: Novaković Aleksandar, Dostanić Dušan (ur.) *Poredak i sloboda. Razgovori konzervativaca i libertarijanaca*, Beograd: Službeni glasnik, str. 258–267.
- Gauland, Alexander. 2019. „Populismus und Demokratie“, *Sezession*, Heft, 88, Schnellroda, S. 14–20.
- Gerlich, Siegfried. 2009. *Ernst Nolte: Portrait eines Geschichtsdenkens*, Schnellroda: Edition Verlag.
- Hättich, Manfred. 1971. *Individuum und Gesellschaft im Konservatismus*, Niedersächsische Hannover: Landeszentrale für Politische Bildung.
- Kaltenbrunner, Gerd-Klaus. 1975. *Der schwierige Konservatismus, Definitionen, Theorien, Porträts*, Herford und Berlin: Nicolaische Verlagsbuchhandlung.

- Kazimirović, Vasa. 2013. *Crna ruka. Ličnosti i događaji u Srbiji od Majskog prevrata 1903. do Solunskog procesa 1917*, Novi Sad: Prometej.
- Kleine-Hartlage, Manfred. 2019. *Ansage*, Schnellroda: Antaios Verlag.
- Kleine-Hartlage, Manfred. 2019. *Die liberale Gesellschaft und ihre Ende. Über den Selbstmord eines Systems*, Schnellroda: Antaios Verlag.
- Kleine-Hartlage, Manfred. 2020. *Konservativenbeschimpfung*, Schnellroda: Antaios Verlag.
- Kondylis, Panajotis. 1992. *Planetarische Politik nach dem Kalten Krieg*, Berlin: Akademie Verlag.
- Kuehnelt-Leddihn, Erik von. 1974. *Leftism: from de Sade and Marx to Hitler and Marcuse*, New Rochelle, New York: Arlington House.
- Kuehnelt-Leddihn, Erik von. 1952. *Liberty or Equality: The Challenge of our Time*, Caldwell: The Caxton Printers.
- Legutko, Ryszard. 2016. *Deamon in Democracy: Totalitarian Temptations in Free Societies*, New York: Encounter Books.
- Marks, Karl, i Fridrih Engels. 1979. *Manifest komunističke partije*, Beograd: BIGZ.
- Milanov, Kajica. 2021. *Titovština u Jugoslaviji*, Društvo za privrednu istoriju, Institut za evropske studije, Beograd, 2021.
- Mises, Ludwig von. 1959. *Socialism. An Economic and Sociological Analysis*, New Haven: Yale University Press.
- Mohler, Armin. 1981. *Wider die All-Gemeinheiten*, Krefeld: Sinus Verlag.
- Niče, Fridrih. 2002. *Tako je govorio Zaratustra*, preveo Branimir Živojinović, Beograd: Momo & Mañana Press.
- Nolte, Ernst. 1993. *Streitpunkte. Heutigen und künftigen Kontroversen um den Nationalsozialismus*, Frankfurt am Main: Propyläen.
- Nolte, Ernst. 1994. „Links und rechts: über Geschichte und Aktualität einer politischen Alternative“ in: Heimo Schwillk, Ulrich Schacht (Hrsg.), *Die selbstbewusste Nation: „Anschwellender Bocksgesang“ und weitere Beiträge zu einer deutschen Debatte*, Berlin: Ullstein, S. 145 – 162.
- Nolte, Ernst. 2011. *Späte Reflexionen*, Wien, Leipzig: Karolinger Verlag.
- Nolte, Ernst. 2015. *Historische Existenz: Zwischen Anfang und Ende der Geschichte?*, München: Lau Verlag.
- Novaković, Aleksandar, i Dušan Dostanić, 2020. „Pojam bez definicije, konzistentnost bez celine – rasprava o konzervativizmu i libertarijanizmu, u: Novaković Aleksandar, Dostanić Dušan (ur.) *Poredak i sloboda. Razgovori konzervativaca i libertarijanaca*, Beograd: Službeni glasnik, str. 11–110.

- Ruso, Žan Žak. 1995. *O poreklu i osnovima nejednakosti među ljudima*, preveo Radmilo Stojanović, Beograd: Filip Višnjić.
- Schmitt-Dorortić, Carl. 1921. *Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf*, München und Leipzig: Duncker und Humblot.
- Scholdt, Günter. 2017. *Das konservative Prinzip*, Schnellroda: Antaios Verlag.
- Schrenck-Notzing, Caspar von. 2011. „Brauchen Konservative eine Theorie?“ in: *Konservative Publizistik. Texte aus den Jahren 1961 bis 2008*, Förderstiftung Konservative Bildung und Forschung, Berlin, 2011, S. 191–195.
- Skruton, Rodžer. 2020. *Kako biti konzervativan*, preveo Vlado Đukanović, Beograd: Adriatic Business Solutions.
- Sloterdijk, Peter. 2013. *Gnev i vreme*, preveo Božidar Zec, Beograd: Fedon.
- Spengler, Oswald. 1920. *Preußentum und Sozialismus*, München: Verlag C. H. Beck.
- Spengler, Oswald. 1933. *Jahre der Entscheidung*, Erster Teil, München: C. H. Beck.
- Šafarević, Igor. 1997. *Socijalizam kao pojava svetske istorije*, preveo Vladimir Jagličić, Cetinje: Svetigora.
- Timofejev, Aleksej J. 2011. *Rusi i Drugi svetski rat u Jugoslaviji. Uticaj SSSR-a i ruskih emigranata na događaje u Jugoslaviji 1941–1945*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Tokvil, Aleksis de. 2002. *O demokratiji u Americi*, preveo Živojin Živojinović, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Weißmann, Karlheinz. 2004. „Das linke Prinzip“, *Sezession*, Nr. 5, S. 2–7.
- Weißmann, Karlheinz. 2017. *Kulturbruch '68. Die linke Revolte und ihre Folgen*, Berlin: Junge Freiheit Verlag.
- Weissmann, Karlheinz. 2020. *Wer ist rechts? Versuch einer Typologie*, Berlin: Junge Freiheit Verlag.
- Zitlmann, Rainer. 1992. „Träume vom neuen Menschen“, Richard Saage (Hrsg.) *Hat die politische Utopie eine Zukunft?*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, S. 27–33.
- Zitlmann, Rainer. 1994. „Position und Begriff – Über eine neue demokratische Rechte“ in: Heimo Schwilk, Ulrich Schacht (Hrsg.), *Die selbstbewusste Nation: „Anschwellender Bocksgesang“ und weitere Beiträge zu einer deutschen Debatte*, Berlin: Ullstein, S. 163–181.

Dušan Dostanić*

Institute for Political Studies, Belgrade

THE CONCEPT OF THE “ETERNAL LEFT” BY ERNST NOLTE

Resume

In the article, the author tries to present Ernst Nolte’s understanding of the “eternal left”. The author starts with the question of whether the concepts of right and left are still usable today. In order to offer an answer to this question, the paper points to the long-established transepochal self-identity of the left. To explain this identity, the author points to the notion of the “eternal left” which was developed within Ernst Nolte’s philosophy of history, where the “eternal left” is seen as one of the “historical constants”. The text then enumerates the key characteristics of the “eternal left” as understood by Nolte, that is, points out its origin and consequences. Since the fall of communism cannot be considered the final defeat of the “eternal left”, the author tries to show that Nolte’s understanding is still relevant in our time and that his description of the “eternal left” has not lost its importance.

Keywords: Ernst Nolte, “eternal left”, left-wing, right-wing

---

* E-mail address: dusan.dostanic@ips.ac.rs.

* Овај рад је примљен 21. априла 2024. године, а прихваћен на састанку редакције 8. јула 2024. године.

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

УДК 327(476:497.11)

DOI: 10.5937/spm86-50382

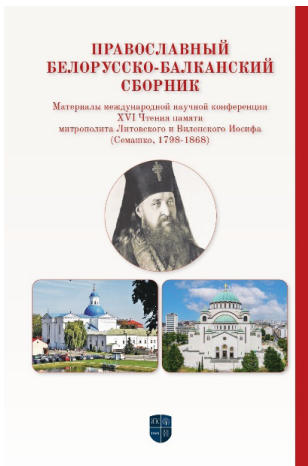
ORCID: 0009-0001-2534-450X

Приказ

Дајана Лазаревић*

*Институт за политичке
студије, Београд*

ЈЕДИНСТВЕНИ ПРЕДСТАВНИК БЕЛОРУСКО- СРПСКИХ НАУЧНИХ ВЕЗА – ДР ЗОРАН МИЛОШЕВИЋ**

*Милошевић Зоран (редактор).
2024. Православни
белоруско-балкански сборник
: материјали међународној
научној конференцији XVI
Чтења памяти митрополита
Литовского и Виленского
Иосифа (Семашко, 1798-
1868). Белград : Институт
политических истраживања ;
Жировичи ; Минск :
Синодална историческа
комисија Белоруској
Православној Цркви :
Минска Духовна семинарија :
Минска Духовна академија :
Центр евроазијских
истраживања Филијала РГСУ.*

Када је развијеност бело-
руско-српских културних веза у
питању, најбоље је обратити се
цитату чувеног белоруског фило-
лога, академика Ивана А. Чароте:

* Имејл-адреса: dajanalazarevic93@gmail.com.

** Приказ је настао као истраживање за потребе докторске дисертације ауторке на тему белоруско-српских веза. Приказ је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

„Прешла ми је у навику, а можда је постала и моја професионална деформација, потреба да доказујем како јужнословенско – источнословенске везе, па ни српско-белоруске везе, никако не спадају у оно што Срби називају 'чудо невиђено'. Те везе су још неистражене, нико се њима још није бавио. Ни сам се не могу тиме похвалити. Сакупио сам корпус чињеница, које ће бити осветљене тек у будућности..." (Чарота 1994, 38-41).

Ипак, за разлику од белоруско-српских књижевних веза, које су имале своје велике трудбенике, представнике народне дипломатије, попут: Десанке Максимовић, Момчила Ђерковића, др Миодрага Сибиновића са српске стране, те проф. др Ивана Чароте са белоруске, остаје неогворено питање научних веза између два брата народа. Свакако их има, у чему доминирају техничке и хуманистичке науке, док је у друштвеним наукама ситуација знатно другачија.

Када су у питању друштвене науке, пре свега – политичке, један од ретких српских научника који се годинама бави источнословенском, а у том броју и белоруском проблематиком, свакако јесте др Зоран Милошевић. У овој области научног истраживања је ненадмашан, будући да је пионирским подухватом у

Србији успоставио сарадњу са белоруским колегама у области политичке науке, коју је подигао на институционални ниво. Наиме, трудио се да институција у којој је запослен, Институт за политичке студије, потпише уговоре о сарадњи са сродним белоруским, те је тако успостављена сарадња са Белоруским државним универзитетом и Духовном академијом (богословијом) у Минску.

Међу белоруским научницима, просветним и културним радницима пронашао је вредне сараднике, али и верне пријатеље, који су великим делом инспирисали смер његових истраживања: проф. др Кирил Шевченко, др Виктор Јермолович, др Лав Криштапович, протојереј др Александар Романчук, као и проф. др Иван Чарота, жива легенда борбе за српску реч у Белорусији.

У последњих двадесет година допринос др Зорана Милошевића белоруско-српским научним везама је врло упечатљив. Знање руског језика му је омогућило учешће на бројним научним конференцијама у Белорусији, а трудио се и да своје белоруске колеге позива на научне скупове у Србији, које је сам организовао, понекад и у врло компликованим околностима. Радове белоруских научника је објављивао у зборницима са конференција, некад у оригиналу, а

некад и у преводу. (Милошевић 2005, 2006, 2008, 2015а, 2015б, 2016, 2019, 2020а, 2020б, 2021, 2022а, 2023в, 2024а). Резултати које је постигао су без преседа на у области белоруско-српских научних веза.

Узмимо у обзир и продукцију издавачке куће „Центар академске речи” у Шапцу, чији је оснивач и руководиолац био др Милошевић. У том периоду изашле су и научне студије проф. др Ивана Чароте и проф. др Кирила Шевченка, од којих је Чаротина била изузетно запажена књига и једина на српском језику која је на научној основи представила историјат белоруско-српских културних веза (Чарота 2016, Шевченко 2017).

Исти аутори су истим редоследом објавили и своје научне монографије на Институту за политичке студије: И. Чарота – „Видици једног Белоруса-Белосрбина – есеји и студије”, а К. Шевченко – „Чеси, Прашко пролеће и НАТО бомбе” (Чарота 2023, Шевченко 2024). На обема књигама је др Зоран Милошевић радио као рецензент или писац предговора, али и на идејним решењима.

Зборник који смо фиксирани на почетку овог осврта је публикован на руском језику, а у преводу његов назив гласи: „Православни белоруско-балкански зборник“, а посвећен је

Митрополиту Литванском и Виленском Јосифу Семашку (1798-1868). Радови су првобитно били представљени на научној конференцији на Духовној богословији у децембру 2023. године у Минску. С обзиром на искуство и почасно место које увек заузима на таквим скуповима, др Зоран Милошевић се нашао у улози приређивача зборника, уобличивши и распоредивши текстове унутар књиге и давши идејно решење за корице – на којем ће српска и белоруска светиња (Манастир Жировичи и Храм Светог Саве) стајати један поред другог, док изнад њих лебди велики православно заштитник Јосиф Семашко, који их духовно уједињује у светости Православља.

Митрополит Јосиф Семашко и његов допринос Православљу је готово непознат на нашим просторима, осим можда у ужим црквеним круговима, а чини се и да су Белоруси тек однедавно почели озбиљније да га проучавају. Време у којем живимо супротставља се традицији и православно начину живота, те се о томе говори најчешће само у црквеним круговима. Међутим, овај зборник, иако симболично посвећен митрополиту Семашку, управо себи дозвољава супротно – анализу традиционалних насупрот глобалним вредностима, положај православних народа у

савременој геополитичкој ситуацији, претње по њихов опстанак (и физички и духовни).

А да је тема актуелна и итекако потребна белоруској научној и широј јавности, говори и свеукупна друштвена ситуација у којој живе – од покушаја „цветне револуције” 2020-2021. до константних покушаја да се римокатоличка заједница покаже као доминантна (пре свега у бројном стању), да не говоримо о напредности у односу на „назадно православље”. Друго, да се унијатство, тј. гркокатоличанство, прикаже као национална вера Белоруса и тиме смени Православље, удаљивши их додатно од њиховог националног идентитета и јединства са руским народом. Док су Белоруси православни и свесни свог заједничког порекла са руским и осталим словенским народима – за њих нема места у Европској унији, нити било којој другој западњачкој организацији „цивилизованог и напредног света”, а могу очекивати бројне подметачине којима су и раније били беспштедно и неправедно изложени.

На историјским белоруско-литванским територијама митрополит Јосиф Семашко је одиграо одлучујућу улогу у укидању уније 1839. године. Његова дипломатичност у наступу и вештине у дискусијама умногоме су помогле његовој борби против

русофобије, православофобије и наметања унијатске идеје народу који не би требало да се окреће против својих корена и духовности (а унијата је, према неким проценама, на овим територијама било преко 70%).

Осим по тематици, зборник је јединствени пример белоруско-српске научне сарадње и сигурно ће служити као пример истраживачима будућих година. Окупио је истакнуте научне и културне раднике, међу којима су и: др Антони Миرونвич (Универзитет у Бјалистоку, Пољска); протојереј др Александар Романчук (председник Синодалне историјске комисије у Минску, Духовна академија); др Александар Гронски (Научни истраживачки институт светске економије и међународних односа „Ј. М. Примаков” при Руској академији наука); др Олег Казак (Белоруски државни економски универзитет, Минск); др Ана Филимонова (Институт за словенске студије Руске академије наука); проф. др Кирил Шевченко (Руски државни социјални универзитет, Филијала у Минску) и др.

Што се тиче приређивача, др Зорана Милошевића, његов научни допринос изазива пажњу у Србији и иностранству. У последње две године, његове књиге су се појавиле у Ираку, Русији, Белорусији и Републици Српској

(Милошевић 2022б, 2023а, 2023б, 2024б), а очекује се и излазак књиге у издању Матице српске у Црној Гори. Руске, белоруске и српске колеге пишу приказе његових књига, али и анализе његове геополитичке мисли (Шевченко 2023, Чарота 2023, Лазаревич 2023, Лазаревић 2024, Ивановиков 2024).

Академик Иван Чарота из Минска за српског колегу др Милошевића каже да је човек који ради на „заштити рода српског и племена словенског” (Чарота 2023, 5). Чарота наводи да се у готово свим публикацијама Милошевића кумулативно историјско искуство српског народа разнолико користи уз многа поређења и типолошка уопштавања која помажу у трезвеној процени геополитичке реалности. Врло сличан суд се може чути и од његовог колеге, др Кирила Шевченка. Он др Милошевића оцењује као научника-хуманисту широког енциклопедијског профила и признатог стручњака у реду друштвених наука, говорећи

како се у својој професионалној каријери бавио „најпроблематичнијим аспектима историје, културе и данашњег положаја Србије и других словенских држава” (Шевченко 2023, 9).

Њихов руски колега пак, др Иван Ивањиков, осврће се на тумачење др Зорана Милошевића у вези са српском идејом у периоду 1999–2000. године, током агресије НАТО-а на Савезну Републику Југославију и стварању савезне државе са Русијом и Белорусијом. Према Ивањикову, Милошевић је истакао да су Срби схватили да је то утопија, јер није било заједничких граница између поменутих братских држава, али идеја је ипак представљала једну природну жељу приближавања братских и пријатељских народа (Ивањиков 2024, 14).

Остаје нам да се надамо да ће будућност донети достојног наследника др Милошевићу у погледу рада на белоруско-српским научним везама, будући да је тренутно у томе јединствен и непревазиђен.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Иванников, Иван. 2024. „Политические, исторические и социологические взгляды Зорана Милошевича и их влияние на развитие политической науки”. *Спутник высшей школы*. 11-18.
- Лазаревић, Дајана. 2024. „И разум и душа у служби науке – неповљива стваралачка личност др Зорана Милошевића”. *Светост – култура – геополитика*. 7-18. Зворник: Асоглас.
- Лазаревић, Дајана. 2023. „Геополитическая мысль доктора Зорана Милошевича”. *КУЛЬТУРА. ПОЛИТИКА. ПОНИМАНИЕ: X Международная научная конференция (к 10-летию Института межкультурной коммуникации и международных отношений НИУ БелГУ)*. 27-31. Белгород.
- Милошевић, Зоран (прир). 2024а. *Међународна конференција Српско-бугарски односи – питања сарадње и перспектива*. Београд: Институт за политичке студије.
- Милошевић, Зоран. 2024б. *Светост – култура – геополитика: Сусрет који води ка Спасењу*. Зворник: Асоглас.
- Милошевић, Зоран. 2023а. *Геополитика 1*. Санкт-Петербург: Свежий взгляд.
- Милошевић, Зоран. 2023б. *Геополитика 2*. Минск: Белпринт.
- Милошевић, Зоран и Миша Стојадиновић (прир). 2023в. *Европа и Дунав : Дунав у геополитичким стратегијама европских држава : зборник радова са међународне научне конференције одржане 26 – 27. јуна 2023. године у Београду*. Београд: Институт за политичке студије.
- Милошевић, Зоран (прир). 2022а. *Историја као инструмент геополитике : зборник радова са међународне научне конференције одржане у Београду 14 – 15. марта 2022. године*. Београд: Институт за политичке студије.
- Милошевић, Зоран. 2022б. *Муслимани – терористи или жртве запада* (на арапском језику). Багдад.
- Милошевић, Зоран (прир). 2021. *Светост и дух времена : зборник радова са међународне научне конференције одржане [у Глушцима] 6 – 8. августа 2021. године*. Београд : Институт за политичке студије ; Црна Бара : Удружење Милош Милојевић.
- Милошевић, Зоран (прир). 2020а. *Светост и идентитет : улога светаца и светости у формирању идентитета православних*

- народа : тематски зборник. Београд: Институт за политичке студије.
- Милошевић, Зоран (прир). 2020б. *Говор мржње и култура памћења : тематски зборник*. Београд: Институт за политичке студије.
- Милошевић, Зоран (прир). 2019. *Православље и идентитет православних народа : материјали са националне конференције са међународним учешћем*. Београд: Институт за политичке студије.
- Милошевић, Зоран (прир). 2016. *Србија и Евроазијски савез*. Шабац : Центар академске речи ; Београд : Међународна словенска академија, Српско одељење, 2016.
- Милошевић, Зоран (прир). 2015а. *Национални идентитет и међународне интеграције*. Београд: Институт за политичке студије.
- Милошевић, Зоран (прир). 2015б. *Унија : политика Римокатоличке цркве према православним Словенима*. Београд: Институт за политичке студије.
- Милошевић, Зоран (прир). 2008. *Јединство православних Словена, књ. 2*. Београд: Институт за политичке студије.
- Милошевић, Зоран (прир). 2006. *Јединство православних Словена, књ. 1*. Источно Сарајево: Филозофски факултет.
- Милошевић, Зоран (прир). 2005. *Унија : политика Римокатоличке цркве према православним Словенима*. Београд: Институт за политичке студије.
- Чарота, Иван. 2023. „В заштиту рода сербског и родства славјанског”. *Геополитика 2*. 5-11. Минск: Белпринт.
- Чарота, Иван. 2023. *Видици једног Белоруса-Белосрбина – есеји и студије*. Београд : Институт за политичке студије.
- Чарота, Иван. 2016. *Белорусија и Србија – трагом узајамног упознавања и деловања*. Шабац: Центар академске речи.
- Чарота, Иван. 1994. „Интервју”. *Погледи*. 38-41. Крушевац.
- Шевченко, Кирил. 2024. *Чеси, Прашко пролеће и НАТО бомбе*. Београд : Институт за политичке студије.
- Шевченко, Кирил. 2023. „Научные труды профессора Зорана Милошевича и их значение для России”. *Геополитика 1*. 9-14. Санкт-Петербург: Свежий взгляд.
- Шевченко, Кирил. 2017. *Лужичкосрпско питање и Чехословачка 1945-1948*. Шабац: Центар академске речи.¹

* Овај рад је примљен 22. априла 2024. године, а прихваћен на састанку редакције 8. јула 2024. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Српска политичка мисао* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или енглеском језику.

Часопис се објављује шест пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. фебруар, 1. април, 1. јун, 1. август, 1. октобар и 1. децембар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Радови се Редакцији достављају њиховим постављањем на CEON платформу користећи следећи линк: <https://asestant.ceon.rs/index.php/spm/login>.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву о ауторству. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: http://www.ips.ac.rs/rs/magazines/srpska-politicka-misao/authors_directions/.

Сви пријављени радови проверавају се на плагијаризам или аутоплагијаризам.

Различити облици Chat box-а и други облици софтвера вештачке интелигенције не могу бити (ко)аутори радова који се прилажу на разматрање. Ови алати се могу користити само за стилистичке дораде језика, не и за писање делова рада, а аутори који их користе су у обавези да назначе сврху употребе оваквих алата на месту где су исти употребљени.

Аутори су у обавези да, уз (пожељно) институционалну имејл адресу коју достављају у тексту рукописа у фусноти уз име и презиме, доставе и своје ORCID бројеве.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацима, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацама.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацама.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Српска политичка мисао* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на латиничном писму.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Subotić 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Subotić, Momčilo. 2010. *Politička misao srbistike*. Beograd: Institut za političke studije.

(Subotić 2010)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Stojanović, Đorđe, i Živojin Đurić. 2012. *Anatomija savremene države*. Beograd: Institut za političke studije.

(Stojanović i Đurić 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.
(Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Milisavljević, Bojan, Saša Varinac, Aleksandra Litričin, Andrijana Jovanović, i Branimir Blagojević. 2017. *Komentar Zakona o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama: prema stanju zakonodavstva od 7. januara 2017. godine*. Beograd: Službeni glasnik; Pravni fakultet.
(Milisavljević i dr. 2017)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Stepić, Milomir. 2015. „Pozicija Srbije pred početak Velikog rata sa stanovišta Prvog i Drugog zakona geopolitike.” U *Srbija i geopolitičke prilike u Evropi 1914. godine*, ur. Milomir Stepić i Ljubodrag P. Ristić, 55–78. Lajkovac: Gradska biblioteka; Beograd: Institut za političke studije.
(Stepić 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23–46. Belgrade: Institute for Political Studies.
(Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Đurić, Živojin, i Miša Stojadinović. 2018. „Država i neoliberalni modeli urušavanja nacionalnih političkih institucija.” *Srpska politička misao* 62 (4): 41–57. doi: 10.22182/spm.6242018.2.
(Đurić i Stojadinović 2018, 46–48)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.
(Ellwood 2018, 11)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*.
Место издања: издавач.

Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije [MEIRS]. 2018. *Vodič za korišćenje EU fondova u Srbiji*. Beograd: Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije.

(Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije [MEIRS] 2018) – прво навођење

(MEIRS 2018) – свако следеће навођење

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – прво навођење
(ISO 2019) – свако следеће навођење

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „чл.“, „ст.“, „тач.“, „Art.“, „para.“ и сл.

Устави и закони

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила“ и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 98/06.

(Ustav Republike Srbije 2006, čl. 33)

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja [ZOSOV], „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019 i 27/2018 – dr. zakon.

(ZOSOV 2019, čl. 17, st. 4)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institut za političke studije [IPS]. n.d. „Predavanje dr Fridriha Romiga.” *Institut za političke studije*. Poslednji pristup 10. oktobar 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Institut za političke studije [IPS], n.d.) – *prvo navođenje*

(IPS, n.d.) – *svako sledeće navođenje*

Tanjug. 2019. „Evropska svemirska agencija povećava fondove.” 28. novembar 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Tanjug 2019)

Посебни случајеви навођења референци

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Stepić, Milomir. 2012. „Srbija kao regionalna država: reintegracioni geopolitički pristup.” *Nacionalni interes* 14 (2): 9–39. doi: 10.22182/ni.1422012.1.

Stepić, Milomir. 2015. „Pozicija Srbije pred početak Velikog rata sa stanovišta Prvog i Drugog zakona geopolitike.” U *Srbija i geopolitičke prilike u Evropi 1914. godine*, ur. Milomir Stepić i Ljubodrag P. Ristić, 55–78. Lajkovac: Gradska biblioteka; Beograd: Institut za političke studije.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абецедном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецеде која се користе и у библиографској парентези.

Gaćinović, Radoslav. 2018a. „Vojna neutralnost i budućnost Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Gaćinović, Radoslav. 2018b. *Mlada Bosna*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Evro Book.

(Gaćinović 2018a, 25), (Gaćinović 2018b)

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Годину издања ставити у заграду након навођења презимена, а број стране на крају реченице у заграду. За референцу на латиници или страном језику у загради навести и презиме аутора.

„Према мишљењу Subotića (2010), ...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице пре цитата из референце* – Након навођења презимена, у библиографској парентези навести годину и број стране, а затим навести цитат.

Као што Subotić (2010, 45) наводи: „...”

Миршајмер (Mearsheimer 2001, 57) изричито тврди: „...”

3) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна. Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Иста библиографска парентеза, више референци

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом.
(Stepić 2015, 61; Knežević 2014, 158)

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обработити у програму *Word*, на следећи начин:

- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- сачувати рад у формату .doc.

Форматирање научног чланка

Научни чланак форматирати на следећи начин:

Име и презиме првог аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Установа запослења

Име и презиме другог аутора

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА**

** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет **кључних речи**. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова.

Поднаслов навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графикона/слике центрирано написати: Табела/
Графикон/Слика, редни број и назив;
- испод табеле/графикона/слике навести извор на следећи начин:
1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:*
и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према *Начину цитирања*.

Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- прво навести референце на ћирилици по азбучном реду;
- затим навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

Second Author

Affiliation

TITLE

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је **рад написан на страном језику**, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта и приказа

Приказ књиге форматирати на следећи начин:

Текст поделити у **две колоне**.

Име и презиме аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора:
Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Установа запослења

НАСЛОВ ПРИКАЗА

Испод наслова **поставити слику предње корице**;

Испод слике предње корице навести податке о књизи према следећем правилу:

Име и презиме. Година издања.
Наслов. Место издања:
издавач, број страна.

Текст приказа обрадити у складу са општим смерницама о обради текста.

За детаљно упутство о цитирању и форматирању видети на интернет презентацији часописа (https://www.ips.ac.rs/rs/magazines/srpska-politicka-misao/authors_directions/)

AUTHOR GUIDELINES

The journal *Serbian Political Thought* publishes papers that represent the results of the latest theoretical and empirical scientific research in the field of political science. When writing papers, authors should refer mainly to the results of scientific research published in scientific journals, primarily in political science journals.

Papers are published in Serbian and Cyrillic script or in English.

The journal is published six times a year. The deadlines for submitting the manuscripts are: February 1, April 1, June 1, August 1, October 1 and December 1.

Two consecutive issues cannot contain articles written by the same author, whether single-authored or co-authored.

Papers are submitted to the Editorial Board by uploading them to the CEON platform using the following link: <https://asees-tant.ceon.rs/index.php/spm/login>.

Authors are obliged to submit a signed and scanned declaration of authorship when submitting their works. The declaration form can be downloaded from the journal's website: http://www.ips.ac.rs/rs/magazines/srpska-politicka-misao/authors_directions/.

All submitted works are checked for plagiarism or auto-plagiarism.

Research article can have up to 40,000 characters with spaces, including footnotes. When counting the characters leave out the reference list. Exceptionally, a monographic study can be larger in scope in accordance with the provisions *of the Rulebook on procedure, method of evaluation and quantitative presentation of scientific research results*.

Review can have up to 15,000 characters with spaces.

Book review can have up to 10,000 characters with spaces.

CITING AND REFERENCING

The journal *Serbian Political Thought* publishes papers that represent the results of the latest theoretical and empirical scientific research in the field of political science. When writing papers, authors should refer mainly to the results of scientific research published in scientific journals, primarily in political science journals.

Papers are published in Serbian and Cyrillic script or in English.

The journal is published four times a year. The deadlines for submitting the manuscripts are: February 1st, April 1st, June 1st, August 1st, October 1st, and December 1st.

Two consecutive issues cannot contain articles written by the same author, whether single-authored or co-authored.

Papers are submitted to the Editorial Board by uploading them to the CEON platform using the following link: <https://asees-tant.ceon.rs/index.php/spm/login>.

Authors are obliged to submit a signed and scanned declaration of authorship when submitting their works. The declaration form can be downloaded from the journal's website: http://www.ips.ac.rs/rs/magazines/srpska-politicka-misao/authors_directions/.

All submitted works are checked for plagiarism or auto-plagiarism.

Various forms of chat boxes and other artificial intelligence software cannot be (co)authors of the papers under consideration. These tools can only be used for stylistic language editing, not for writing sections of the paper, and authors who use them are obliged to specify the purpose of using such tools at the point where they are used.

Authors are required to provide their ORCID numbers along with their (preferably) institutional email addresses, which they include in the manuscript text in a footnote alongside their names and surnames.

Research article can have up to 40,000 characters with spaces, including footnotes. When counting the characters leave out the reference list. Exceptionally, a monographic study can be larger in scope in accordance with the provisions of the *Rulebook on procedure, method of evaluation and quantitative presentation of scientific research results*.

Review can have up to 15,000 characters with spaces.

Book review can have up to 10,000 characters with spaces.

CITING AND REFERENCING

The journal *Serbian political thought* uses a partially modified Chicago style of citation (17th edition of the *Chicago Manual of Style*), which implies specifying bibliographic parentheses (brackets) according to the author-date system in the text, as well as a list of references with full bibliographic data after the text of the paper.

Data in bibliographic parentheses and the list of references should be written in Latin script.

Below are the rules and examples of citing the bibliographic information in the reference list and in the text. For each type of source, a citation rule is given first, followed by an example of citation in the reference list and bibliographic parenthesis.

The bibliographic parenthesis, as a rule, is set off at the end of the sentence, before the punctuation mark. It contains the author's surname, the year of publication and page numbers pointing to a specifically contextual page or range of pages, as in the following example: (Mearsheimer 2001, 15–17).

Books

Books with one author

Surname, Name. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Books with two or three authors

Surname, Name, and Name Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Brady, Henry E., and David Collier. 2010. *Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

(Brady and Collier 2010)

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall and Putman 1998)

Books with four or more authors

Surname, Name, Name and Surname, Name and Surname, and Name and Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

(Pollitt et al. 2005)

Chapter in an edited book

Surname, Name. Year of publication. “Title of the chapter.” In *Title*, ed. Name Surname, pages range. Place of publication: Publisher.

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23-46. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Journal Articles

Surname, Name. Year of publication. “Title of the article.” *Journal* Volume, if available (issue): page range. DOI.

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5-14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018)

Corporate author

Name of the corporate author [acronym if needed]. Year of publication. *Title of the publication*. Place of publication: Publisher.

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *The first in-text citation*

(ISO 2019) – *Second and all subsequent citations*

Legal Documents

Sections, articles or paragraphs can be cited in the parentheses. They should be appropriately abbreviated.

Constitutions and laws

The title of the legislative act [acronym if needed], “Official Gazette of the state” and the number of the official gazette, or the webpage and the date of last access.

The Constitution of the Republic of Serbia, “Official Gazette of the Republic of Serbia”, No. 98/06.

(The Constitution of the Republic of Serbia, Art. 33)

The Law on Foreign Affairs [LFA], “Official Gazette of the Republic of Serbia”, No. 116/2007, 126/2007, and 41/2009.

(LFA 2009, Art. 17)

Succession Act [SA], “Official Gazette of the Republic of Croatia”, No. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, and 33/15 and 14/19.

(SA 2019, Art. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Web sources

Surname, Name or name of the corporate author [acronym]. Year of publication or n.d. – if the year of publication cannot be determined. “The name of the web page.” *The name of the web site*. Date of creation, modification or the last access to the web page, if the date cannot be determined from the source. URL.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institute for Political Studies [IPS]. n.d. “The 5th International Economic Forum on Reform, Transition and Growth.” *Institute for Political Studies*. Last accessed 7 December 2019. <http://www.ips.ac.rs/en/news/the-5th-international-economic-forum-on-reform-transition-and-growth/>.

(Institute for Political Studies [IPS] n.d.) – *First in-text citation*

(IPS n.d.) – *Second and every subsequent citation*

Associated Press [AP]. 2019. “AP to present VoteCast results at AAPOR pooling conference.” May 14, 2019. <https://www.ap.org/press-releases/2019/ap-to-present-votecast-results-at-aapor-polling-conference>.

(AP 2019)

Special cases of referencing

Multiple sources of the same author

1) *Multiple sources by the same author* should be arranged chronologically by year of publication in ascending order.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

Mearsheimer, John J. 2010. "The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia." *The Chinese Journal of International Politics* 3 (4): 381–396. doi: 10.1093/cjip/poq016.

2) *Multiple sources by the same author from the same year* should be alphabetized by title, with lowercase letters attached to the year. Those letters should be used in parenthetical citation as well.

Walt, Stephen M. 2018a. *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

(Walt 2018a)

Walt, Stephen M. 2018b. "Rising Powers and the Risk of War: A Realist View of Sino-American Relations." In *Will China's Rise be Peaceful: Security, Stability and Legitimacy*, ed. Asle Toje. 13–32. New York: Oxford University Press.

(Walt 2018b)

Special cases of parenthetical citation

Exceptions to the rule of placing the parenthetical citation at the end of a sentence

1) If the *author is mentioned in the text*, even if used in a possessive form, the year must follow in parenthesis, and page numbers should be put in the brackets at the end of the sentence.

For the assessment, see Kaltwasser *et al.* (2017) ... (112).

According to Ellwood (2018) ... (7).

2) When *quoting directly*, if the name of the author precedes the quotation, the year and page numbers must follow in parenthesis.

Mearsheimer (2001, 28) claims that: "..."

3) When *using the same source multiple times in one paragraph*, the parenthetical citation should be placed either after the last reference (or

at the end of the paragraph, preceding the final period) if the same page (or page range) is cited more than once, or at the first reference, while the subsequent citations should only include page numbers.

Do not use *ibid* or *op. cit.* with repeated citations.

Multiple sources within the same parentheses

1) When *multiple sources* are cited, they should be separated by semi-colons.

(Mearsheimer 2001, 34; Ellwood 2018, 7)

TEXT FORMATTING

General guidelines in writing the manuscript

The manuscript should be written in Word, in the following manner:

- Paper size: A4;
- Margins: Normal 2.54 cm;
- Use roman font (plain letters) to write the text, unless specified otherwise;
- Line spacing: 1.5;
- Footnote line spacing: 1;
- Title font size: 14 pt;
- Subtitles font size: 12 pt;
- Text font size: 12 pt;
- Footnote font size: 10 pt;
- Tables, charts and figures font size: 10 pt;
- Use Paragraph/Special/First line at 1.27 cm;
- Text alignment: Justify;
- Font color: Automatic;
- Page numbering: Arabian numerals in lower right corner;
- Do not break the words manually by inserting hyphens to continue the word in the next line;
- Save the manuscript in the .doc format.

Research article manuscript preparation

The manuscript should be prepared in the following manner:

*Name and surname of the first author**

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

Name and surname of the second author

Affiliation

TITLE OF THE PAPER**

** In the footnote: Optionally, include one of the following (or similar) information: 1) name and number of the project on which the paper was written; 2) the previous presentation of the paper on a scientific conference as an oral presentation under the same or similar name; or 3) the research presented in the paper was conducted while writing the PhD dissertation of the author.

Abstract

Abstract, within 100–250 words range, contains the subject, aim, theoretical and methodological approach, results and conclusions of the paper.

Keywords: Below the abstract, five to ten **key words** should be written. Key words should be written in roman font and separated by commas.

The paper can have maximum of three levels of subtitles. **Subtitles** should not be numbered. They should be used in the following manner:

FIRST LEVEL SUBTITLE

Second level subtitle

Third level subtitle

Tables, charts and figures should be inserted in the following manner:

- Above the table/chart/figure, center the name of Table, Chart or Figure, an Arabic numeral, and the title in roman font;

- Below the table/chart/figure, the source should be cited in the following manner: 1) if the table/chart/figure is taken from another source, write down *Source:* and include the parenthetical citation information of the source; or 2) if the table/chart/figure is not taken from another source, write down *Source:* Processed by the author.

Use in-text references according to *Citing and referencing*.

Use the footnotes solely to provide remarks or broader explanations.

REFERENCES

References should be listed after the text of the paper, prior to the Resume in the following manner:

- the first line of each reference should be left intended, and the remaining lines should be placed as hanging by 1.27 cm using the option Paragraph/Special/Hanging;
- all the references should be listed together, without separating legal acts of archives;
- the references should not be numbered;
- list only the references used in the text.

After the reference list, write the name and surname of the author, the title of the paper and resume in Serbian in the following manner:

Име и презиме првог аутора *

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Име и презиме другог аутора

НАСЛОВ

Резиме

Resume (Резиме) up to 1/10 length of the paper contains the results and conclusions of the paper which are presented in greater scope than in the abstract.

Keywords (Кључне речи): Key words should be written in roman font and separated by commas.

Review preparation

A review should be prepared in the same manner as the research article, but leaving out abstract, keywords and resume.

Book review preparation

Book review should be prepared in the following manner:

Split the text into **two columns**.

*Name and surname
of the author**

* In the footnote: E-mail address:
The institutional e-mail address is
strongly recommended.

Affiliation

**TITLE OF THE BOOK
REVIEW**

Below the title **place the image
of the front cover**;

Below the image of the front cover list the book details according to the following rule:

Name and surname of the author.
Year of publication. *Title of
the book*. Place of publication:
Publisher, total number of pages.

The text of the book review should be prepared following the guidelines of the research article preparation.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Рецензије су анонимне у обасмера. Рок зарецензирање је седам дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме: У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно: Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публикувању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА ЗА 2024. ГОДИНУ

СПМ 3/24

1. **Виолета Рашковић Таловић**, редовни професор,
Факултет за дипломатију и безбедност, Београд;
2. **Душан Илић**, научни сарадник,
Институт за европске студије, Београд;
3. **Бобан Стојановић**, доктор политичких наука,
независни истраживач, Београд;
4. **Милан Јовановић**, редовни професор,
Факултет политичких наука, Универзитет у Београду;
5. **Диана Ракетић**, prim. dr sci. med,
Специјална болница за болести зависности, Београд;
6. **Стефан Сурлић**, доцент, Факултет политичких наука,
Универзитет у Београду;
7. **Иван Матић**, научни сарадник,
Институт за политичке студије, Београд;
8. **Милена Пешић**, научни сарадник,
Институт за политичке студије, Београд;
9. **Јелена Тодоровић**, ванредни професор,
Факултет техничких наука, Универзитет у Новом Саду;
10. **Марина Симић**, редовни професор,
Факултет политичких наука, Универзитет у Београду;
11. **Душан Пророковић**, виши научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд;
12. **Милан Крстић**, доцент, Факултет политичких наука,
Универзитет у Београду;

СПМ 4/24

1. **Весна Станковић Пејновић**, виши научни сарадник,
Институт за политичке студије, Београд;
2. **Иван Матић**, научни сарадник,
Институт за политичке студије, Београд;
3. **Зоран Милошевић**, научни саветник,
Институт за политичке студије, Београд;
4. **Марија Ђорић**, виши научни сарадник,
Институт за политичке студије, Београд;
5. **Драган Станар**, ванредни професор, Институт
за стратегијска истраживања, Универзитет одбране;
6. **Момчило Суботић**, научни саветник,
Институт за политичке студије, Београд;
7. **Игор Јанев**, научни саветник,
Институт за политичке студије, Београд;
8. **Марина Костић Шулeјић**, научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд;
9. **Слободан Јанковић**, виши научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд;
10. **Гордана Стојић**, доцент, Филозофски факултет, Ниш.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32

СРПСКА политичка мисао = Serbian Political Thought / главни и одговорни уредник Миша Стојадиновић. - Vol. 1, бр. 1/4 (1994)- .
- Београд : Институт за политичке студије, 1994- (Београд : Донат граф). - 23 cm

Двомесечно. - Текст на срп. и енгл. језику. - Преузео је: Serbian Political Thought = ISSN 1450-5460. - Друго издање на другом медијуму: Српска политичка мисао (CD-ROM изд.) =

ISSN 1452-3108

ISSN 0354-5989 = Српска политичка мисао

COBISS.SR-ID 102782215

1994

СРПСКА
ПОЛИТИЧКА
МИСАО

THOUGHT
POLITICAL
SERBIAN

ISSN 0354-5989 UDK 32 година XXXI vol. 86 број 4/2024.

9 770354 598003